

CIRO SPONTONE

A magyar királyok tettei

CIRO SPONTONE

A magyar királyok tettei

A Magyarágkutató Intézet Kiadványai 74.

ISSN 2677-0261 (A Magyarágkutató Intézet Kiadványai)

Az MKI szerkesztőbizottsága:

M. Lezsák Gabriella (elnök), Bíró Csilla, Csornay Boldizsár, Fehér Bence,
Hoppál Mihály, Karácsony Fanni, Nagy Dóra, Pomozi Péter

CIRO SPONTONE

A MAGYAR KIRÁLYOK TETTEI

Magyarságkutató Intézet – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2025

Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta: Kanász Viktor és Kruppa Tamás

Fordította: Bánrévi Mónika és Kruppa Tamás

A kötet megjelenését támogatta a

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

© Magyarságkutató Intézet, 2025

© L'Harmattan Kiadó, 2025

Kiadja a Magyarságkutató Intézet és a L'Harmattan Kiadó.

Felelős kiadó: M. Lezsák Gabriella, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója
és Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója.

Ciro Spontone

A magyar királyok tettei

<https://doi.org/10.53644/MKI.CISP.2025>

A borítón látható: Zsámboky János Magyarország-térképe, 1578.

(Wikimedia, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1b/Sambucus_Map_of_Hungary_1578.jpeg)

ISBN 978-963-646-250-5

ISSN 2677-0261 (A Magyarságkutató Intézet Kiadványai)

Spontone élete

Ciro Spontone (Spontoni) 1554 és 1556 között született nemesi családban Bolognában. Édesapja, Bartolomeo, zenész volt. Az ifjú Ciro titkárként dolgozott Észak-Itália legtekintélyesebb udvaraiban, például XIII. Gergely unokaöccsének, Ravenna érsekének, Cristoforo Boncompagninak az udvarában, Ludovico Bentivoglio, Policastro püspöke embereként, majd Torinóban Giacomo di Savoya-Nemours herceg és Marco Pio, Sassuolo ura szolgálatában, valamint I. Károly Emánuel savoyai uralkodó alatt. Itt publikálta első irodalmi műveit is. [1. és 2. kép]

1586–1587-től Rodolfo Gonzaga szolgálatában állt. Ura halálát követően 1593-tól Mantova fejedelme, Vincenzo Gonzaga szolgálatába lépett. Időközben megnősült és családot alapított. Hivatali előmenetele is szépen haladt, ki-nevezték ugyanis Rodigo vikomtjává és biztosává, 1595-ben pedig a törökök elleni magyarországi hadjárat előkészületei során lovaggá ütötték.

1600. november 28-án a bolognai szenátus főtitkárává nevezték ki, mindemellett azonban ismét csatlakozott az újabb magyarországi törökellenes hadjáráshoz. Spontone gazdasági okokból ismét úgy döntött, hogy végleg visszatér Mantovába: 1603-ban lemondott a főtitkári posztjáról, elhagyta Bolognát, s diplomataként a mantovai herceg szolgálatába állt. Végül súlyos agyvérzést kapott, lebénult, és súlyos pénzügyi gondjai adódtak. Ilyen nehéz körülmények között hunyt el 1612-ben.¹

Spontone élete során több, filozófiával, államelmélettel és politikával foglalkozó művet is publikált,² illetve még a homlokvonásokról/ráncolásokról is értekezett.³ Mindemellet a magyar történelemmel kapcsolatban három kötet kötődik a nevéhez. Erre elsősorban azért kerülhetett sor, mert többször megfordult a magyarországi hadszíntéren. Először 1595-ben járt a Magyar Királyság

1 Gurreri 2018.

2 PL. Spontone 1588., Spontone 1590., Spontone 1595., Spontone 1599., Spontone 1601., Spontone 1608. Ezirányú munkásságáról legújabban: Continisio 2015., Kruppa 2016., Sansone 2024.

3 Spontone 1626.

1. kép. Spontone arcképe 1590-ből. Spontone 1590, 1.

2. kép. Spontone arcképe 1602-ből. Spontone 1602, a címlap verzója

területén, feltehetően már ekkor is Vincenzo Gonzaga mantovai herceg szolgálatában, ránk maradt ugyanis egy Esztergomban kelt levele, amely 1595. szeptember 23-án a mantovai herceg titkárának íródott.⁴ Másodszor 1601-ben járt Magyarországon, és részt vett Kanizsa ostromában, az ostrom terjedelmes és színes leírása legalábbis azt mutatja, hogy a sorok személyes élményekből táplálkoztak.⁵ Utána valószínűleg a mantovai kontingenssel hazatért Itáliába, Bolognába; ezért nem lehet véletlen, hogy a magyar

4 ASMn Archivio Gonzaga, b. 533, Lett. di Ciro Spontone, n.1.

5 Vö. Kanász, 2021.

királyok tetteiről szóló könyve is 1601-ben hirtelen, az események elbeszélése közepette, szinte a mondat közepén szakad meg.

Az *Attionét* érdekes módon nem Vincenzónak, hanem az ő rokonának, Francesco Gonzagának ajánlotta, akinek Castelguffredo birtoka miatt hosszasan elhúzódó vitája volt a herceggel. A vitában éppen 1602-ben, Spontone műve megjelenésének évében döntöttek végleg Vincenzo javára.⁶ Ennek többféle magyarázata lehetséges. Nem elképzelhetetlen, hogy a mű megjelenésének háttérében Vincenzo gesztusáról van szó, aki kárpótlásként felajánlotta segítségét Francescónak az erdélyi kormányzóság megszerzéséhez. Az erdélyi kormányzóságot ugyanis, miután a tartomány élére kiszemelt Miksa főherceg útja megghiúsult, Vincenzo is kiszemelte magának. Törekvése azonban nem járt sikerrel. De elképzelhető, hogy Francesco önálló akciójával van dolgunk, amely nem is volt olyan reménytelen, ha figyelembe vesszük a Habsburg udvarral fenntartott igen jó kapcsolatait.⁷ A határozottan Habsburg-párti magyar történetet író Spontone is azt hangsúlyozza az ajánlásban, hogy azért gyűjtötte össze 1200 év magyar történelmének eseményeit, és benne Rudolf nagyszerű sikereit, hogy azok Francesco számára zsinórmértékül és példaként szolgáljanak, talán reménybeli kormányzósága számára, és hogy ő is, a magyar királyokhoz hasonlóan, a katolikus hitet válassza vezérlő csillagul, ahogy az állam jó kormányosához illik.⁸

Az 1605 nyarán Magyarországra harmadszor is eljutó Spontone,⁹ felhasználva a Basta környezete adta lehetőségeket, széles körű anyaggyűjtésbe kezdett. Témája helyszíneit legalább részben saját szemével is látta, e mellett pedig írásos dokumentumokat is felhasznált műveihez, sőt szemtanúkat is kikérdezett az eseményekkel kapcsolatban, és ezeket az adatokat is hasznosította. Magyarországi tartózkodása kapcsán látott napvilágot 1606-ban Basta György tiszteletére a condottiere munkája.¹⁰ Végül halála után, 1638-ban Ferdinando

6 Kruppa 2000, 293.

7 Niederkorn 1933, 81–84.

8 De Bartolomeis 1974, 454.

9 Basta 1913, 682., 700.

10 Spontone 1606. Erről így írt: „Mindazon pártfogás és szíves adomány közül, amiket Basta György gróf úrtól kaptam, amíg Magyarországon a szolgálatában állottam, legtöbbre azt

Donno szerkesztésében megjelent egy másik, Erdély történetéről szóló, olasz nyelvű műve.¹¹

A magyar királyok tettei

Jelen kötetben a *Historia delle attioni del Re d'Ungheria* című munkája kerül magyar nyelvű fordításban kiadásra. Spontone a művet Francesco di Castiglione márkinak, azaz Francesco Gonzagának ajánlotta. Első kiadásának két fajtája ismert, egyikben a címoldal után helyet kapott a szerző rézmetszet arcképe, a másikban ez hiányzik. Mindkét változatot Vittorio Benacci (1571–1629) bolognai nyomdász és könyvkereskedő adta ki.

A mű a hunoktól és Attilától egészen saját koráig, Rudolf császár és magyar király uralkodásáig tekinti át a magyar történelmet. Ugyanakkor komoly aránytalansággal találkozunk benne: Rudolf uralkodásának évtizedei ugyanis nagyjából akkora terjedelemben szerepelnek a műben, mint az Attilától Miksa-ig terjedő több mint ezer év. Tehát Spontone elsősorban Rudolf korát járta körbe. Ajánlása értelmében célja elsősorban az volt, hogy Francesco Gonzaga láthassa Rudolf török elleni nagyszerű sikereit.

A kötet számozatlan oldalakon politikai és katonai megfontolásokkal kezdődik, majd 140 számozott oldalt tartalmaz, ezt követi a különleges dolgok indexe (*Indice delle cose particolari*). Ezenkívül egy kihajtható fametszet, valamint több, egész oldalas és kisebb fametszet kapott helyet benne. A metszetek elsősorban családfákat, allegorikus rajzokat, illetve koronaábrázolásokat tartalmaznak. A kihajtható táblán egy Attila hun uralkodótól Könyves Kálmánig terjedő családfa található, ami Magyarország térképéből nő ki. Ezenkívül

tartom, hogy nekem adományozta A hadvezér mesterségét [...] célom az, hogy rövid néhány hónapon belül nyomtatásban is bemutassak néhány katonai értekezést, amelyet a most elmúlt nyáron folytatott Basta György gróf úr három olasz nemes emberrel, akik Pozsonyból nyomban Bécsbe indultak vissza, s amelyet magam gyűjtöttem össze, aki akkor szintén jelen voltam...” De Bartolomeis 1974, 454

11 Spontoni 1638. A kötet Zrínyi Miklós könyvtárában is szerepelt Spontone Erdély-története, olvasta, s idézte is. Ld. Klaniczay 1991, 173.

bekerült a kötetbe egy Martell Károlytól V. Lászlóig, egy Habsburg Ferdinándtól Rudolfig terjedő családfa, Attila mellképe, illetve Hunyadi János és Mátyás idejének allegorikus ábrázolása.

A könyv forrásai, fontossága és ismertsége

Spontone művének forrásait több esetben azonosítani tudjuk, ugyanis egyes szövegrészletek egyértelműen a középkori krónikás hagyományból származnak, s a Képes Krónikából, Kézai Simon, Thuróczy János és Antonio Bonfini műveiből kerültek Spontone történetébe.¹² Mindemellett nemcsak a középkori krónikairódalomból merített, hanem forrásként későbbi, kora újkori műveket is felhasznált, például név szerint megnevezte a humanista történetíró, Oláh Miklós esztergomi érseket.¹³ Saját kora történetének – gondolunk itt a tizenöt éves háborúra, amelyben mint láttuk, személyesen is részt vett – megírásához korabeli jelentéseket is felhasznált; egy 1601. november 20-án kelt jelentést (*relatione*), amely a Kanizsa alatti táborba érkező Christoph Russworm generális nevéhez köthető, és amely részletesen tárgyalja az ostrom során elkövetett hibákat, megnevezve a felelősöket is majdnem bizonyosan járt a kezében.¹⁴ Hasonló elmondható arról az apológiaszerű iratról, amely a mantovai herceg személyét – akinek szerzőnk, mint említettük, a szolgálatában állt – próbálta tisztázni a kanizsai fiasco miatt.¹⁵ De egészen bizonyosan a keze nyomát

12 Lásd például Macrinus (22–23. o.), a tárnokvölgyi csata (23. o.), az Engadiban nevelkedő Attila (25. o.) történetét, Orseolo Péter és II. István feleségének (téves) származását (35. és 42. o.), V. István Rábca-menti csatájának leírását (54. o.), I. Károly családfáját (59. o.), valamint Kotromanić Erzsébet meggyilkolásának hamis históriáját (64. o.).

13 Lásd a 31. oldalt, ahol Oláh Athila című művének XVIII. fejezetére utal Spontone, onnan vette át szó szerinti fordításban az 50000 harcosra vonatkozó részt. Vö. Oláh 2000, 98.

14 Russworm jelentésének két fennmaradt példányáról tudunk. Az eredeti latin nyelvű, hosszabb, és Rómába a velencei pápai nuncius útján került, míg a másik olasz nyelvű, rövidebb. Ez utóbbi a főleg az olaszokra nézve kínos és kompromittáló részeket kihagyta. A latinra lásd AAV Segr. Stato, Venezia, vol. 35, fol. 345v–348v, az olaszra AAV Fondo Borghese ser. I, vol. 651B, fol. 215r–216v.

15 Kruppa 2019, 139–149.

viselik például Basta 1606. augusztus 11-én kelt Rudolf császárhoz intézett emlékiratának a magyar történelmet érintő eszmefuttatásai, ahogyan azt a szöveg kiadója, Veress Endre észrevette.¹⁶

De nemcsak írásos forrásokra, hanem saját tapasztalataira, az általa a Magyar Királyságban látottakra is támaszkodott, illetve másoktól hallott történeteket is lejegyzett.¹⁷ E részek – például Basta erdélyi működése vagy Kanizsa 1601. évi ostroma – képezik munkája eredetiségének és unikalitásának támpilléreit.

Ennek köszönhetően míg a Rudolf uralkodása előtti rész, a kötet első fele elsősorban a magyar krónika- és történetírók históriáit örökítette tovább egy sajátos itáliai szűrőn és nézőpontra keresztül, addig saját korának leírása sok különleges, máshol fel nem lelhető, saját tapasztalatokon alapuló információt tartalmaz. Emiatt Spontone története alapvető fontosságú, elsődleges forrásnak számít a 16–17. század fordulójára történő kutatásban, azon belül is elsősorban a hosszú török háború – azaz a tizenöt éves háború – hadtörténetének feldolgozásában.

Mindazonáltal a középkori részek is rendelkeznek olyan megállapításokkal, amelyek – tudomásunk szerint – nem ismertek a magyar forrásokból.¹⁸ Különös része az Árpád-házi királyok elbeszélésének IV. Béla története, ahol az uralkodó tetteinek ismertetése közben – annál jóval bővebb formában, mintegy zárványként – hosszán és részletesen ír a tatárok történetéről, jelleméről, kinézetéről és szokásairól.¹⁹

Az Attionit később kiadták 1620-ban is, Bolognában, majd 1685-ben Velencében. Utóbbi kiadás érdekessége, hogy egy „pseudo-Spontone” röviden folytatta az eredeti, Rudolf uralkodása során megszakadt történetet egészen

16 Basta 1913, 755–769.

17 Lásd például: „[...] mint ahogy Németországban mesélte hét éve az írónak egy jezsuita szerzetes, aki világi ruhát öltött, hogy ne ismerjék fel, mert fontos ügyekben Rómába tartott.” 109. o.

18 Ilyennek számít például II. István király ragadványneve, ami Spontone szerint a Villám volt (42. o.).

19 47–53. o. A tatárok ismertetésének forrását mindeztáig nem sikerült megtalálni. Vö. Roselli 2011.

saját koráig, I. Lipót uralkodásáig. A munka szerzőjeként Otone Sponcir lovag lett feltüntetve, ami Ciro Spontone nevének betűiből lett összeállítva.²⁰

Spontone munkáját nemcsak Itáliában forgatták, hanem a korabeli magyar olvasókhoz is eljutott. Első ismert magyar olvasója – és egyben kritikusa – a Padovában tanult, neves erdélyi történetíró, Szamosközy István (1570–1612) volt, aki nem sokkal annak megjelenése után már idézte az *Attionit*. A kálvinista Szamosközy egyáltalán nem volt jó véleménnyel Spontone művéről. Egy helyen név szerint említi a bolognait, akit egyszerre marasztal el hiszékenysége miatt, hogy hitelt adott a pletykáknak, ugyanakkor azért is, mert művében szándékosan terjeszt hazugságokat Erdélyről és a magyarokról.²¹ A későbbiekben ugyanakkor a magyar történetírás – az Erdély-történethez hasonlóan²² – alig használta, idézte e munkáját,²³ s az *Attioniból* csak egy-egy mondat vagy bekezdés lett magyarra fordítva.²⁴ Az elmúlt évtizedekben ugyanakkor nemcsak aukciós házak árverésén bukkant fel egy-egy munkája, hanem az olasz és magyar történettudomány is élénkebb figyelemmel fordul magyarországi vonatkozású munkássága felé.²⁵

20 Sponcir 1685.

21 „Valami Ciro Spontone nevű olasz azt írta, hogy a bíboros seregéből nyolcezen, a vajdából kétezren estek el. De hát mit kezdjünk az olyan emberekkel, akik az utca sarkáról és hiú híresztelésből vett adataikat mázolja homlok papírra, és mintha a világosan kiderített igazság letéteményesei volnának, ilyenekkel tömnek tele mások fülét?” Szamosközy 1981, 269.

22 Hivatkozva például: Veress 1909, XI., 170. Erről többek közt így írt: „Basta e fontos emlékiratát szószerint közlöm kortársa és egy ideig titkára: Ciro Spontoni ritka művéből, melylyel irodalmunkban rajtam kívül, úgy tudom, senki sem foglalkozott.” Veress 1943, XLI., Nagy 1956, 128., 139., Négyesi 2004, 1293., 1296., Kruppa 2002.

23 Egy-egy helyen bukkan csak fel a 19. századtól kezdve, pl. Nyáry 1869, 382., 387., Maggiorotti–Banfi 1933, 26., Szekfű 1938, 47., Jászay 1996, 159–164., 166–167.

24 De Bartolomeis 1974, 452., 454., Szabó–Farkas 2020, 443–444. (ford. Szovák Márton), Brunelli 2021, 157.

25 Pl. Kruppa 2002, Rosselli 2009, Rosselli 2011., Rosselli 2017., Brunelli 2021., Kovács 2022.

A kiadásról

Jelen munka Spontone kötete első kiadásának magyar nyelvű fordítása. A fordítás során arra törekedtünk, hogy a nyelvi sajátosságok megtartása mellett a leg-hűbb módon adjuk vissza az eredeti szöveget. A jegyzetelés során a máshonnan jól ismert, *fama publicá*nak számító középkori részeknél csak a legszükségesebb helyekre tettünk magyarázó jegyzeteket, míg a komolyabb forrásértékkel bíró, sok egyedi adatot tartalmazó „kortárs” részeknél, azaz Rudolf uralkodásának bemutatásánál jóval részletesebb jegyzetelést alkalmaztunk. A szövegben előforduló neveket az uralkodók, pápák neveit leszámítva, a Spontone által említett alakjukban hagytuk, ma használatos formájukat a lábjegyzetekben tüntettük fel.

A kiadás során a kötet elején található politikai és katonai megfontolások, valamint a végén helyet kapó különleges dolgok indexét nem közöljük, mivel a történeti részhez képest hozzáadott történelmi ismeretanyaggal nem rendelkeznek. A kötetben szereplő fontosabb ábrákat (például a családfákat) a fordításban is a megfelelő helyen közöljük.

Források

AAV. Archivio Apostolico Vaticano

ASMn. Archivio di Stato di Mantova

Bibliográfia

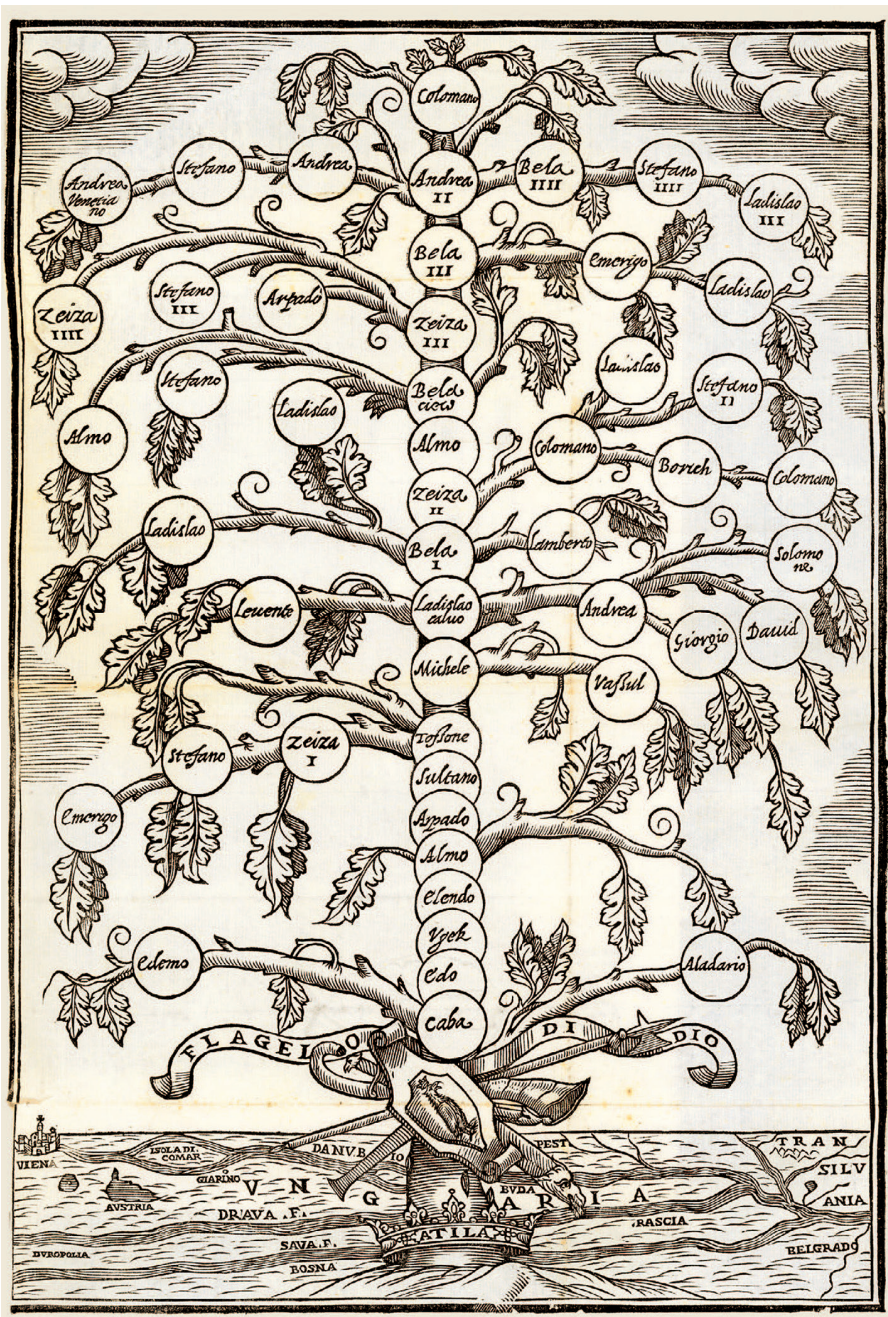
B. Szabó–Farkas 2020. *Örök Mohács: szövegek és értelmezések. Rekonstrukció és emlékezet.* szerk. B. Szabó János – Farkas Gábor Farkas, Budapest, 2020. (Mohács 1526–2026)

Basta 1913. Veress Endre (kiad.): *Basta György hadvezér levelezése és iratai II (1602–1607)* (Magyar Történelmi Emlékek. I. osztály. Okmánytárak 34). Budapest, 1913.

- Brunelli 2021.** Giampiero Brunelli: „A legszörnyűbb megközelítések”. Kanizsa, 1601. In: Kanász Viktor – Nagy-L. István (szerk.): *Európa elfeledett hadszíntere. A tizenöt éves háború és Magyarország (1591–1606)*. Budapest, 2021, 147–168.
- Continisio 2015.** Chiara Continisio: Primo tra i discepoli di Botero? Ciro Spontone e la Ragion di stato. In: Chiara Continisio e Marcello Fantoni (a cura di): *Testi e contesti. Per Amedeo Quondam*. Roma, 2015, 239–263.
- De Bartolomeis 1974.** De Bartolomeis Mario: Magyar hajdú – olasz aiducco (vagy aiduco). *Magyar Nyelv*, 70. (1974) 451–458.
- Gurreri 2018.** Clizia Gurreri: Spontone, Ciro. *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 93. 2018.
[https://www.treccani.it/enciclopedia/ciro-spontone_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ciro-spontone_(Dizionario-Biografico)/)
- Jászay 1996.** Jászay Magda: *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel*. Budapest, 1996.
- Kanász 2021.** Kanász Viktor: Kanizsa 1600–1601. évi ostromainak korabeli megítéléséről és emlékezetéről. In: Kanász Viktor – Nagy-L. István (szerk.): *Európa elfeledett hadszíntere. A tizenöt éves háború és Magyarország (1591–1606)*. Budapest, 2021, 169–244.
- Klaniczay 1991.** *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*. szerk. Klaniczay Tibor, Budapest, 1991. (Zrínyi Könyvtár 4.)
- Kovács 2022.** Kovács Zita: Mantovai és modenai hercegek kapcsolatai a Magyar Királysággal a 16–17. században: I. Vincenzo Gonzaga mantovai herceg szerepe Kanizsa 1601. évi ostromában. In: Zentainé Kollár Andrea – Dávid Kinga (szerk.): *Műhelymunkák IV. Fiatal kutatók dolgozatai*. Szeged, 2022, 140–161.
- Kruppa 2002.** Kruppa Tamás: Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601–1602-ben. Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI–XVII. század fordulóján. *Hadttörténelmi Közlemények*, 112. (2002) 2. sz., 281–308.
- Kruppa 2016.** Kruppa Tamás: Történetíró Róma(?) városában: Egy tervezett(?) Erdély-történet nyomában. In: Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina (szerk.): *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Budapest, 2016, 447–453.

- Kruppa 2019.** Kruppa Tamás: Olasz csapatok Kanizsa alatt 1601-ben. Megjegyzések egy kudarcba fulladt hadjáratról. In: Bagi Zoltán Péter (szerk.): „...úgy irhassak mint volt...” *Ünnepi tanulmányok a 65 esztendő Tóth Sándor László tiszteletére*, (Fontes et libri 2) Szeged, 2019, 139–149.
- Maggiorotti–Banfi 1933.** Leone Andrea Maggiorotti – Banfi Florio: Győr vára. *Hadtörténelmi Közlemények*, 34. (1933) 1. sz., 1–45.
- Nagy 1956.** Nagy László: A császári hadsereg támadása a Bocskai szabadságharc ellen 1604 őszén. *Hadtörténelmi Közlemények*, 3. (1956) 3–4. sz., 117–149.
- Négyesi 2004.** Négyesi Lajos: Az 1604. évi diószegi és osgyáni ütközet, valamint az edelényi csata vitatott kérdései. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. (2004) 4. sz., 1281–1306.
- Nieder Korn 1933.** Jan Paul Nieder Korn: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolf II. (1593–1606)*. Wien, 1993.
- Nyáry 1896.** Nyáry Albert: Posthumus István, az utolsó Árpád-király atyja. *Századok*, 3. (1869) 6. sz., 378–396.
- Oláh 2000.** Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. szerk. Kulcsár Péter, Budapest, 2000. (Millenniumi magyar történelem – Források)
- Rosselli 2009.** Alessandro Rosselli: Attila, re degli Unni e primo Re dell’Ungheria, ne Attioni de’ Re dell’Ungaria di Ciro Spontone. *Studia historica Adriatica ac Danubiana*, 2. (2009) 2. sz., 105–109.
- Rosselli 2011.** Alessandro Rosselli: Béla IV, re d’Ungheria, e i Tartari, ne Attioni de’ Re dell’Ungaria (1602) di Ciro Spontone. *Studia historica Adriatica ac Danubiana*, 4. (2011) 1–2. sz., 50–57.
- Rosselli 2017.** Alessandro Rosselli: Cinque sovrani ungheresi (Géza II, Stefano III, Béla III, Emerico e Andrea II) nelle Attioni de’ Re dell’Ungaria (1602) di Ciro Spontone. *Studia historica Adriatica ac Danubiana*, 10. (2017) 1–2. sz., 7–12.
- Sansone 2024.** Sandra Sansone: Alcácer Quibir, 1578. A iconografia da batalha e as representações contidas no Raguaglio de Ciro Spontone. In: Ana Paula Avelar e Luís Costa e Sousa (Coordenação): *Representações do Campo de Batalha em Portugal (1521-1621). Imagens e textos*. Lisboa, 2024, 113–133.
- Sponcir 1685.** Ottone Sponcir: *L’Heroe, overo l’attioni de’ Rè dell’Ungheria...* Venetia, 1685.

- Spontone 1588.** *Ciro Spontone: Nereo poema di Ciro Spontone et alcune altre sue rime.* Verona, 1588.
- Spontone 1590.** *Ciro Spontone: La corona del principe.* Verona, 1590.
- Spontone 1595.** *Ciro Spontone: Hercole difensore d'Homero.* Verona, 1595.
- Spontone 1599.** *Ciro Spontone: Dodici libri del governo dello Stato.* Verona, 1599.
- Spontone 1601.** *Ciro Spontone: Raguaglio fedele, et breve...* Bologna, 1601.
- Spontone 1606.** *Ciro Spontone: Il mastro di campo generale di Giorgio Basta...* Venetia, 1606.
- Spontone 1608.** *Ciro Spontone: Avvertimenti dell'Istoria e del Guicciardini,* Bergamo, 1608.
- Spontone 1626.** *Ciro Spontone: La metoposcopia ouero commensuratione delle linee...* Venetia, 1626.
- Spontoni 1638.** *Ciro Spontoni: Historia della Transilvania.* Venezia, 1638.
- Szamosközy 1981.** Szamosközy István: *Erdély története (1598–1599, 1603).* szerk. Sinkovics István, Budapest, 1981.
- Szekfű 1938.** Szekfű Gyula: Szent István a magyar történet századaiban. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* 3. Budapest, 1938, 1–80.
- Veress 1909.** *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607).* I. 1597–1602. szerk. Veress Endre, Budapest, 1909. (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria. 34.)
- Veress 1943.** *Carillo Alfonz jezsuita-atyja levelezése és iratai (1591–1618).* gyűjtötte és közrebocsátja: Veress Endre, Budapest, 1943. (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria. 41.)

3. kép. Az Árpád-ház származása. Spontone 1602. o.n.

A MAGYAR KIRÁLYOK TETTEI

Röviden ismertette
CIRO SPONTONE LOVAG

A Krisztus utáni 378-as évtől kezdve az 1601-es évvel bezárólag.
Itt olvashatók nagy mennyiségben politikai és katonai bölcsességek
az uralkodók cselekedetei alapján, akiknek a családfái ma is láthatók.
Bologna 1602.

Mélyen tisztelt és legnemesebb Uramnak, a hercegnek, Castiglione márkijának²⁶

Háládatlan az, aki eltitkolja és tagadja a jótevőjétől kapott kegyet: még hálátlanabb, aki tudja, de nem ismeri el, és okkal nevezhetjük a leghálátlanabbnak és méltónak a büntetésre, aki nem emlékezik meg a jótéteményről, amit kapott.

Én, aki természetes hajlamomnál fogva szeretem a hálát, és végletekig irtódom a hálátlanságtól, egyrészt nagy bosszúságot érzek, mert nem írhatok a kedvemre a köz számára, annyira leköteleznek Excellenciád adományai. Másrészt nem tudom, hogyan mondhatnék ezekért méltó köszönetet, annál is inkább, mert előreláthatóan azokból újabb és újabb kegy háramlik a Házamra. És elnézem nemességüket, de mindenekfelett Excellenciád páratlanul nemes lelkét, amely az összes jótétemény forrása, mely előtt alázatosan meghajolok. Ezeket látva szívem elhallgat, de összes gondolatom, melyeket az erény táplál, a lehető legnagyobb készenlétben várja, jobban, mint valaha, a parancsait.

Tudom, hogy Excellenciád veleszületett nagylelkűségével és szerénységével örülni fog ennek az egyszerű vallomásnak: nem akarok nagyon gyenge bemutatót tartani egy szűk közönség számára, jóllehet illendő és természetes dolog azt megtartanom, de egy igen nemes ajándék kíséretében, amilyen egy szegény kéztől kitelik.

Íme, a magyar királyok dicső tettei ezerkétszáz év alatt, melyeket amennyire csak tudtam, hitelesen összeszedtem. Bizonyos vagyok abban, hogy Excellenciád élénk figyelemmel olvassa majd a sok és sokféle tanítómester tanítását, és hogy e sorok olvasása különösen hasznosnak bizonyul, és kivételes örömmel tölti majd el. Egyrészt csodálattal adózhat ura és fejedelme, a nagy Rudolf nagyszerű tetteinek, amelyek ékes bizonyítékai annak, hogy Caesar még trónolva is győzedelmeskedik, mert birodalmának harcosai dicsőségesen kaszaboltak le több mint ötszáznegyvenezer törököt és több mint százötvenezer tatárt. Másrészt mert a révészekhez hasonlóan nagyra becsülik őseik tapasztalatát a viharos tengeren való hajózásban, ahogyan Méltóságos

26 Francesco Gonzaga.

Uram is mindig az égre szegezte tekintetét, amelynek legragyogóbb csillaga az istenfélelem. Minden cselekedetével őt keresve kormányozza hűséges alattvalói hajóját, amelynek útját a királyok helyes tettei jelölik ki, elkerülve a rosszat, már messziről felfedezve a veszélyes hullámokat, és kikerülve az életveszélyes sziklákat.

Hálás szívvel küldöm, Excellenciás Uram, ezt az ajándékot őszinte szeretettel, amely bár nem képes a viszonzásra, csupán a hálára, de hiszem, hogy ha Fenséged elfogadja tőlem, az számomra a legnagyobb megtiszteltetés lesz. Alázattal kérem, ahogyan szüntelenül imádkozom érte, hogy az Úr örökké tartó boldogságban őrizze meg. Bologna, 1602. október 4.

Legodaadóbb és legelkötelezettebb szolgája, Ciro Spontone

A hunok csodálatos és egyben félelmetes vadsága beárnyékolta azoknak az első íróknak a munkáit, akik róluk némi emléket állítottak, és akik szerettek az efféle bátor népek tetteiről mesélni, de nem vették észre, hogy írásaik nem hitelesek, és hogy forrásuk a mesés képzelet. Ez a helyzet Jordanes gót író mesés beszámolójával is, de hiteltelenségének nemcsak ez volt az oka, hanem az is, hogy az író születésétől fogva ellenséges volt a hunokkal szemben, és azt akarta, amit ura, Filimer király. Egyesek azt mesélik, hogy miközben a dantrisók seregszemtét tartottak, találtak néhány boszorkányt, akik a szkíta Haliurunáról kapták a nevüket, és magasabbak voltak a közönséges embereknél. Ezeket elűzték, nehogy mesterségük miatt a harcosok nyugtalanok és kimerültek legyenek. Ezek a boldogtalanok – így Jordanes – a Meotisz mocsáron túlra, egy lakatlan vadonba tévedtek, ahol gonosz szellemekkel létesítettek kapcsolatot, és tőlük teherbe esve szörnyetegeket szültek, ezektől származnak a hunok.

Más írók faunok és szatírok szeretőinek titulálták őket, akik meg voltak győződve, hogy Magógtól, Jáfet fiától születtek, de ezek a vélemények nemcsak nevetségesek, hanem eredetük szégyenletes hazugságokban gyökerezik.

A hunok az ősi szkíták, a távoli és hideg Észak lakóinak a leszármazottai voltak, amit megerősít Szent Jeromos, a Magyarország határában fekvő dalmáciai Strigna²⁷ szülötte is. Amikor Fabiola haláláról ír, azt mondja, hogy az egész Keletet a Meótisztól a Tanaiszig megrázta, ahogy a masszagéták a hunok kegyetlen népével együtt a Nagy Sándor által lezárt kapun hevesen áttörtek, és csapataik szélesebb lovaikon minden irányban kirajzottak a gyilkolás és a rablás vágyától hajtva.

Atyáik hagyományait erősen őrizve, sokáig távol tartották magukat minden civilizált idegen nép megismerésétől és a velük folytatott kereskedelemtől, sem nem félve, sem nem tisztelve az isteneket. Hosszú éveken át szülőföldjükön éltek, és beszédükben, ételükben, ruhájukban és szokásaikban különböztek az összes többi nemzettől, a szabad ég alatt, még csak nem is kis fedeles kunyhókban, hanem pompás vadbőrökkel bevont sátrokban laktak, amelyek a vihar elől menedéket nyújtottak. Sokáig nem ismertek más táplálékot, csak azt, amit

27 Sztrigó (Štrigova, Horvátország).

a vadászatokon szakadatlan fáradozással szereztek meg, és finom gyümölcsként fogyasztották a mocsári nád gyökerét, mely ezen a vidéken termett. Más tűzük nem volt, ahol melegedhettek, csak ami a napból származott.

Testük szőrös, arcuk pedig rettenetes és fenyegető volt. Hogy megőrizték és még inkább fokozták a félelmet a megszületett fiúgyermekekben, még azelőtt, hogy első táplálékukat magukhoz vették volna, borotvával sok vágást ejtettek az arcukon; úgy, hogy fiatalon tele lettek borzalmas hegekkel. Végtagjaik nagyon erősek, egészségesek és hihetetlenül fürgék voltak, annyira túrték az éhséget, a szomjúságot, a hideget és egyéb emberi megpróbáltatást, hogy nem csoda, ha egyes írók úgy látták, mintha nem is az emberi fajhoz tartoznának. Viszont figyelembe kell venni, hogy ennek oka azon égővnek a magassága volt, ahol laktak, és ami a lelküket is olyan vaddá tette. És amikor már képessé váltak a vallásra, szkíta papjaik arra biztatták őket, hogy válasszák a Marsot legfőbb istenüknek, habár Jupiternek, Vénusznak és a Merkúrnak is áldoztak.

A területnek ez a két sajátossága testi erőt adott nekik, és mivel ezeknek az országoknak hideg volt az éghajlata, szervezetük pórusai zártak voltak, ami növelte testük hőmérsékletét, és ez jótékony hatást gyakorolt az emésztésre, így mozgékonyra és erőssé váltak.

Ettől kezdve nemcsak állatokra vadásztak, hanem szomszédaik házait is prédálták. Köveket és tűzben megedzett fát használtak, amelynek végére hegyes csúcsot illesztettek, így néhányan remek íjkészítők lettek, és mindezeket a kiválóságokat örökítve legyőzhetetlen harcosokká képezték ki utódaikat.

Népük megszámlálhatatlan sokasággá nőtt, amelyet az ázsiai Szkítia terméketlen pusztasága már nem tudott eltartani. A világ teremtésétől számított 4329. évben, a megváltást követő 378. évben 6 kapitányuk – Kele fiai, Zeme leszármazottai: Beda, Keme és Kadocsa; valamint Attila, Keve és Buda, akik Bendegúz fiai a Kadar nemzetségből – vezetésével egymillió nyolcvanezren elindultak Európába, és megérkezve Pannóniába, a Macrinus kormányozta termékeny, Savariának nevezett területen, a Tisza-folyó mentén sátrat vertek.

Macrinus, megrémülve az idegen néptől, a veronai német Detrétől kért segítséget, aki azokban az időkben a rómaiak nevében kormányozta egész Németországot. A szomszédban megjelenő veszély miatt jól felszerelt hadseregével

a Tétény és Batta²⁸ között található Potentianánál csatlakozott szövetségéhez, ahol azonban a kelleténél több időt töltöttek a csatamezőn. A hunok, akik Sicambria mellett átkeltek a Dunán a megáradt vízen, éjjel, miután megérkeztek, igen komoly csapást mértek rájuk, de röviddel ez után erőre kaptak, és a tárnokvölgyi síkságon arra kényszerítették az éjszakai menetben elfáradt és kimerült hunokat, hogy gyorsan meghátráljanak, és nagy veszteséggel átkelve a folyón, csatlakozzanak a társaikhoz.

Ebben a konfliktusban a hunok közül elesett Keve, Attila egyik testvére százötvenezer hunnal. A rómaiak és a hozzájuk csatlakozott idegen népek közül (nem számolva az éjszakai mészárlásban elesetteket) kétszáztízezen haltak meg. Nem sokkal később Tolna mellett lemészárolták a rómaiakat, Macrinus életét vesztette, Detre pedig, akinek alig néhány katonával sikerült elmenekülnie, a homlokán sebesült meg. A hunok közül negyvenezen haltak meg, köztük volt a három testvér: Béla, Keme és Kadocsa.

Az terméketlen ázsiai Szkítiából a hunok egymillió nyolcvanezen indultak útnak két nemzetségre osztva, hat testvér vezetésével, és megérkeztek a termékeny Pannóniába. Sok véres küzdelem árán szerezték területeiket. Bár győzedelmeskedtek ellenségeik felett, mindazonáltal gyászos volt a diadal, mivel több mint kétszázezen haltak meg a harcmezőn, köztük Kele kapitány három fia és Keve harmadik fia, Bendegúz. Életben maradtak viszont Buda és Attila, az elsőszülött. Utóbbit királlyá koronázták, és ez a nagy harcos sok királyságot leigázott, nagyszerű fejedelem volt, aki számos fejedelmet fogadott oltalmába. Viszont időnként az élete veszélyben forgott, mivel nem mindig használta eredményesen fegyverét, de a végzetten okossággal, nemeslelkűséggel és kegyetlenséggel lett úrrá: végül számtalan trófeával körülvéve, tüzes szeretőként, menyasszonya karjaiban, százhuszonnégy évesen halt meg.

28 Százhalombatta.

Attila, Krisztus után 403.

Attilát az összes hun beleegyezésével koronázták királlyá huszonnyolc évvel az után, hogy Pannóniába, a róluk elnevezett Magyarországra beléptek. Ez az ember, ha a testi tulajdonságait nézzük, kistermetű, de nagyon erős és büszke megjelenésű volt, széles mellkasához illő vállakkal, fenyegető tekintetű, kissé nagy fejű, kicsi szemekkel, ritkás szakállal, sasorral és deresedő fekete hajjal.

Ami a belső tulajdonságait illeti, a szellem rendkívüli nagysága és fáradhatatlan erő lakozott benne. A háború művészetét tekintve igen nagy fegyelem jellemezte, döntéseit bölcsesség és józan ész hatotta át. Hihetetlen képessége volt a megfélemlítések elkerülésében, csodálatra méltó ügyességgel intézte ügyeit,

4. kép. Attila hun király. Spontone 1602, 5.

észjárása, felfogóképessége gyors, memóriája igen termékeny, merészsége hártatlan, kegyetlensége féktelen, gőgje végtelen volt. Tatárokhoz hasonló gonoszsága pedig mindenféle afrikai álnokságon túltett.

Kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett, és miközben sok fontos emberrel tárgyalt, számos titkár szolgálta, akiknek különféle leveleket diktált. Járása büszkeséget sugárzott, szemei fürgén jártak, és egyszerre sok mindenre tudott figyelni. Testtartásával képes volt hatalmának erejét sugározni, lángoló ambíció és szűnni nem akaró telhetetlenség jellemezte. Aki megalázkodott, és védelme alá helyezkedett, azzal szemben kegyes volt. Ruhái, sátrai berendezése, fegyverei, lovai felszerelése és a királyság kincsei olyan felbecsülhetetlen értéket képviseltek, hogy valahányszor külföldi követek távoztak tőle, lehetetlennek látszott, hogy – noha csak kis részben is – beszámoljanak fejedelmeiknek mindarról, amit láttak.

A túlzott keménysége bármennyire is kegyetlennek mutatta, az idegenek fogadásánál nehéz volt nála nagylelkűbbet találni, és amennyire félelmetesnek mutatkozott ellenségeivel szemben, olyan jóindulatú és nagylelkű volt alattvalóihoz, ezért a segítségére siető barátokon kívül egymillió harcos szolgált a hűen. Székhelyét Sicambria városába helyezte, amely korábban az egykori Buda volt, és rendeleteiben is ezek a nevek olvashatók.

ATTILA, Bendegúz fia, a nagy Ménrót unokája, aki Engadiban nevelkedett, és isten kegyelméből a hunok, médek, gótok és dákok királyaként uralkodott. A világmindenség réme és Isten ostora volt. Ez utóbbi jelző egy francia remete szájából származott, akit a vezér katonái foglyul ejtettek és elébe vittek, miután megdőlt, hogy egy bizonyos idő múlva mi fog történni. A remete azt is elmondta, hogy Isten azért adott Attilának ekkora hatalmat, mert meg akarta büntetni a fejedelmeket és a gonosz népeket. Attila bátyjának, Budának adta egész Magyarországot kormányzását, hogy e nagy hazában gyönyörködhesen. Erről tanúskodik a királyi címer, valamint a pajzs, amely koronás keselyűt ábrázolt. Miután oldalára csatolta Mars kardját, behódolt Achaia, Macedónia és mindkét Trákia.

Valamir, a keleti gótok királya, a vitéz Ardarik gepida király, Dietmar és Vintimar, a nyugati gótok befolyásos fejedelmei, a morvák, a csehek, a svábok, a herulik és a türingiaiak rettegve, önként hajtottak fejet jogara alatt, és leghűségesebb alattvalóiként és szövetségeseiként szolgálták őt.

Amikor belépett Germánia területére, Sigismund konstanzi fejdelemmel került szembe, aki válogatott harcosokból álló kiváló hadseregével ütközött meg vele, mégis elvesztette Bázelt, ahonnan elmenekülve végül megadta magát. Miután épségben birtokba vette Argentinát, leromboltatta falait, és megparancsolta, hogy a jövőben nevezzék el Strasbourgnak, amit olasz nyelven „Rocca della strada”-nak²⁹ hívnak.

Burgundiába behatolva meghódította Lixieux-t, Bisancionét, Chialone-t, Langrest és Lyont, majd röviddel ezután Orléans-ban tábort ütött, bár hadseregének harmadrészét a Granada határait dúló Miromano szultán ellen küldte.

Aetius, a Római Birodalom hadvezére Galliában Theodorik gót és Merovik frank király, a szászok, a szarmaták és Brettora csapataival egyesülve számos harcos népet gyűjtött zászlai alá, és ezzel az igen nagy sereggel Champagne vidékére vonult, ahová Attila Orléans ostroma után visszahúzódott.

Itt különféle módokon a békéről és valamiféle tisztes megállapodásról tárgyalt, de ezt csak azért tette, hogy időt nyerjen többi katonája számára, hogy visszatérhessenek Granadából. Aetius tisztaban volt ezzel a ravaszkodással, és hogy az este közeledtével ne tudjanak visszavonulni, bölcsen csatára akarta kényszeríteni őket. De mivel Attila okos volt, addig húzta az időt, hogy legalább az éjszaka sötétségéből származó előnyt a saját hasznára fordítsa. Ez volt az a véres csata, amit az akkori történetírók úgy írtak meg, hogy a két szövetséges király és száznolcvanezer harcos halt meg a csatamezőn.

Amikor Thorismund értesült apja, Theoderik haláláról, elhatározta, hogy addig üldözi Attilát, amíg bosszút nem áll rajta. Attila katonái menekülés közben nyergeikből és szekereikből máglyát készítettek, és azt a parancsot kapták, hogy amennyiben meglátják az ellenséget, gyűjtsák meg, hogy inkább minden égjen el, mint hogy az ellenség kezébe kerüljön.

Aetius, kételkedve abban, hogy Thorismund legyőzi Attilát, és tartva attól, hogy az könnyen elvonja őt a rómaiakkal kötött barátságtól, meggyőzte a gót vezért, hogy előbb intézze el az atyjától öröklött királyság ügyeit, mielőtt

29 Sziklás út.

igazságos bosszúra készül, mert nagy volt a veszélye annak, hogy testvére, kihasználva távollétét, birtokba veszi a trónját.

Ez az elterelő hadművelet időt biztosított Attilának (akit felbátorított az „Isten Ostora” cím), hogy erőt gyűjtsön, majd heves ostrom alá vegye és elfoglalja a champagne-i Troyes városát, amelyet San Lupus irányított. Ezután Reimsbe ment, és a környező falvat feldúlva meghódította a várost, megölte Nicasio püspököt, valamint nővérét, Eutropiát – miután tizenegyezer szüzet gyilkoltak meg az elfoglalt területeken, tántoríthatatlan vezetőnőjükkel, Szent Orsolyával, a brit fejedelem lányával egyetemben. Aztán egész Franciaország és Lotaringia leigázását követően visszatért Ungariába, Sicambriába.

Itt találta Budát, akinek új, nagyratörő tervei voltak: erős falakkal vette körül, és saját magáról Budának nevezte el Sicambriát. Ekkor Attila tulajdon kezével ölte meg testvérét, majd letette fegyvereit, amelyek öt évig pihentek. Elrendelte, hogy a várost ne Buda, hanem saját maga után nevezzék el – amit a magyarok később nem tartottak meg, a németek azonban igen: ők még ma is Eczelburgnak hívják, ami olasz nyelven annyit jelent, hogy Rocca d’Attila.³⁰ Végül a város az Offen nevet kapta, számos kemencéje után.

Attila sok olyan törvényt hozott ebben az időben, amelyeket az igazságra és a becsületre alapozott, hogy alattvalói gondtalanul élvezhessék a természet adta kiváltságait. Egyik vezérét Kölnbe, egy másikat Dalmáciába, egy harmadikat Litvániába, a negyediket a Tana³¹ folyóhoz helyezte. Így szinte az egész világról érkeztek hírek Sicambriába, és ő is ezen a módon továbbította parancsait.

A hosszan tartó csend után az eddiginél is fékezhetetlenebbül jelent meg harcosaival a harcmezőn, és szinte az egész királyságot lángba borította. Miatán mindent felégetett maga körül, keresztülvonult Stájerországon és Dalmácián, elpusztította Thesszalonikit, Spalatót, Zárát, Sibenicot és az összes többi Adriai-tenger menti várost.

Tábornok vert Aquileánál, ahol három év elteltével megparancsolta, hogy gyűjtsenek össze hatalmas mennyiségű lónyergőt, és dobják be őket a várakba, majd tüzet gyújtattott, aminek következtében a falak kövei meglazultak,

30 Azaz Attila vára.

31 A mai Don folyó.

mert az azokat összetartó mész elégett. Attila arra készült, hogy minden oldalról csapást mérjen a városra, és még jobban ösztönözte őt az az előjel, hogy gólyák jelentek meg a tetők alatt, és megpróbáltak fiókáikkal együtt kimenekülni.

A polgárok valóban hősieken védekeztek – ahogy annak idején őseik tettek, amikor Maximinus császár indított rohamot, miután átkelt a közeli folyón egy általa épített hídon, amit hordókból erősítettek össze, rácsokkal fedtek le, és kellő mennyiségű homokkal takartak be.

De most is, mint korábban, a megfáradt, vérengző hunokkal és társaikkal szemben nem volt segítségé Aquilea lakosainak: a híres várost elfoglalták, a lakóit kegyetlenül lemészárolták, sem korukra, sem nemükre tekintettel nem kaptak kegyelmet, kivéve néhány gyönyörű leányt, akit a győztes király vágyainak kielégítésére tartott meg. Ezt látva egy gyönyörű és nemes hölgy, aki szerette volna tisztaságát megőrizni, egy nagyon magas tetőről a közeli folyó feneketlen mélységébe vetette magát.

Aquileia romjaiból keletkezett a tenger csodálatos királynője, Velence. Attilának behódolt Padova (ahol a Calabriai Marullo³² összes öt dicsérő versét elégettette, tudva azt, hogy e költői viselkedés hitvány hízélgésből fakadt), Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo, Cremona, Mantua, Ferrara és egész Romagna. Amikor megérkezett Ravennába, a polgárok János érsek rábeszélésére kinyitották előtte a város kapuit, ezért nem esett bántódásuk. Attila meglegedett némi fal lebontásával a kapuknál, hogy tetszés szerint tudjon rajtuk keresztül ki-be közlekedni.

Aztán Milánóba ment, amelynek minden lakosát kardélre hányta, a földdel egyenlővé téve a várost. Hasonlóképp cselekedett Pavia városában is. Azon a mezőn táborozott le, ahol a Mincio befolyik a Póba, és azon kezdett gondolkodni, hogy Rómába indul. Égett a vágytól, de Alarik, a negyedik gót király szerencsétlen példája lehűtötte. Eközben Leó pápa, a rómaiak folyamatos könyörgésétől meghatva, elment hozzá, alázatosan üdvözölte, mire Attila mindenbe beleegyezett, amit tőle kértek, mondván, hogy látott két tiszteletreméltó öreget, akik karddal a kezükben fenyegették meg, ha nem sikerülne egyezsége

32 Jelenleg beazonosíthatatlan szerző.

5. kép. A népvándorlás korának bemutatása. Spontone 1602, 9.

jutniuk – ezután az egyikük visszatért Rómába, a másikuk pedig Ravennába, ahol János érsek hatvan márka aranyát kézhez véve az ariánus szekta összes követőjét lefejeztette.

Itáliából és Szlavóniából Attila győztesen, kincsekkel megrakodva tért haza Ungariába. Feleségül vette Milzotot, Baktria királyának³³ lányát. Habár számtalan ágyasa volt, őt lángolóan szerette. Csodálatos esküvőt szerveztek, ám az ünnepi lakomán a kelleténél többet evett és ivott, és amikor éjszaka ágyban feködt a menyasszonnyal, nagy mennyiségű vér távozott az orrából, és rövid idő alatt megfulladt uralkodásának negyvennegyedik éve után, 124 éves korában.

Meghalt ATTILA, a világ félelme, és a Magyar Királyság több mint háromszáznolcva éven át azoknak a fejedelmeknek kezében maradt, akik másoknál ügyesebbek voltak; mint a székek, akik rettenthetetlenségüknek köszönhetően törvényes lakosokká váltak, és mivel természetüknél fogva nem bírták elviselni az alávetettséget, szabadon éltek.

A királyságra újabb viszontagságok sorozata köszöntött a fegyverek, házaságok és választások kényszerű következményeként, amelyeknek köszönhetően a királyi jogar különböző személyek kezébe került.

Aladár és Csaba, Krisztus után 445.

Attila több mint hatvan fia közül a két legidősebb szállt harcba a trónért. Aladár volt az idősebb, a második pedig Csaba. Az előbbi egy szász hercegnő fiaként látta meg a napvilágot, az utóbbi pedig a konstantinápolyi Honorius császár leányától született. A német bárók Aladárt kedvelték, a hunok pedig Csabát választották királyuknak.

Egyik is, másik is uralkodott saját támogatói körében. Miközben folyt közöttük a küzdelem, Ardarik, a gepidák királya a régi Buda határában fegyvert

33 Mikold vagy Mikolt. Más források Ildikónak hívják. Bactra az ókori perzsa birodalom egyik tartományának központja volt.

fogott seregeik ellen, és majdnem mindenkit megölt. Aladár is meghalt, és a királyság nagy része gazdátlanul maradt.

Csaba hatvan testvérével és jó néhány hunnal nagyapjához, Honoriuszhoz ment, és tizenhárom évig ott maradt. Kevés figyelmet szentelt a neki ajánlott császári koronának; ősei földjére, Szittyaországba vonult vissza, ahol Bendegúz, apai nagyapja tanácsára egy Hvorezmi családból származó nőt vett feleségül, akitől két fia született: Ed és Edeman. Nem sok hun maradt Magyarországon, ők viszont később a magyarokkal ellentétben a *siculus*³⁴ nevet kapták. Ezek – írja Oláh királyi titkár, esztergomi érsek – Dacia egyik részén, az erdőségen túl, a ma Erdélynek nevezett területen telepedtek le, és számuk olyan mértékben megnőtt, hogy amikor alkalom nyílt a háborúra, ötvenezer fegyverest tudtak mozgósítani. Nehezen viselték el, ha családjaikba idegenek házasodtak be; szokásaikban és törvényeikben eléggé különböztek a többi magyartól.

Fő céljuk szabadságuk sértetlen megőrzése volt, ezért nem fizettek adót senkinek, csak akkor, amikor a magyar királyt megkoronázták, vagy amikor megházasodtak, vagy gyermekük született. Ilyenkor az volt a szokás, hogy fejenként egy-egy ökröt ajándékoztak az uralkodónak. Engedelmeskedtek a királynak, és rajta kívül az általa kinevezett erdélyi kormányzónak, akit grófnak³⁵ hívtak.

Majdnem háromszáz éven keresztül hanyattatott volt a sorsuk a különböző fejedelmek fennhatósága alatt: az elsők a keleti gótok voltak, és köztük az első Valamir, aki négy évig uralkodott, őt követte Theudemir, aki tizenegy évig volt hatalmon. Őket Teodorik követte, aki ötvenegy évig viselte a királyi palástot, a negyedik pedig Athalarig volt, aki alig három évig gyakorolhatta hatalmát.

Ezt követően megérkeztek a longobárdok, akiket csábított az ország termékenysége, és elűzték a keleti gótokat. Első királyuk, Audoin tizenhét évig volt hatalmon, a második, Alboin pedig huszonöt évig uralkodott, majd őt Itáliába hívták, ahová békével távozott, hogy szükség esetén longobárdjai számára megszerezhesse a segítséget Magyarországról.

34 Azaz székely.

35 Spontone tévesen a 'conte' szót használja, a 'vaivoda' vajda helyett.

A székelyek negyven évig tudták megőrizni a kívánt szabadságot, ezután Mauritius bizánci császár vette birtokba a királyságot és a keleti császári koronát, amit további száznegyven éven keresztül megtartottak. De az őslakosok egy darabig újra fellélegezhettek, és amikor visszanyerték szabadságukat, követeket küldtek Szkíthiába, hogy elhívják honfitársaikat is. A korábbinál nagyobb tömeg érkezett ide hét kapitány vezetésével.

Az első Árpád, Álmos fia, aki Elődtől, Ügyek fiától született, akinek atyja Ed, Csaba fia, aki pedig Attila leszármazottja volt, aki azt akarta, hogy család-fáját egészen Noéig vissza lehessen vezetni.

A második Szabolcs, akiről a Csák nemzetség és Szabolcs vármegye kapta a nevét. A harmadik Gyula, akitől a Gyula család származott. A negyedik Künd, ahonnan a Kendi család kapta a nevét. Az ötödik Lehel, aki kiűzte a bolgárokat Moesia városából, amelynek urává tette magát, és tőle származott a Zovard nemzetség. A hatodik neve Vérbulcsú és a hetedik neve Örs volt.

Elhaladtak Lengyelhon mellett, ismeretséget kötöttek a szuzdaliakkal, az oroszokkal és más nemzetekkel, akik Attila halála után megtartották lakhelyüket, de új dolgokra vágytak. Az Amadori hegyek alatt³⁶ és a besenyők földjén pihentek meg. Úgy gondolták, hogy itt maradnak, de a hegycsúcsokról rengeteg sas szállt alá a völgyekbe, amelyek óriási veszélybe sodorták őket, mivel nemcsak a lovakat és a számos többi állatot gyötörték, hanem az emberek kezéből is kikapták az ételt.

Ettől a baljós előjeltől figyelmeztetve inkább folytatták útjukat további három hónapon keresztül a hegyeken át. Ezalatt nem álltak meg még a legszükségesebb dolgok miatt sem, nem törődve azzal, hogy egyes csoportok zúgolódni kezdtek. Végül megérkeztek Erdélybe.

Itt hét jól őrzött tábornak alakítottak ki, árkokkal körülvéve, amelyeken belül harmincezer-nyolcszázötvenhét személy lakott. Az ott lévő száznyolc törzsben élő kétszázötvenhatezer harcos őrizte a feleségeiket, a gyermekeiket és a vagyonukat. Ezt a tartományt ma is hét tábornak, vagyis Sisemborgnak³⁷ nevezik.

36 Valószínűleg a kijeviek által ma is Magyar-hegynek nevezett dombra gondol a Dnyeper mellett.

37 Azaz Siebenbürgennek.

Árpád, aki mindig az első volt mindenki közül, rövid időn belül hírszerzőket küldött, hogy megnézzék a Kárpátokon túli országot, ahol Marót fia, Szvatopluk morva fejedelem uralkodott. A fejedelem udvariasan üdvözölte őket, és sok ajándékot küldött a vezéreknek.

Másodszor Kusid, Künd fia ment el hozzá, hogy egy gyönyörű lovat adjon neki, hermelinnel, nyereggel, kantárral és egyéb finom arany felszereléssel; és hozott a népének abból a földből, abból a fűből és a Duna vizéből. Ekkor a hét vezér elhatározta, hogy Magyarországot meg kell támadni és el kell foglalni. Harmadszor is küldettek Szvatoplukhoz, és felszólították, hogy hagyja el azt a földet, amit egy lóért cserébe eladott nekik. Ő viszont fegyvert ragadott, és bátran harcba szállt, de kevés harcosával, a nagy túlerővel szemben esélytelen volt. Így foglalták el a hunok a vágyott Magyarországot.

Árpád, miután átkelt a Dunán, a Noé nevű hegyre helyezte táborát, nem nagyon messze a Szent István király által épített Alba Regia³⁸ városától. Szabolcs azon a helyen állította fel sátrait, amit később Csákvárnak neveztek. Gyula vadászat közben az erdőben, a magas bozót alatt szinte teljesen eltemetve akadt rá a régi Alba romjaira, helyreállította, és később Alba Giuliának³⁹ nevezte el. Künd itt született két fiával, Kücsiddel és Kupánnal a Nyír folyó partján élt, és itt, miután keresztény hitre tértek, kolostort építettek.⁴⁰ Lehel, mint már szó volt róla, birtokba vette Moesiát. Vérbulcsú a Balatonnál telepedett le, és Örs, a hetedik, tábort ütött azon a földön, amelyet Sajónak neveztek.

Érkezett velük sok nagyhatalmú úr, akik kedvükre megtarthatták azokat a részeket, amelyeket elfoglaltak, és gondtalanul ott maradhattak hatvan évig. Akkor elérkezett az idő, hogy nagy céljaikat megvalósítsák. Tasziló bajor herceg és felesége, akinek a herceg hitvány módon alávetette magát, sokadszorra sürgették, hogy menjenek segítségül Nagy Károly ellen.

A hunoknak rendkívül jó fegyvereik voltak, és már szinte senki nem emlékezett rájuk, mert sok kegyetlen csatában elesett szinte az összes vezérük és fejedelmük, valamint végtelen számú közemberük. A frankok pedig hazavitték

38 Székesfehérvár.

39 Gyulafehérvár.

40 A Képes Krónikában is leírt történet a kaponyi kolostorra vonatkozik.

becses hadizsákmányaikat, és soha nem hagyták, hogy a szegény Magyarországnak leigázza őket. De nemcsak a győztes Károly uralma alatt volt ez így, hanem fiai közül II. Károly és a „jámorként” ismert Lajos uralkodása alatt is, aki később francia király és a nyugat császára lett, és ezzel csaknem száz évre visszatért a szolgaság is.

Mindazonáltal a hunok új erőre kaptak, féktelen dühvel szomjazva az ellenség véréért, olyan kegyetlen vérfürdőket rendezve nemcsak a német, hanem a frank birodalom területén is, hogy sokáig elrettentő példaként emlegették őket. A korábbiakhoz képest sokkal kegyetlenebbül uralkodtak Magyarországon Taksony jogára alatt, aki Árpád Zoltán nevű fiának gyermeke volt, aki megtámadta Itáliát, de az ott elszenvedett vereség arra kényszerítette, hogy visszatérjen királyságába.

Szent István, Krisztus után 1000.

Taksony fiai Géza és Mihály voltak, az ő utódaik: Mihály fia Vazul és Vazul fiai: András, Béla és Levente. A magyarok közül Géza fia, István fogadta el elsőként a keresztény hitet, aki pontosan az egyetemes megváltás után ezer évvel kezdett uralkodni. Szent Adalbert prágai érsek keresztelte meg, a keresztség alá sanseverinói Deodatus gróf tartotta, akit Szent István Tatának nevezett, ami magyarul annyit jelent, hogy „Atya. Róla kapta a nevét Tata városa, ahol a gróf kolostort építtetett.

Géza és István példáját követve csaknem egy év leforgása alatt egész Magyarország áttért Krisztus hitére. István harcolt Koppány fejedelem és nagybátyja, Gyula, majd Keán, Bulgária fejedelme, sőt a szlávok ellen is.

Istvánnak volt egy példamutató életet élő fia, akit Imrének hívtak, ő azonban előtte halt meg.

Pétert jogtalanul koronázták királlyá, zsarnoki módszerei miatt saját hívei is támadták, ennél fogva megfosztották a hatalomtól. Aba harcra indult ellene, de az ellene összeesküvők miatt ő is kegyetlenné vált, és végül az elűzött fegyvere vágott vele. II. Henrik császár segítségével Péter visszaszerezte a trónját, de mivel

a nép nem szerette ezt a korábbi uralkodási stílust, a háborúk újraindultak, és végül saját magyarjai keze által halt meg.

Német Péter, Krisztus után 1041.⁴¹

A német Pétert, Zsigmond burgundi herceg bátyjának, Vilmosnak⁴² és Szent István nővérének a fiát koronázták Magyarország királyává, de zsarnoki uralkodása miatt a magyarok letaszították a trónról, és Abát, István sógorát helyezték oda. Péter rettenetes kegyetlensége miatt András, Béla és Levente Csehországba menekültek. Aba nagy sereget gyűjtött Péter ellen, de nem számított arra, hogy Péter Bajorországba, II. Henrik császárhoz menekül, aki három év után megpróbálta őt visszaültetni a trónjára. Aba seregével dühödten rontott Ausztriára, ahol sokat portyázott, végigrabolta az országot, majd hadizsákmánnyal megrakodva visszatért Magyarországra.

Henrik országgyűlést hívott össze Kölnben. Németország összes fejedelmének beleegyezésével megállapodtak, hogy bosszút állnak a rajtuk esett sérelemért, de a magyarok követeket küldtek hozzájuk, és felajánlották, teljesítik követeléseit, nehogy a hatalom újra a zsarnok Péter kezébe kerüljön.

Eközben III. Gottfried lotharingiai herceg, akit Szakállasnak becéztek, háborút indított Henrik ellen. Ez volt az oka, hogy Henrik békét kötött a magyarokkal, azzal a feltétellel, hogy mindkét fél leteszi a fegyvert, a magyarok visszaadják az Ausztriából elorozott zsákmányt és elengedik a foglyokat.

Aba, mivel sokan akartak az életére törni, félelmét legyőzve hasonlóképp kezdett zsarnokoskodni, mint Péter. Miután tudomást szerzett róla, hogy az országgyűlés összehívásának színe alatt jöttek az összeesküvők, egy részüket, akik óvatlanul engedelmeskedtek, lekasabolták. A többiek, akik bölcsen távol tartották magukat, behódoltak Henriknek, menedéket kértek tőle. Pétert is megtalálták, aki számtalan fegyverrel Aba ellen támadt. Ménfőnél ütköztek meg, ahol egy igen véres csata alakult ki, melyben Abát vitézei elhagyták,

41 Azaz Orseolo Péter.

42 Péter apja Orseolo Otto volt. Spontone a hibás adatot Petrus Ransanustól vette át.

és magukat próbálták menteni. Aba király egy faluban esett csapdába, és maguk a magyarok ölték meg. Először ezen a helyen, később pedig saját kolostorában⁴³ temették el. Henrik elkísérte Pétert a győztes sereggel egészen Székesfehérvárig, ahol visszaültették a trónra.

Pétert a szeretetteljes kérések arra készítették, hogy minden alattvalójának megkegyelmezzon. Ígérete nagyon megbízhatónak tűnt, de a kegyelem nem tartott sokáig. A magyarok élete még rosszabbra fordult, és ezt nem tűrhették tovább: megkeresték Bélát, Szent István unokatestvérét, Kopasz László fiát, aki a lengyel fejedelem egyik leányát készült feleségül venni, valamint Andrást és Leventét, a másik két testvért Ruténföldön, és Magyarországra hívták őket.

Amikor Péter tudomást szerzett erről, sok összeesküvőt megöletett. A többi magyar fegyvert fogott és összegyűlt Csanádnál. Követeket küldtek a két testvérhez, és arra kérték őket, hogy fogadják el a koronát. Ők eljöttek, és mindenki boldogan üdvözölte őket. Az volt a kérésük, hogy hadd éljenek a hajdani magyarok ősi vallása szerint, máskülönben nem akarnak megütközni Péterrel. Mivel ezt nem engedték meg nekik, kardélre hányták az összes papot, és megölték Péter minden helytartóját, majd nagy lendülettel elindultak Székesfehérvár felé. Ütközben András és Levente tiszteletére nagy számban érkeztek egyházi méltóságok, akiket a Dunán való átkelés során mind kardélre hánytak. Péter újra súlyos vereséget szenvedett, és megpróbált Ausztria felé menekülni, de a magyarok utolérték, és végül megölték. Az általa épített pécsi székesegyházban temették el. Halála után szabaddá vált a trón András számára, aki ezen a néven az első volt.

A Péter elleni győzelem tette naggyá Andrást, de ő túlságosan engedelkeny volt testvérével, Bélával szemben, aki amikor a legkevésbé számított rá, megfosztotta hatalmától. Mivel a nép keservesen szenvedett tőle, szövetségeseihez fordultak segítségért, majd megütköztek egymással. András meghalt, és a jogart fia, Salamon még éretlen korban vette a kezébe.

43 Az abasári kolostorban.

I. András, Krisztus után 1059.

A püspökök Székesfehérváron megkoronázták Andrást, aki a legsúlyosabb büntetések kilátásba helyezésével megparancsolta, hogy minden magyar, babonás hitét elhagyva, térjen vissza a Szent István parancsai szerinti élethez. Testvérét, Bélát elhívta Lengyelországból, hogy segítsen az uralkodásban. Két országrészt magának tartott meg, a harmadikat hercegi címmel meghagyta neki. Feleségétől, Jaroszláv nagyfejedelem lányától két fia született: Salamon és Dávid, valamint egyik ágyasától született még egy fia, György.

Bélának a lengyel fejedelem leányától született fia, Géza, illetve amikor Magyarországon kívül tartózkodott, László, majd hazatérése után Lambert. Henrik császár, hogy megbosszulja Péter halálát, újra fegyvert fogott Magyarország ellen, de anélkül, hogy ebből bármi haszna származott volna, székelyszemre kénytelen volt visszatérni Németországba. Előnyösebbnek látta egyik lányát Salamonnak ígérni feleségül, aki ugyan még nem érte el a hatéves kort, de apja akaratából királlyá koronáztak.

Bélát súlyos sérelem érte e meggondolatlan cselekedet miatt, mivel a testvérével kötött egyezménynek megfelelően neki kellett volna követni őt a királyi székben – ezeknek kevés volt a bölcsessége, amazoknak túl nagy az önbi-zalma –, de kénytelen volt beleegyezni a királyi gyermek megkoronázásába, akit az atyja a császárhoz küldött. Béla visszatért Lengyelországba, és ott nem tétlenkedett: az apósától elegendő segítséget kapott, és fegyverrel felszerelve, ádáz ellenséggént tért vissza Magyarországra. Hirtelen támadt András ellen, aki kapkodva gyűjtötte össze katonáit, segítségül hívta Henriket és a cseh fejedelmet, majd összecsapott a lengyel hadsereggel. Béla a Tisza folyóig nyomult előre, és rárontott az ellenségre. Véres csata alakult ki, amelyben András maradt alul, katonái elhagyták, magukat próbálva menteni. Üldözői megölték, és az általa épített, Szent Ányosról elnevezett monostorban⁴⁴ temették el.

44 Azaz a tihanyi bencés kolostorban.

Béla a bölcsesség örvendetes jeleit mutatva kormányzott: lelki nemessége a hit iránti őszinte lángolásban nyilvánult meg. Élete utolsó napjait szerencsétlenségek és furcsa balesetek sorozata kísérte.

Béla, Krisztus után 1062.

Jóllehet Bélát illette győzelem, a vezérekkel és a foglyokkal szemben előzékenységet tanúsított, és anélkül, hogy bántalmazta volna őket, hagyta, hogy háborítatlanul térjenek vissza Németországba. Székesfehérvárra ment, hogy ott megkoronázzák. Egy jó ideig béke uralkodott a királyságban. Ő volt az első a magyar királyok közül, aki ezüstpénzt veretett, határt szabott az adás-vételeknek, és csökkentette az adókat.

A magyarok hatalmas tömege azt követelte, hogy engedje őket elődeik ősi vallása szerint élni, amire ő bölcsen három nap gondolkodási időt kért, majd váratlan támadást indított, amelyben a legtöbbjükkel végzett.

Három évvel az után, hogy a jogar a kezébe került, egy nyilvános kihallgatásra készülve leesett a királyi trónról, és ebbe belehalt. Az általa épített Szent Megváltó monostorába temették el Szekszárdon.

Salamon jól kezdte uralkodását: ha meg akarta tartani hatalmát, első napjait nem kezdhette a hatalom kisajátításával. Ezért társat hívott maga mellé, hogy a közös ellenség ellen vonulhasson, ám nem volt eléggé körültekintő a hadizsákmányt illetően, és nem gondoskodott arról, hogy minden alkalommal az övé legyen a nagyobb haderő.

Salamon, Krisztus után 1065.

Amikor Béla halálhíre eljutott Salamonhoz Németországba, apósától megkapta azt a katonai segítséget, amelyet ez alkalommal szükségesnek ítélték. Béla fia, Géza, nem bízva saját erőiben, Lengyelországba menekült a nagyapjához. Salamon elbocsátotta a németeket, akik hazatértek Henrikhez. Géza

unokatestvére ellen vonult seregével, de Desiderius püspök közreműködése révén békét kötöttek azzal a feltétellel, hogy Géza megkapja a hercegi címet, amit korábban apja, Béla viselt.

Miután a csehek megszegték a Salamonnal kötött szövetséget, betörték Magyarországra, ám nagy vérontás közepette űzték őket vissza hazájukba, ahová a magyarok mindent lerombolva, vérbe és tűzbe borítva követték őket.

Hozzájuk hasonlóan jártak a kunok is, akik ugyanolyan erőszakosan támadtak Magyarországra. Ezt követően Salamon – unokatestvérei, Géza és László társaságában – nagy sereget vezetett Bulgáriába, azzal az ürüggyel, hogy lakói a közöttük létrejött egyezségek ellenére a magyarok ellenségeinek oldalára álltak. Albát⁴⁵ három hónapig folyamatosan ostromolták, mígnem egy albánok fogságba esett lány néhány épületet felgyújtott, így biztosítva a magyarok számára a városba való kényelmes bejutás lehetőségét. Itt hatalmas gazdagságra tettek szert, de a zsákmány felosztása során olyan ellentét támadt a király és a herceg között, hogy Salamon fegyvert ragadva elűzte Gézát, aki a csehek segítségét kérte, de végül menekülni kényszerült. Salamon császári apósa segítségével igyekezett győztes maradni, de végül kudarcot vallott.

Géza három évvel a megkoronázása után halt meg, két fiát, Kálmánt és Álmost hagyva hátra, és az általa épített váci székesegyházban helyezték örök nyugalomra.

László erényeinek bizonyítéka, hogy a magyarok saját akaratukból koronázták őt királlyá. László unokatestvérét, Salamont választotta társnak az uralkodásban, ám ez a szövetség nem volt életképes, mivel Salamon megkísérelte újra megragadni a teljhatalmat. Miután lelepleződött, belátta, hogy az embernek nem szabad fellépnie Isten akaratával szemben, és a szerzetesi életet választotta. László a gögös népekkel háborúkat vívott, és diadalmaskodott felettük. Lelke a mennybe szállt, örök trófeákat gyűjtve, amiből látható, hogy nemcsak minden világi kísértést, hanem önmagát is legyőzte.

45 Azaz Nándorfehérvárat.

László, Krisztus után 1080.

Géza utódja testvére, László lett, akit a magyarok kényszerítettek a korona átvételére, mert ő maga igazságtalanságnak tartotta uralkodni, amíg Salamon, a törvényesen felkent király él, még ha bele is fáradt a királyi palást viselésébe.

Zvonimir, Dalmácia fejedelme utódok nélkül hunyt el, és mivel László egyik testvére a fejedelem felesége volt, ezért a király Zvonimir tartományát és Horvátországot a birodalmához csatolta. Később egyezsége akart jutni unokatestvérével, Salamonnal, de mikor rájött, hogy az összeesküdött ellene, Visegrádra küldte és börtönbe zárta. Innen azonban kiszabadult, és néhány napig a királynál tartózkodott. Aztán a kunok fejedelméhez menekült, hogy csatlakozzon hozzá László ellen, azzal az ígérettel, hogy feleségül veszi a herceg lányát, és odaadja neki a még gazdátlan Erdélyt ajándékba.

Eros akarat, szerencsésen vezették a sereget a király ellen, de menekülésre kényszerültek, és szégyenletes vereséget szenvedtek. Ekképpen végezte Salamon a hatalom csúcsáról a szerzetesi élet szegénységébe jutva. Utód nélkül, az isztriai Póla városában halt meg, elnyerve az örök dicsőséget, mivel legyőzhetetlennek bizonyult a legerősebb becsvággyal szemben, amely természeténél fogva megvan minden emberben, hogy felsőbbrendűbb legyen másoknál.

László megmenekült a veszedelemből, dicsőséges háborút vívott a kunok, a rutének és a lengyelek ellen, akiket legyőzött. Utána háborúra készült a Prágát elfoglaló Szvatopluk ellen, azzal a céllal, hogy visszaadja azt unokaöccsének, Konrádnak, Csehország hercegének. Végül megbetegedett, és nem sokkal később utód nélkül halt meg. Rászolgált a szentté avatásra, mint ahogy ez méltóképpen meg is valósult.

Kálmán megkapta a trónt testvérétől, Álmostól, bár öröklési jog szerint az őt illette volna. Álmos később megbánta nagylelkű tettét, a dicsőség büntetéssé vált, mert őt és fiát, Bélát megvakították. A gyanakvás alól felszabadult királynak azonban sok kín jutott, melyek hosszú időn keresztül kísérték utolsó napjait.

Kálmán, Krisztus után 1095.

Géza után a két említett fiú, Álmos és Kálmán maradt. László megnevezte utódját, Álmost, de ő tiszteletből átadta a hatalmat az idősebb korú Kálmán-nak, aki bár természetben kicsi volt, dadogó és sánta, mégis felettebb hajlottak hozzá a magyarok. Mindazonáltal nagy vita támadt közöttük, és harcba is szálltak egymással, de közös barátok ténykedése révén letették a fegyvert, és arra az egyezsége jutottak, hogy ha valami különös nézeteltérés támadna közöttük, azt egyedül ők oldják meg egymás között.

A béke megkötése után Kálmán a ruténokhoz vezette seregét. Ekkor a ruténok hercegasszonya könyörögve jött hozzá, de ő durván eltaszította magától. A kétségbeesés azonban még merészebbé és állhatatosabbá tette a megvetett nőt, és a kunok táborába ment segítségért. Ők pedig éjszaka, álmukban lepték meg a magyarokat, sokat közülük kardélre hánytak, a többiek pedig menekülésre kényszerítették.

Miután Kálmán visszatért Magyarországra, arra hivatkozva, hogy Álmosnak kétes szándékai vannak irányában, bebörtönözte, és őt, valamint a fiát, Bélát megvakíttatta. Ezután sereget küldött Pugliába a velencei hadsereg segítségével, és birtokba vette Monopolit és Brindisit, ahol helyőrségeket hagyott. Kálmán első felesége – csakúgy, mint László és István első felesége – meghalt, Kálmán ezután másik asszonyt vett magának, akit házasságtörésen kapott és kitagadott. Ebből a házasságból egy fia született, Borisz, akinek fia szintén Kálmán lett. Ismert volt a tény, hogy a király korábban Várad püspöke volt, és VII. Gergely pápától engedélyt kapva koronázták meg. Huszonöt év fáradságos uralkodás után halt meg.

István az apjától örökölt királyságot nehézségek közepette vette át, és nem kísértc szerencse kardját. Elismerte atyja túlzott szigorát a nagybátyjával és az unokatestvérével szemben, akiket az megvakíttatott, és hogy nyomorúságukon enyhítsen, Bélát hagyta utódjául, majd bezárkózott egy szent helyre, hogy a mennyei dicsőséget szemlélje.

II. István, Krisztus után 1131.

István, Kálmán fia, miután apja jogarát a kezébe vette, feleségül vette Roberto Guiscard pugliai herceg lányát. A magyaroktól a Villám becenevet⁴⁶ kapta, mert nem volt megfontolt, és tetteit heves dühkitörések kísérték. Harcolt a rutének és a görögök ellen, és ezektől (miután sok vereség érte) kénytelen volt igen kemény békefeltételeket elfogadni.

Mivel nem volt gyermeke, azt a Bélát tette meg örökösének, akit apja megvakított. Úgy halt meg, ahogy sokan szeretnének: szerzetesi ruhában.

Kálmán gonosz tanácsadói megkapták megérdemelt büntetésüket Béla megvakítása miatt, bár parancsot teljesítettek. A királynak később újabb ármánnyal kellett szembenéznie, azonban az ellene törőket szabályos ütközetben lekaszabolta, így a hátralévő napjai nyugalomban telhettek.

Vak Béla, Krisztus után 1131.

Az említett Bélát királlyá koronázták, és feleségétől, Ilona szerb hercegnőtől, mielőtt még a trónra lépett volna, fia született, Géza. Miután átvette a jogart, még három fia született: László, István és Álmos. Felesége feltűzelte, hogy álljon bosszút azokon, akik azt tanácsolták Kálmánnak, hogy vájják ki az ő és az atyja, Álmos szemét. De erre sarkallta az aradi országgyűlésre összegyűlt alattvalók haragja is, és itt szinte az összes összeesküvőt kegyetlenül kivégezték.

Béla azt a fájdalmat érezte, amit csak egy olyan szelíd lélek képes megérteni, mint amilyen az övé volt. Sokszor ellenezte felesége heves szavait, mégis eltűrte, azért, hogy a királyság sértetlenül szállhasson gyermekeire. De a lázadók véréből újabb és még hevesebb összeesküvés sarjadt, mert a túlélők Kálmán fattyú fiánál, Borisznál kerestek menedéket, és rábeszéltek őt, hogy

46 E ragadványnév más forrásokból nem ismert.

szerezze meg a magyar trónt. Előbb a rutének, majd a lengyelek segítségével fordultak Vak Béla serege ellen, azonban a Sajó partján vívott csatában alulmaradtak, és Magdolna napján az egész sereg beleveszett a folyóba. Béla egy ilyen fényes győzelem után átadta magát a pihenésnek, majd röviddel ezután meghalt.

Géza örömmel lépett a trónra, és mivel még nagyon fiatal volt, félistenként mutatta meg, hogyan uralkodik egy igazi király: fegyvert öltve táborba szállt, háborúzott, hatalmas fejedelmeket és hadinépeket győzött le, a hadizsákmányt pedig jámboran a templomoknak ajánlotta fel, majd a földön dicsőségesen és a mennynek kedvesen távozott az élők sorából.

III. Géza, Krisztus után 1141.

Bélát fiai közül elsőként Géza követte a trónon. Ifjúként vette kezébe az ország irányítását; irgalommal és egyedülálló körültekintéssel nemcsak megtartotta, de csodálatra méltó vitészséggel meg is védte a koronáját.

Szinte gyermekként ütközött meg Henrik osztrák herceggel, akit nemcsak a szászok, a bajorok, hanem III. Konrád császár is elkísért. Bár azok csellel elfoglalták Pozsonyt, de Géza a csatában az egész sereget legyőzte, az ellenségtől szerzett hadizsákmányt pedig szent adományként felajánlotta Magyarország összes templomának. Négy fia született: István, Béla, Árpád és Géza. Hittel telve halt meg, és Székesfehérváron temették el.

Idegen fegyverekkel és hazai gondokkal küzdve, az egyikkel és a másikkal szemben, ha nem is mindig, de legtöbbször győztes maradt III. István. Vigasztalhatatlanul, mert nem születtek gyermekei, és rövid időn belül távozva hagyta örököseire az uralkodás terhét.

III. István, Krisztus után 1161.

István trónra lépve ezen a néven harmadikként foglalta el a királyi trónust. Fegyvert fogott a velenceiek ellen, és sikeresen háborúzott. Ezután Mánuel görög császár ellen fordult, de visszavonult, mivel védekezésre kényszerült nagyapja, Vak Béla fiai, először László, majd István miatt.

Miután elorozták a királyi koronát, és sokáig küzdöttek egymás ellen a királyi cím megszerzéséért, III. István végül győzelmet aratott, de nem túl hosszú idő múlva utód nélkül hunyt el. Hasonlóképpen szinte ugyanazokban a napokban haltak meg a fent említett királyok, László és István is.

Nagyszerű uralkodó volt III. Béla, erényét csodálták ellenségei. Kíméletlen volt a gonosztevőkkel szemben, ezért azok tartózkodtak a gáztettektől. Békében halt meg.

III. Béla, Krisztus után 1172.

III. Béla, III. Géza fia testvére, István halála után vette át Magyarország irányítását. Bélát nem nagyon zaklatták az idegenek, csak olykor a lengyelek, a csehek és az osztrákok, akiket azonban könnyedén legyőzött. Újra birtokba vette Dalmácia tengerparti részeit, bár a velenceiek egy idő után meglepetésszerűen elfoglalták Póla városát, mert Béla figyelmét teljesen lekötötte a lázadók megbüntetése, akiknek egy részét elűzte az országból, többségükkel pedig kegyetlenül leszámolt.

Tizenhét évnyi uralkodás után hunyt el, és Székesfehérváron ősei mellé temették. Utódai Imre és András, akik a Capet Hugo házából származó francia király leányának gyermekei voltak.

Béla méltó utódja volt fia, Imre, aki egy szál jogarral a kezében, pusztán királyi méltósága erejével, félelem nélkül haladt át a testvére, Álmos⁴⁷ által fellázított harcosok

47 Valójában András.

számtalan sokaságán, akik önként tették le fegyvereiket, és esedeztek bocsánatért, és akiket Imre a legnemesebb jóindulattal fogadott vissza kegyelmébe.

Imre, Krisztus után 1196.

A királyság valamennyi bárójának beleegyezésével koronázták meg Imrét, az elhunyt Béla legidősebb fiát. Imre a vele szemben támasztott elvárásoknak tökéletesen megfelelt, azonnal elfoglalta a helyét, és nemcsak atya bölcs parancsainak megőrzője, hanem végrehajtója is lett.

A legnagyobb gondot Dalmácia megtartására fordította, hogy a velenceiek fegyvereitől sértetlenül megóvjá, tudván, hogy hön áhítják a terület visszahódítását. Nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy Zára⁴⁸ városát egy hosszú és véres ostrommal birtokba vegye.

András, Béla második fia keservesen szenvedett, amiért Imre elsőszülöttségi joga kizárta, hogy a korona az ő fejére kerüljön. Titkon sok barátot gyűjtött, új dolgokra vágyott, mint a magyarok általában, és panaszkodva az őt ért sérelem miatt, segítséget kért tőlük, míg végül felfegyverkezve egy tekintélyes haderővel táborba szállt.

Imre, miután minden tőle telhetőt megtett, hogy bátyja felismerje tévedését, szintén erős sereggel indulta harcba. A csata napján azonban királyi ruhába öltözött, fejére helyezte a szent koronát, jobb kezében tartva királyi jogarat az ellenséges sereg felé lovagolt. A lóról leszállva félelem nélkül járt a harcosok sorai között, és a szemükre hányta, hogy milyen gonoszsgot készülnék elkövetni törvényes királyuk ellen. A katonák az isteni gondviselés titokzatos ereje által meggyőzve eldobták fegyvereiket, és alázatosan megbocsátásért esedeztek, amit a bűnbánó és meggondolatlan Andrással egyetemben el is nyertek.

Imrét Egerben temették el. Egyetlen fia, László, aki Konstanciától, Aragónia királyának lányától született, mindössze hat hónapot uralkodott apja halála után.

48 Zadar, Horvátország.

II. András atyjához hasonlóan mély bölcsességgel párosuló józan ítélőképességgel rendelkezett. Egyrészt súlyos csapások érték a világi hívságok miatt, másrészt keresztény hite által erőszak nélkül térítette jobb belátásra a hitetleneket, nehogy Isten fiának sírját háborgassák. A Szentföldről győztesen, a diadal legalázatosabb jeleivel, szentek ereklyéivel tért haza, és dicsőségben hunyt el.

II. András, Krisztus után 1204.

László korai halála után apai nagybátyját, Andrást koronázták magyar királlyá: felesége a legnemesebb német Gertrúd, gyermekei Béla, Kálmán, András, valamint Erzsébet, aki a szentség fénye által megvilágosodva élt. A király a Jeruzsálemi nevet kapta, mivel a Szentföldön egy csatában győzelmet aratott Babilónia szultánja felett.

Miközben a szent háborúban harcolt, nagy horderejű esemény történt otthon: felesége, Gertrúd úgy intézte, hogy egyik testvére, aki Németországból érkezett hozzá, megerősakolja Bánk nádor feleségét, mivel hasztalan próbálta a nőt hízelt szavaival tisztességtelenségre rábírni, hogy alantas vágyait kielégítse. Bánk jogos bosszúra szomjazva kegyetlenül megtámadta, megsebesítette és megölte a mit sem sejtő királynét saját királyi lakosztályában. Ezt követően kiment a köztérre, és elmesélte a népnek a tragikus eset kiváltó okát, majd nemesek társaságában Andráshoz ment Konstantinápolyba, akinek színe elé érve a legnemesebb lélekhez méltó rettenthetetlenséggel, a még véres vasat bemutatva számolt be részletesen a történelekről, hogy a királytól kapott parancs értelmében nem tűrte az igazságtalanságot, még saját királynéjától sem.

A király anélkül hallgatta végig, hogy egy arcizma is rándult volna, aztán azt válaszolta, hogy térjen vissza hivatalába, mivel nem célszerű súlyos ítélettel megsérteni azt a szent vállalkozást, amelyben részt vesz, és majd Magyarországra való visszatérésekor rendezni ezt az ügyet.

András győztesen tért vissza. Később Itáliába ment, ahol szívélyesen üdvözölte Azzo, Ferrara márkija, akinek lányát, Beatricét feleségül vette. Tőle született István nevű fia, aki a „velenceiként” ismert András apja volt.

András számos ereklyét hozott a Szentföldről, és halála után az egresi monostorban temettek el.

A tatárok fegyverrel üzték el IV. Bélát királyságából, aki három év múlva (hála vitéz barátainak) visszatérhetett. De más népekkel is háborúzott, néha győzelmet aratott, máskor elszenvedte a legrosszabbat, ami miatt az alattvalóinak az egyéb csapások mellett a legsúlyosabb károkat kellett elszenvedniük. Az idő előrehaladtával az ő életébe is beköszöntött a gyarapodás, ám amikor elérte az öregkort, betegség támadta meg, és boldogtalanul hunyt el.

IV. Béla, Krisztus után 1235.

IV. Bélát, az elhunyt András legidősebb gyermekét a magyarok egyhangú akarata ültette a királyi trónra. Magasztos cselekedeteihez sok viszontagság társult, többek között a tatárok Magyarországra zúduló áradata kifosztotta, tönkretette, kardélre hányta és tűzre vetette a királyság egész alsó részét Esztergomtól kezdve, Székesfehérváron keresztül Szent Mártonig.⁴⁹ Csatát vesztett a Sajó folyónál,⁵⁰ és hogy saját életét mentse, először Dalmáciában keresett menedéket, ahol biztonságban elrejtőzhetett a kagán elől, aki dühödten követte a közeli szigetekig, ahol meghúzta magát. Ezután három évig élt menekültként.

A már említett tatárok küllemére, lelki és testi tulajdonságaikra és eredetükre is érdemes itt kitérni. A tatárok, akik az északi Szkítiából érkeztek, Grúziától kezdve Örményországon át Perzsiát és egész Ázsiát végigraolva, útjukat vérfürdőkkel és gyújtogatással kísérve vették a birtokukba ezeket a területeket. Ezt követően a Riphæus hegyek mellett haladtak el, elfoglalták Szarmatiát, vérben fürösztötték az oroszokat, a lengyeleket és a kunokat, majd szinte megszámlálhatatlan sokasággá növe, Gothia és Dacia határáig hatoltak.

49 Azaz Pannonhalma.

50 A muhi csata.

Néhányan azt írták, hogy ez a nép az indiai királyok adófizetője volt. Mivel teljesen alá akarták vetni őket a katonai szolgálatnak, egy Dzsingisz kán nevű parancsnokuk fellázadt. Összeesküdtek királyuk ellen, nagy íjakkal és nyilakkal felfegyverkezve megtámadták a királyságot, nem kegyelmezve még az ártatlan gyermekeknek sem, megölték a királyt összes gyermekével együtt, egy lány kivételével, akit feleségül adtak a vezérükhöz. Birtokba vették az egész királyságot, és arra készültek, hogy leigázzák az egész világot. Kegyetlen feltételekkel követséget küldtek a hvárezmiekhez, akikről éves adó fizetését követelték, ellenkező esetben azzal fenyegették őket, hogy elpusztítják országukat. Mivel követeket megölték, fegyvert ragadtak. A csatát a hvárezmiek elvesztették, és a Kaukázus hegyeibe menekültek. Turkesztán és Perzsia területének elpusztítása és birtokba vétele után a tatárok árvízet előidézve elfoglalták Sáfát,⁵¹ a Perzsa Királyság fővárosát. Győzelmeiket követően az ibérek⁵² és alánok királya, Koam⁵³ is behódolt nekik. A Szentföldön a keresztények ellen harcoló szultán segítségül hívta őket, és így győzelmet aratott, visszafoglalta Jeruzsálem városát, amelyet – kirabolva az összes szent helyet – vérrel és erőszakkal szennyezett be.

A tatárok előnytelen és durva megjelenésűek, többnyire kis termetűek voltak, nagy kidülledő szemekkel, melyeket nagy szemhéjak takartak, emiatt nyitott szemeik kisebbnek tűntek, mint amilyenek valójában. Az orruk, homlokuk és az egész arcuk széles, szinte teljesen szőrtelen, csak nagyon kevés szőr volt az állukon és a felső ajkuk fölött. Egyik halántékuktól a másikig leborotválták a fejüket, csak egy patkó alakú sávban tartották meg körben a hajukat, továbbá egy hosszú fürtöt hagytak meg füleik mellett lecsüngeni, és a nyakukat is teljesen leborotválták. Férge testűek és görbe lábúak voltak, gyermekkoruk óta hozzászoktak a lovagláshoz, ritkán jártak gyalog, sőt utazás közben még az ökröket is a lovakhoz hasonlóan ülték meg. Házaikat, szekereiket bőrrrel borították be. Úgy jártak, mint a békák, lassan vagy ugrálva, alig használva

51 Valószínűleg Zandzsán.

52 A kaukázusi ibérek a mai Grúzia területét lakták az ókorban. A tatárok idején itt a grúzok éltek.

53 Az alánok a kipszakokkal szövetkeztek, akiknek a vezére Küten, azaz Kötöny volt, aki a kunokat később Magyarországra vezette.

a lábaikat. A nők nagyon csúnyák és ugyanolyan kemények voltak, mint a férfiak, és ők is a fent említett módon ülték meg a lovat.

Lovaik engedelmesek, heréltek voltak, vágott orrlyukkal, és szilajak, mivel soha nem táplálkoztak árpával. Beszédük olyan volt, mintha dühösen, heves hanglejtéssel kiabáltak volna, haragosan formálva a szavakat. Ha énekeltek, olyan volt, mintha ökrök bőgése vagy farkasok üvöltése hallatszott volna.

Nem volt tartós lakóhelyük, nyaranta sátrakat használtak a hegyekben, te-lente pedig visszavonultak a tenger mellé. Rendkívül nagy marhaállománnyal rendelkeztek, tejet, kölest és kukoricakását fogyasztottak. Ugyanúgy edzették testüket, mint ahogy az íjászatot gyakorolták: a gyerekeknek addig nem adott enni az anyjuk, amíg a nyíllal célba nem találtak. A lovak vérét ingyencsérnek tekintették, amit megittak, és emberhúst is ettek. Kiváló vadászok voltak, any-nyi vadállatot öltek meg, amennyit csak akartak.

Egy Istenben hittek, de ez nem volt igazi vallás, mert nem imádkoztak. A gyapjúból készült bálványaiknak emberi alakjuk volt női mellekkel, ezeket lakásuk ajtajának mindkét oldalára elhelyezték. Hitük szerint ők voltak a védőisteneik: őrizték csordáikat, kegyelmüknek köszönhetően jobban tejeltek a juhok és a tehenek, és több baromfi született.

Volt néhány más bálványuk is, melyek selyemből készültek, ezeket rakták a szekerek elé, és annyira babonásan imádták őket, hogy ha valaki ellopott egy ilyen, a leleplezett tolvajt darabokra vágták. A selyembálványokat a legelő-kelőbb matrónák készítették, akik példás alázattal alkották meg őket. Miután elkészítették a bálványt, megöltek egy bárányt, amelynek mindent részét fel-falták, csontjait pedig elégették.

Ha gyermekeik megbetegedtek, kis rongybabákat tettek az ágyukba. A hely-őrségeken a kapitányok és az ezredek tartottak néhány kecskebakot, amelyek-nek csakúgy, mint a bálványoknak, felajánlották a kancák és a csordák első tejelését.

Néha nagy ünnepi lakomákat szerveztek, ahol mindennek az első gyümöl-csét kínálták az asztalokon. Áldozáskor felajánlották a szívet a bálványnak, az-után megfőzték és elfogyasztották. A királyi dízsátor előtt hatalmas képmást helyeztek el, és olyan lovakat ajánlottak fel, amelyeken senki sem lovagolha-tott. Ott is leöltek különféle állatokat, amelyeket (minden csontjukat elégetve)

felfaltak. Mindenkinnek, aki elhaladt a bálvány előtt, imádattal meg kellett hajolnia, mert mint mondták, az oroszok Mihály nevű fejedelme megtagadta azt, ezért miszlikbe aprították.

Imádták a napot, a holdat és a négy elemet, melyek tiszteletére a főétkezés előtt felajánlották az ételből és az italból az első részt. Első királyuk, Dzsingisz kán kiadott néhány rendeletet, amely ellen, ha bárki merészen szembe mert szegülni, vagy ha ura ellen hatalomra tört, kardélre hányták anélkül, hogy meghallgatták volna védekezését.

Soha nem kötöttek békét olyan néppel, amely megtagadta az engedelmességet, és nem hagytak félbe semmit, amíg nem uralták a megszerezni vágyott javakat, vagy amíg teljesen meg nem semmisítették őket. Úgy hitték, az a végzetük, hogy nyolcvan évig háborúzzanak és tizennyolc évig uralkodjanak, hogy győzhessenek. Azt vallották, hogy a mézszárlástól megmenekülteknek azt a törvényt kell betartaniuk, amelyet legyőzőik követnek. Rendkívül jártasak voltak a varázslásokban, a méregkeverésben, a jóslásokban és a jövőndomdásban, ezt a képességet a hazugság atyjától, az ördögtől kapták. A hadseregük tíz harcost irányító tizedesekből, száz főt vezető kapitányokból és ezer főt vezénylő ezredekéből állt.

A tatárok törvényének két fajtája és kétféle értelmezése volt: az egyiket betű szerint, a másikat a hitük szerint követték. Annnyira könnyörtelenné tette őket az istentelenség és az önhittség, hogy Isten fiának merték nevezni uralkodójukat, a nagykánt, akit földi istenként imádtak; sőt, minden idegennek, aki megjelent színe előtt, háromszor kellett meghajolnia, majd le kellett térdelnie királyi széke előtt. A válaszait és parancsolatait isteni kinyilatkoztatásként kellett betartani és félni. Hihetetlenül kapzsik voltak, így nagyon szívesen fogadtak el ajándékokat, és óriási sarcot húztak abból, hogy mindenkinek kötelező volt havi bevételének tíz százalékát odaadni. Ezen kívül vámot és igen súlyos adót is fizetni kellett első helyen a királynak, másodszor a papoknak, harmadszor pedig a tartományi kormányzóknak.

Ezek a fősvény emberek úgy táplálták a csordákat, hogy épphogy csak életben tartották őket, de az igavonó, egészséges állatokat nem ették meg, csak az elhullottakat vagy a legyengülteket.

Féktelen vágy tombolt bennük, amelyet sem a nők, sem a férfiak nem elégittek ki teljesen, ezért az állatok is kellettek nekik. Egy csepp vizet sem adtak volna a szegénynek, aki már majd szomjan halt; jóllehet, ha evés közben valaki utolérte őket, eltűrték, hogy az asztalukhoz üljön.

Annyi feleséget vettek maguknak, amennyit csak akartak, az anyákból és a nővérekből is választhattak, csak a lányuktól tartózkodtak. Csak azt a feleséget becsülték, aki szült, és aki után a férj hozományt kapott, a meddőt viszont eltaszíthatták. Nem tisztelték sem az öregeket, sem a gyermekeket.

Ugyanúgy itták a vért, mint a vizet. Folyamatosan új kínzási módokat találtak ki foglyaik számára, még ha a végén az életüktől fosztották is meg őket. Néha, amikor egy-egy területet ostrom alá vettek, hízelgő szavakkal próbálták a védőket engedelmességre bírni, és mindent megígértek, amit kértek tőlük, de nem tartottak be semmit; vagy megölték, vagy rabszolgává tették őket, egyszóval inkább csalással, mint erővel háborúztak.

Mocskosak voltak öltözkükben és az étkezésben egyaránt. Térdig erő fekete ruhát viseltek, mely sem a karokat, sem az oldalukat, sem a mellkast vagy a törzs többi elülső, a köldök alatt vagy felett lévő részét nem takarta be. Fejfedőjük püspöksüveghez hasonlított, karjukat bőrrel, néha fémlappal fedték, fegyvereik is kikészített bőrből készültek. Néhányan lándzsát és pajzsot hordoztak, szinte mindenki használt íjat, sebesen vágató lovára bízva magát.

Az ellenséges országba belépve előreküldték a portyázókat, akik semmit sem raboltak, de megölték mindazokat, akikkel találkoztak. Visszatérve a táborba másokat küldtek ki, köztük a legokosabb fosztogatókat is, hogy zsákmányt szedjenek. Amint meglátták az ellenséget, nagy iramban jöttek elő és harcolni kezdtek, majd miután mindegyikük kilőtt két-három-négy nyílvezzőt, visszafordultak, hogy kelepcébe csalják az ellenséget.

Amikor látták, hogy nagy sereg vonult fel ellenük, igyekeztek kis veszteséggel meghátrálni, és legalább háromnapi járásra visszavonulni, miközben egy másik hadtestük támadásba lendült. Ha ez eredménytelen volt, újból, akár tizenkét nap járóföldre is visszavonultak. Miután elfoglaltak egy jól megerősített helyet, addig maradtak ott, amíg arról nem értesültek, hogy az ellenség megosztotta az erejét, hogy másik oldalról támadjon rájuk.

Fejedelmeik nem vettek részt az ütközetben, hanem a gyerekekkel és az asszonyokkal maradtak, lóháton figyelve az eseményeket. Néha férfiakat ábrázoló bábukat helyeztek a lovakra, és a létszám növelése érdekében harcba szólították a foglyokat is. Ha az ellenség nagyon állhatatosnak bizonyult a harcban, menekülési utat nyitottak számukra, mert sokkal könnyebben győzték le azokat, akik így megfutamodtak, mint azokat, akik szembeszálltak velük.

Amikor elhatározták, hogy megtámadnak egy országot, a lehető legnagyobb számban vonultak fel. Éjszaka értek a határokhoz, megszállták a hegyeket, ahonnan hajnalban portyázók tömegeit küldték szét, törbe ejtve a hegyekbe menekülő lakosságot. Ha bátor harcosokkal találkoztak, fáradságot színlelve visszavonultak, és miután az ellenséges seregtől távol kerültek, visszafordultak, és megölték őket. Ahol áthaladtak, kő kövön nem maradt, csak romokat hagytak maguk után. Sokszor hagyták, hogy az ellenség megtámadja őket, aztán ahogy az idegen katonák elfáradtak a harcban, bekerítették és lemészárolták őket.

Minden vallást eltűrték az országukban. Kézműves foglyaikkal nem bának rosszul, hogy tudásukat felhasználhassák. Nyomorúságos szolgaságban tartották a háborúban rabságba ejtett nőket; a fiatal fiúk és lányok tizedét gazdáik halálakor velük együtt eltemették.

Asszonyaik fél láb magas, kosár alakú, felső részén igen széles kalapot viseltek, amit selyemmel, pávaszemekkel, gyöngyökkel és ékszerekkel díszítettek. Lovaitak gazdagon ékesítették arany- és gyöngydíszítéssel, és különböző fajtájú bőrökbe öltöztek. Értettek a szekerekhez, jól hajtották és befogták a tevéket is. Férfi módra nyilaztak, íjat és tegezt viseltek, lóháton harcoltak, az összes férfias tevékenységet űzték, és ugyanúgy harisnyát húztak, mint a férjeik.

Ha egy közember meghalt, lándzsát szúrtak le a sátra elé, és fekete haját helyezték rá. Ide senki sem lépett be, mert hitük szerint, ha valaki ilyen jelet lát, meghal, mivel a lelke beszennyeződik. Titokban a sátor alatt temették el, fölé pedig egy megterített asztalt helyeztek egy csésze kancatejjel, és egy fazék főtt húst tettek mellé, továbbá oda raktak egy csikó formájú állatot és egy harci díszbe öltöztetett lovat, hogy a másik életben (mint mondták) minden a rendelkezésére álljon. Azután a barátai megettek egy másik kancát, elégették a csontjait, a bőrt pedig megtöltötték szalmával és felakasztották.

Ha egy gazdag ember halt meg, a legjobb ruhájába öltöztették, és ugyanúgy temették el, de távol a néptől, hogy a sírt ne fosszák ki. Barátai megölték, majd megették a lovát, és miután megtöltötték a bőrt, egy földbe vert, magas karóra helyezték. És erről elég is ennyi.

Három év elteltével, miután ez a tatár nemzetség végleg eltávozott Magyarországról, Bélát a rodoszi lovagok⁵⁴ és a Frangepán grófok visszaültették trónjára, ezért hálából jókora kiváltságokat szereztek. Ezután az ország valamelyest fellelegzett, de a királyság nemcsak az ördögi nép pusztítása miatt állt romokban, hanem mert a fosztogatók kezei közül megmenekülteket az éhínség vagy a pestis ölte meg. Erre viszont Béla megtalálta a lehető legjobb gyógymódot: nem feledve a súlyos sérelmeket, amelyeket Frigyes osztrák hercegtől szenvedett el, seregével és dalmáciai segédcsapataival támadást indított, és miután tábort vert Bécsújhely alatt, heves ostrom alá vette, majd elfoglalta a várost, a hitszegő herceget pedig egy magyar vitéz megölte.

Bélának alkalma nyílt néhány napig fosztogatni és pusztítani Ausztriát, majd győztesen visszatért a királyságába, hogy begyógyítsa a tatároktól kapott, nehezen múló sebeket. De nem sokat pihenhetett, mert kénytelen volt ismét fegyvert fogni Ottokár cseh király ellen. Szerencsétlenségére elvesztette a moráviai csatát,⁵⁵ ahonnan azzal a kétséggel volt kénytelen visszatérni Magyarországra, hogy ha Ottokár nem lett volna mással elfoglalva, akkor nagy károkat okozhatott volna.

A sorozatos viszontagságoktól megfáradva, idős korának gyengesége maga alá gyűrte. Miután elhunyt, az általa helyreállított esztergomi székesegyházban temették el. Magára hagyta hát Istvánt, aki az első keleti (bizánci) császár családjából származó Máriától született. Mária röviddel Béla halála előtt egy másik fiúnak is életet adott.

IV. István rövid idő alatt figyelemre méltó dolgokat cselekedett, atyja ellenségeit diadallal győzte le, és a koronát törvényes utódjára hagyva boldogan élt és halt meg.

54 Azaz a johanniták.

55 Morvamezei csata (1278. augusztus 26.).

IV. István, Krisztus után 1275.⁵⁶

István trónra lépve sikeresen harcolt a csehek ellen a Rábca folyónál, és királyukra, Ottokárra olyan súlyos vereséget mért, amely jóval felülmúlta, amit korábban apja, Béla Morvaországban elszenvedett tőle. Alig két év alatt a bolgár király is behódolt neki Moesiával együtt. Ez után István meghalt, gyermekeire, Lászlóra és Máriára hagyva a trónt. Később Sánta Károly nápolyi király, Szép Fülöp francia király unokatestvére vette feleségül Máriát, ebből a nászból született Martell Károly.

Az érzékiség szeszélye, a vallás megvetése és Krisztus helytartójának súlyos fenyegetései Lászlóra úgy hatottak, hogy beszennyezték minden fontos és nemes lelkű cselekedetét, melyért jól megérdemelt büntetés várt rá. Az alattvalók kevés hasznát látták, hiszen az ő rossz kormányzása miatt romokban állt minden a királyság központjában, amely nemcsak a szomszédos területek, hanem a távolabbi vidékek számára is elrettentő példaként szolgált.

III. László,⁵⁷ Krisztus után 1276.

László felöltötte apja, a halott István királyi palástját. Ottokár, a korábban említett cseh király olyan rettenetesen felháborodott, amikor a Római Birodalom trónusához idézték, hogy azt megvetéssel utasította vissza. Habsburg Rudolf-ról közismert tény volt, hogy hercegként készségesen állt Ottokár szolgálatába, később mégis megvetette azokat, akik térdet hajtottak előtte. A császár fegyvert fogott az egyre megátalkodottabb cseh király ellen, akit egykor pusztán kényszerből szolgált, és aki tudta, hogy Rudolf csak azért engedelmeskedett neki, hogy elismerje Ausztria hűbéreseként. Ottokár viszont felkészült mindenre, mert jól látta, hogy a császár erői jelentősen megnövekedtek az újonnan

⁵⁶ Valójában V. Istvánról van szó.

⁵⁷ Helyesen IV. László.

megkoronázott László által nyújtott segítség miatt. A cseh azt kérte, hogy a hűségesküt egy félreeső területen tehesse le a császárnak, amit Rudolf engedélyezett. Ám amikor belépett a dízsátorba (amelyet a táborban vertek fel, készülve a csatára), és letérdelt a fegyveres császár előtt, akinek fején volt a diadém, rajta a palást és körülötte álltak a hívei, akkor számtalan harsona hangjára a sátor falai négy részre szakadva zuhantak a földre, mint amikor a függöny egy szempillantás alatt legördül egy tragikus vagy egy komikus előadás során. Így mindkét sereg látta a császár előtt megalázkodó dölyfös királyt, aki remegett a dühtől, majd eltávozva fegyvert ragadott, de a László elleni küzdelemben szerencsétlenül életét vesztette. Akkor a győztesek a kunok ellen fordultak, akik fejedelmük, Oldamur vezetésével jelentős károkat okoztak Magyarország határainál. Hasonlóképpen sikert arattak velük szemben is. A vérfürdőből elmenekülő kunok a tatárokhoz futottak, akik a segítségükre siettek, és betörték Magyarországra. Pestre érve két éven keresztül súlyos károkat okoztak, amire vadságuk és embertelenségük miatt előre számítani lehetett.

László feleségül vette az első szicíliai király, Károly leányát, de megvetve a házastársi ágyat, sokáig hált jó néhány kun leánnyal, ezzel ellenszenvet váltva ki. Az intések ellenére sem lehetett jobb belátásra bírni, még Fülöp bíboros⁵⁸ intelmei és fenyegetőzései sem értek célba, melyet kifejezetten IV. Miklós pápa rendelt el.

A büntetés nem sokat váratott magára: nem túl messze Körösszeg várától pontosan azok a kunok ölték meg, akikben a legjobban bízott. Ezt követően Csanádon temették el. András, akit velenceinek neveztek, tizennégy évig uralkodott, és a magyarok még életében elhívták és hercegükké fogadták.

László rendkívül rossz kormányzása következtében Magyarország a legvégső szükségbe jutott, mindenütt gyújtogatás, szörnyűségek és gyilkosságok leírhatatlan jeleit lehetett látni. A nemesek olyan nyomorúságba süllyedtek, hogy kénytelenek voltak a földet túrni, hogy fenntarthassák magukat, és mivel jócskán megfogyatkozott az igavonó állatok száma, saját maguk húzták a kétkerekű kordékat, amelyeket hosszú időn keresztül keserűen László szekereinek hívtak.

58 Fülöp fermói püspök, pápai legátus.

Vagy nem volt elég ideje a velencei Andrásnak, hogy elvágja atyja balszerencséjének hajtásait, bár királynak született, de korona és jogar nélkül, vagy nem tudta, hogyan tapossa el a magokat, amelyet királlyá választásának baljós előjelei hintettek el. Az ő rossz sorsában megmutatkozik, milyen az, amikor a nyugalmat nélkülöző napok mellé gyűlöletes társ járul, akivel osztozni kell a trónon, s akinek a legfelsőbb pápai tekintély a támasza.

A velencei András, Krisztus után 1299.

Szükségszerű, hogy messziről göngyölítsük fel a velencei András vérvonalát, nehogy felmerüljön, hogy nem kellő joggal ültették a királyi székbe.

Már elhangzott, hogy a szentföldi hadjáratból hazatérő II. Andrást – Béla, Kálmán, András és Erzsébet atyját – udvariasan fogadta Azzo, Ferrara harmadik márkija,⁵⁹ akinek lányát, Beatricét feleségül vette, akinek anyja Beatrix, Sánta Károly nápolyi király lánya volt. Beatrice terhes lett, és férje halála után, látva, hogy Béla herceg megkoronáztatta magát, visszatért atyjához Este-be, és megszülte fiát, Istvánt, akit Itáliában mindenki Magyarország királyának ismert el.

István hőstetteit nagyon kedvező jelek kísérték, de nem tudta kiheverni gyermekkorának hányattatásait, és megkísérelte nagyapját elűzni az országból. Terve azonban nem járt sikerrel, és elkergették, ezért átment sógorához, Aragónia királyához Spanyolországba, majd visszatért Itáliába, hogy valamilyen kormányzóságot elnyerjen. A ravennaiak kormányzójuknak választották, de vagy azért, mert rájött, hogy nagyapja ismét gyanakodni kezdett a közelsége miatt, vagy más okból, újra útnak indult. Velencébe ment, ahol igen gazdag hozomány mellett feleségül vette az ősi Morosini családból származó Tomasinát, akitől fia született. A gyermeknek a keresztségben az András nevet adták, és ezzel együtt vezetéknévként megkapta a Velenceit, hogy a várostól sereget szerezzen, és felvette a keresztet, csak hogy másnak mutassa magát, mint a többi Morosini.

59 Azzo VII. d'Este.

Magyar királlyá koronázták tehát, de néhányan összeesküdtek ellene, ezért VIII. Bonifác pápához folyamodott, mert az ellenségei Martell Károly fiát, Károlyt akarták királyuknak. Végül mindketten uralkodtak, amíg nem sokkal később be nem következett András halála.

Állhatatosság, keresztény jámborság és Isten szolgáinak szolgája, a pápa iránti köteles tisztelet jellemezte, ami nagyon erős oltalommal vette körül Károly trónusát. Nemzetsége méltó utódokkal büszkélkedett, amellyel számtalan más király is dicsekedhetett – mint ekkoriban Henrik, a legdicsőségesebb francia király. Károly vitézséggel és bölcsességgel győzedelmeskedett ellenségei és alattvalói felett, de egy szerencsétlen eset rámutatott arra, hogy rejtélyes okból kifolyólag még a legkiválóbb hercegek is ki vannak téve a gonosz emberek árulásának, és mielőtt kedvenc szolgájukat naggyá teszik, érdemes jobban kiismerniük annak jellemét.

III. Károly,⁶⁰ Krisztus után 1301.

Károly néven harmadikként lépett a trónra, de csak az után, hogy a bárók egy része csatlakozott hozzá. A másik részük Vencelnek, Ottokár cseh király fiának akarta adni a koronát. Károly IV. Béla unokája volt, akit bölcs atyja nem akart a nyilvánvaló veszélybe sodorni, ezért hazavitte a királyságába. De a magyarok között újabb lázadás tört ki, és a bárók egy része Ottó bajor herceget kiáltotta ki királynak. Őt azonban börtönbe vetette László erdélyi vajda, és korona nélkül volt kénytelen visszatérni hercegségébe. Így Magyarország három éven belül egy királyt holtan látott, kettő letette a palástját, a negyedik pedig VIII. Bonifác, majd XI. Benedek támogatásának köszönhetően elfoglalta a trónt. Ő volt Károly, Martell Károly fia, akinek az őse nem az a Nagy Károly volt, aki ötszázötvenöt évvel ezelőtt élt, hanem – ahogy ez manapság olvasható – egy másik Martell.

60 I. Károly vagy Károly Róbert.

Ahogy már elhangzott, Sánta Károly nápolyi király (Károly fia, Szent Lajos francia király testvére) IV. István magyar király lányát és a gyermektelenül elhunyt III. László hűgát, Máriát vette feleségül. Kilenc fiú és öt lány született ebből a házasságból. Ők voltak: Martell Károly, aki anyai ágon örökölhette volna a magyar trónt; Lajos, Toulouse püspöke, akit XXII. János pápa avatott püspökké; Róbert calabriai herceg, aki olyan tanult herceg volt, mint senki abban a korban, és aki később, apja halála után nápolyi király lett. Továbbá Fülöp tarantói herceg; János, Morea hercege; Trisztán; Rajmond és Berengár nápolyi alkirály; II. Lajos, Durazzo hercege és Péter, Gravina grófja.

A család nőtagjai voltak Klemencia,⁶¹ Szép Fülöp francia király fiának, Utinói Lajosnak⁶² a hitvese; Blanka, Jakab aragóniai király⁶³ felesége; Eleonóra, Federigo szicíliai király neje; Mária, Mallorca királyának⁶⁴ felesége és Beatrice, III. Azzo, Ferrara márkijának, majd Beltrame dal Balzonak⁶⁵ a hitvese.

Egyes írók azt állítják, hogy III. László halála után Martell Károly Magyarországra ment, elsőszülöttségi jogánál fogva testvérére, Róbertre hagyva a nápolyi trónt, de nem volt szerencséje Magyarországon, a trónra végül fia, Károly került. Miután minden nehézséget leküzdött, Károly a pápa támogatásával lett király. A lázadóknak, akiket kiátkozott, egyáltalán nem tetszett, hogy a római Szentszék beavatkozott a választásba, ezért zsarnoksággal vádolták meg.

Károly diadalt aratott Csák Máté, Trencsén gazdag és nagyhatalmú ura felett, és nemcsak megvédte királyságát, hanem sok tartománnyal gazdagította, úgymint: Dalmácia, Horvátország, Szerbia, Lodoméria, Oroszország, Kumánia, Bulgária és Bosznia.

Bármennyire is törekedett Károly igaz hívőként élni ebben a virágzó időszakban, egy bizalmas szolgája, Felicián, aki jóságának köszönhetően magasra jutott, húsvét napján, Visegrádon megtámadta őt, feleségét és gyermekeit. Az asszony egyik keze megsebesült, és négy ujját elvesztette; a gyerekek viszont

61 Magyarországi Klemencia.

62 X. Cívakodó Lajos francia király.

63 II. Jakab.

64 Sancho Mallorca királya.

65 Bertrando III. del Balzo.

sértetlenek maradtak. A támadót azonnal elhurcolták, és e gonoszságért az áruló minden cinkosával és utódaival együtt megkapta méltó büntetését.

Károly királynak három felesége és sok gyereke volt, de Lajosnak és Andrásnak szánta a trónt. András feleségül vette Róbert unokáját, Johannát, de szerencsétlen sors jutott neki a Nápolyi Királyságban: gonosz feleségének parancsára felakasztották egy aversai erkélyre, vastag selyem- és aranyzsinórral, amit Johanna kifejezetten erre a célra szőtt. Így Lajos követte a trónon apját, Károlyt.

Károly olyan dicsőségesen élt, mint bármely más fejedelem. Az iránta való tiszteletből Kázmér lengyel király lemondott királyságáról veje, Lajos javára. Miután 30 éven keresztül vitézül és bölcsen bánt a fegyverekkel és a kormánypálcával, hittel telve távozott el a földről az örök életbe.

Lajos sokfelé megfordult, és mindenhol sikerrel járt. Sok herceg érezte erős karjainak kemény ütéseit, a szegények megízlelték királyi bőkezűségének gyümölcsseit, a hitetlenek pedig irgalmasságának biztonságos kíséretében elindultak az örök dicsőség igazi útján, amelyben most (holtában) méltón élvezheti a jócsekedeteivel kiérdemelt jutalmat.

II. Lajos,⁶⁶ Krisztus után 1342.

Lajos apját, Károlyt követte a trónon. Nagyon szép megjelenésű férfi volt, akinek az arcára is kiült a királyi méltóság. Ha rászegezte a tekintetét valakire, azt valamiféle rejtélyes áhítat fogta el, különösen hogy bár felismerhető volt benne a lélek nagysága, ugyanakkor természetes szerénység jellemezte, úgyhogy a veszélytett kedvességéből fakadó nemes szavai mindenfelé vigaszt nyújtottak.

Lelkében mindig őszinte vallásosság, rendkívüli könyörületesség és kegyelem, fiatalos vidámság és érett komolyság gyökerezett: egyszóval olyan tehetsége és szokásai voltak, melyek egyértelműen megmutatták, hogy trónra és uralomra született.

66 Spontone tévedett a számozásban, I. (Nagy) Lajosról van szó.

Rettenthetetlen lélekkel fogott fegyvert, amire a körülményekből fakadóan többször is sor került. Ilyenkor kinyilvánította tettekézségét, és megragadva az alkalmat, alattvalóit úgy feltűzelte, hogy még a gyerekek, az öregek, a papok, sőt maguk az asszonyok is könnyörögtek, hogy hadba hívják őket.

A százszok, akik elfoglalták Erdély egy részét, behódoltak Lajosnak, és könnyedén öltötték újra magukra az engedelmesség jogos igáját. Hasonlóan Sándor oláh vajda, aki Károly halála óta bitorolta a hercegi címet, saját akaratából bűnbánatot gyakorolva járult a kegyes Lajos színe elé.

Kiűzte Lengyelországból a János király vezette cseheket (akiket apósa, Kázmér hívott az országba), emlékezetes győzelmet aratott a székelyeken és a tatárokon, visszaszerezte a fellázadt Horvátországot és Dalmáciát, majd a Nápolyi Királyságba vonult, hogy megbosszulja bátyja, András méltatlan halálát feleségén, Johannán, aki később a fent említett Martell Károly Fülöp nevű testvére fiának, Lajosnak lett a felesége. Amikor a király megérkezett Itáliába és Velencébe, az ottani urak úgy fogadták, ahogyan hasonló alkalmakkor szokás, ámulatba ejtve a világot: találkozott vele Luchino Visconte,⁶⁷ Mastino della Scala,⁶⁸ Filippo Gonzaga,⁶⁹ Albertino da Carrara,⁷⁰ Obizo da Este,⁷¹ Guido Polenta,⁷² majd Lombardia és végül Ravenna urai. Onnan Romagnába ment, ahol Giovanni Manfredi, Francesco di Forlì⁷³ és Galeotto Malatesta⁷⁴ a tőlük telhető legnagyobb tisztelettel fogadták, és ugyanígy tett Marcában Marcantonio Montefeltro és Alegretto Chiavello,⁷⁵ továbbá a római Szentszék különböző városainak helytartói és urai, akik a hercegek kedvenc pártjának támogatását élvezték. Nápolyba érkezve elűzte Johannát és a férjét, Lajost, miközben néhány, András halálában közreműködő személyt a hóhér kezére juttatott, egy

67 Luchino Visconte milánói herceg.

68 Mascino II della Scala veronai herceg.

69 Filippo Gonzaga, Gianfrancesco Gonzaga mantovai őrgróf testvére.

70 Albertino da Carrara, Padova urának, Marsiliónak a testvére.

71 Obizo III d'Este, Ferrara, Modena és Reggio ura.

72 Guido Lucio da Polenta, Ravenna ura.

73 Giovanni Manfredi, Faenza, Francesco Ordellaffi, Forlì urai voltak.

74 Galeotto I Malatesta, Rimini ura.

75 Antonio I Montefeltro, Urbino ura volt, Alegretto Chiavelliről közelebbit nem tudunk.

részüket pedig, akiknek nem volt akkora bűnük, fogolyként Magyarországra hurcolta.

Onnan hadseregével visszatért Nápolyba, mivel Johanna sok báró támogatásának köszönhetően még megátalkodottabb lett, mint azelőtt volt. Lajos megostromolta Canosát, elsőként hágva fel létrán a falra, de a rádobott sok nehéz kőtől csaknem életét vesztette. Ez azonban nem tántorította el. Később Aversa közelében egy fegyveres összecsapásban egyszerű katonaként és nem vezérként harcolva egy nyílvevő olyan súlyosan megsebesítette, hogy az isteni gondviselés nélkül a legkiválóbb sebészek beavatkozása is hiábavaló lett volna, de nem maradt uralkodó nélkül az ország. Három év múlva VI. Kelemen ösztönzésére kegyesen visszaküldte az összes foglyot Nápolyba, és nagyvonalú ajándékok kíséretében lemondott a jogairól a szemtelen Johanna javára, akit a pápa egyedüli királynő címmel visszahelyezett a pozíciójába azzal, hogy Lajos, a házasságtörő férj beéri a tarantói hercegséggel.

Lajos harmadszor is visszatért Itáliába a velenceiek ellen, és súlyos károkat okozott Friuliban; sok várost meghódított, míg Dalmáciában a legjobb vitézei arra kényszerítették a velenceieket, hogy békét kérjenek tőlük, amit meg is kaptak. Aztán visszatért a királyságba, és háborúba szállt Bosznia és Moesia lázadói ellen, súlyos büntetésekkel torolva meg önhittségüket.

Szinte ezzel egy időben kellett visszavernie IV. Károly császár és a havasalföldi vajda seregeit is. Ezután kezdte élvezni dicsőségének és a megszerzett javaknak a gyümölcsét. A fennmaradó éveket templomok építésére fordította, és a kincsesládák aranyát a szegények és Isten kedves szolgálóinak megsegítésére költötte. Keresztény hitre térítette a kunokat, akik addig tatár területen éltek, és a királyságából kiűzte az összes zsidót.

Első felesége a lengyel Katalin⁷⁶ volt, akitől nem születtek gyermekei, második feleségétől, István boszniai fejedelem leányától, Erzsébettől született Katalin, aki apácaként halt meg,⁷⁷ második lánya, Mária pedig a magyar trónt örökölte. Mária gyerekkora óta Zsigmond brandenburgi választófejedelem jegyese volt, aki IV. Károly császár fiaként látta meg a napvilágot. Károly harmadik

76 Helyesen Luxemburgi Margit.

77 Ez az adat egyedül Spontonénál szerepel.

lányát, Hedviget a Lengyel Királysággal együtt feleségül adták Jogaila litván nagyfejedelemhez, aki elhagyta a pogányságot, és a keresztségben az Ulászló nevet kapta.

Zsigmond már fiatalon megtapasztalta azokat a hányattatásokat, amelyeket az egyszerű emberek nem ismernek: az ármánykodást, az összeesküvéseket és az árulásokat. Cserbenhagyták őt és a feleségét, Máriát, olyan nehézségek közepette, melyek a jó uralkodó számára nem kellemesek. De a rosszkor érkező és túlságosan szigorú büntetés a lázadók erejét tovább növelte volna, ezért tanácsosabbnak tűnt az álnok alattvalók bebörtönzése vagy a fegyveres fenyegetés. Zsigmond is mindig így járt el, szóval és tettel védekezve a csapások ellen. Két királyság jogarát tartotta kezében, és viselte a császári koronát. Hosszú ideig uralkodott, míg meg nem halt.

Zsigmond és Mária

Máriát az egész királyság, közöttük a sok báró beleegyezése révén koronázták Magyarország királynőjévé, de mivel édesanyja, Erzsébet a kormányzás ügyeiben nem kapott bölcs tanácsokat Garai Miklós nádortól, a barátok és az apja, Lajos emlékéhez hűek két éven belül szövetkeztek ellene, mert nem fogadták el a női uralmat. A trónra a Kis Károlynak nevezett nápolyi királyt, a korábban említett, felakasztott András fiát hívták meg. Őt a zágrábi püspök támogatta, aki egy fogadalmat ürügyként felhasználva az összeesküvők követeként Rómából Nápolyba ment, ahol könyörgött Károlynak, hogy fogadja el a koronát, mivel az férfiként jobban illik hozzá, mint unokatestvéréhez, Máriához.

Károly azzal az ürüggyel érkezett Magyarországra, hogy Mária érdekében lecsillapítsa a zűrzavart. Mária édesanyjával együtt kedvesen fogadta őt, viszont miután belépett a budai várba, és tulajdonának jelentette ki azt, annyira megrémültek tőle, hogy menekülni próbáltak, de útjukat állták, majd Székesfehérvárra kísérték őket.

Itt a jelenlétükben, bár baljós előjelek közepette, megkoronázták Károlyt. A szertartást tragikus események követték: miután Erzsébet fontos tárgyalásra

érkezett a terembe, a közte és a nádor között ülő Forgách Balázs hirtelen egy szablyával megsebesítette Károlyt a fején. Ezt követően Károlyt Visegrád börtönébe vitték (ahova saját testőrei közül kevesen kísérték, mert az idegeneket, akik félték a magyaroktól, Mária híveitől, abban az egyedülálló kegyelemben részesítették, hogy hagyták őket elmenekülni), ahol sebei felszakadtak, és hatalmas kínok között halt meg.

A két királynő egy napon csupán néhány szolga kíséretében Diakovár felé haladt, amikor az egyik összeesküvő, Horváti János megtámadta őket, megölte a nádort és az összes férfit, aki velük volt. A hölgyeket megszegyenítette, de nem ölte meg, hanem börtönbe vetette őket. Erzsébetet másnap zsákba tették, és az Ozsva folyóba dobták, Máriát pedig Horváti Horvátországba kísérte, ahol egy szűk cellába zárták.⁷⁸ De hallván, hogy Zsigmond, Mária hitvese nagy sereggel közeledik, szabadon engedték, és visszaküldték Budára, megeskerve, hogy fátylat borít a múltbéli sérelmekre. Ezt követően nyilvános tanácskozásra hívták össze a hűséges bárókat, és eldöntötték, hogy megkoronázzák Zsigmondot.

Miután megszerezte a trónt, amely korábban Erzsébet közreműködése révén a királynő birtokába került, Zsigmond fegyverrel támadt Horvátira és a többi összeesküvőre. Voltak, akik várról várra menekültek, de végül Doborvárának börtönébe zárták őket, ahol izzó fogókkal tépték le a húst a végtagjaikról. A zágrábi püspököt száműzték, István erdélyi vajdának megbocsátottak, és miután letette a hűségesküt, visszahelyezték korábbi tisztségébe.

Hat évvel megkoronázása után Zsigmond fegyvert fogott, és megindult a havasalföldiek ellen, mert behívták a törököket. Legyőzte és uralma alá hajtotta őket. Eközben a gyermektelen Mária királynő meghalt, Ulászló lengyel király pedig feleségére, Hedvigre hivatkozva igényt támasztott a királyságra, és hadat indított, de az esztergomi érsek feltartotta addig, míg Zsigmond megfelelő erővel szállhatott szembe vele.

Eközben Bajezid török szultán, I. Murád fia hatalmas sereggel leigázta Trákiát, Thesszáliát, Macedóniát, Phóciát, Boeciát, és azzal fenyegetőzött, hogy Bulgáriára támad. Zsigmond követeket küldött, kérve, hogy ne indítson

78 Erzsébet halálának e valótlan leírása Thuróczy krónikájából származik.

támadást. A szultán ravaszul szóval tartotta őket anélkül, hogy kielégítő választ adott volna, mígnem az egész tartomány urává vált, majd egy nagy terembe hívta a követeket, akiknek különféle fegyvereket mutatott, és gőgösen azt mondta, hogy „Ezek az indokaim arra, hogy Bulgáriába vonuljak, és birtokba vegyem az ottani területeket.” Zsigmondnak nemcsak hogy minden erejét össze kellett szednie, hanem külföldi segítségre is szüksége volt, amit az angoloktól, a franciáktól és a többektől kapott meg, akik személyesen jöttek el, sőt, előkelő urak kíséretében megérkezett János, Fülöp fia, a vakmerő burgundi herceg⁷⁹ is.

Háborúzni kezdtek, és János már némi előnyre tett szert, visszaszerezve két olyan erődöt, amelyet a törökök elfoglaltak, és jól megraktak helyőrséggel. Amikor mindkét hadsereg Nikápolynál táborozott, és a harcosok a csatára készülődtek, a franciák ősi szokásuknak megfelelően leszálltak a lovakról, sarkantyút húztak, és gyalog indultak a csatába, mert egyenlő feltételekkel akartak harcolni a törökkel, a szabadon engedett lovak pedig visszatértek a táborba. A táborban tartózkodó magyarok között nagy riadalom támadt, mivel azt hitték, hogy a franciákat – akikben nagyon bíztak – mind megölték, ezért a futásban kerestek menedéket. A törököktől vereséget szenvedtek, Zsigmond pedig kénytelen volt először Konstantinápolyba, majd Rodoszra, utána Dalmáciába és végül Horvátországba menekülni.

Ennek a balszerencsének a következtében Zsigmond menekülése közben néhány Kis Károlyhoz hű magyar báró annak fiához, László nápolyi királyhoz fordult, hogy felajánlja neki a koronát. Őt atyja tragikus esete óvatosságra intette, ezért először tárgyalásokba bocsátkozott, közben azonban Kanizsai esztergomi érseknek⁸⁰ és Maróthi Jánosnak⁸¹ sikerült visszahelyezni Zsigmondot királyi székébe.

Nem sokkal az után, hogy Zsigmond súlyos büntetést szabott ki az összeküvés résztvevőire, néhányan közülük Siklós várába zárták őt, és már kibontották László zászlóit az egész királyságban. László viszont óvatosan megállt

79 A későbbi Félelemnélküli János burgund herceg.

80 Kanizsai János.

81 Maróti János macsói bán.

Zárában, és amíg jobb és megnyugtatóbb hírek nem érkeznek, nem akart továbbmenni, amit nagyon jól tett. Zsigmond kiszabadult a börtönből Garai nádor feleségének a segítségével, aki cserébe két fiát hagyta ott. Így Zsigmond visszatért a trónra. Az összeesküvők korábbi buzgósága lecsillapodott, erejük elfogyott, László reménysége elsorvadt, és minden visszatért a megszokott kerékvágásba.

Zsigmond keményebben lépett fel, mint korábban, tudván, hogy el kell fojtania hazai ellenségeinek alattomos árulását, ezért nagy hadsereggel és a nép támogatását elnyerve összehívta a bárókat egy nagy tanácskozásra, ahol István vajdát és az összes többi, akik uruk ellen fellázadtak, elítélték.

Azokban az időkben Angliában megszületett az adamták gonosz rendje, amit Wycliffe János keltett életre, ezért kiűzték az országból, mint fő eretneket. Innen átment Németországba, ördögi szolgája, Husz János pedig konkolyt vetve egész Csehországot megfertőzte, amely Zsigmond testvére, Vencel cseh király hanyagsága miatt szárba szökken. Ennek és egyéb javíthatatlan hibáinak eredményeképpen megkapta Istentől a megérdemelt büntetést.

Zsigmond, akit cseh királlyá koronáztak és császárrá választottak, telve volt hittel, és mivel az eretnekek száma igen megszorodott, fegyveresen lépett fel ellenük. Ám minden erőfeszítése eredménytelen maradt a Žižka nevű huszita vezér ellen. Aki bár két nyílvezzőtől mindkét szemére megvakult, olyan lendülettel és éleslátással vezényelte a hadsereget, hogy számos győzelmet aratott, sőt Zsigmond nemcsak békét volt kénytelen kötni vele, hanem a lovasság fővezérévé is kinevezte, és hagyta, hogy amíg él, Csehország kormányzója legyen, udvariasan kérve arra, hogy tartsa meg őt annak a királyságnak a királyaként. De a vezér büszke ember lévén, a halál közeledtével megparancsolta, hogy amint meghal, azonnal nyúzzák meg, és bőrével fedjenek be egy dobos, hogy így a csehek ellenségeikkel szemben verhetetlenek maradjanak.

Miután a csehországi zűrzavar egy időre alábbhagyott, Zsigmond Itáliába ment, és Milánóban megkapta a vaskoronát – Visconti akarata ellenére –, majd megérkezett Rómába, ahol IV. Jenő császári diadémjával római császárrá koronázta. Romagnában és Ferrarában rangjának megfelelő fogadtatásban részesült, Mantovában pedig hálából a fényes külsőségeikért, amelyben Gianfrancesco Gonzaga részesítette, nemcsak jóakarataról biztosította a márkit, hanem

abban is közreműködött, hogy fia, Lajos feleségül vegye a legnemesebb brandenburgi hercegnőt, Borbálát, aki vér szerinti rokonságban állt vele. Miután Zsigmond megérkezett Németországba, Bázelen zsinatot tartottak az egyház reformjáról, ahol az ördögi Husz Jánost élve megégették.⁸²

Zsigmondnak két felesége volt: az első Mária, aki utód nélkül halt meg, mint mondták, és a második Cillei Hermann gróf lánya, Borbála. Ettől az igazán feslett életet élő, kéjvágyó asszonytól született a lánya, Erzsébet, akit Albert osztrák herceg fiához, Alberthez adtak feleségül. Albert később császár (ötödik ezen a néven), majd Zsigmond halála után magyar király lett. Zsigmond ötvenegy évig uralkodott ebben a királyságban, huszonhetet a rómaiak királyaként, ötöt pedig császárként, és végül hetvenéves korában halt meg.

Ausztriai Albert apósa, Zsigmond dicsőségének továbbvivője volt, és ha hősi tetteit halála nem szakasztotta volna félbe, az oszmánok gyászos emléket őriztek volna róla. A gonosz huszitákat érzékenyen érintették kardjának csapásai, s bölcsen gúnyt űzött a hűtlen Cillei grófból. Bár meghalt, de közben mégis él.

Albert és Erzsébet, Krisztus után 1438.

Kellemes emléket hagyott magáról Albert a Magyar Királyságban, ahol két évnél kevesebb ideig uralkodott. Miután megkoronázták, véres lázadás ütötte fel a fejét Budán. A várost magyarok és németek lakták, és egyik évben az egyik, a másik évben a másik nemzet tagjai irányították. A németek kultúrában, gazdaságban, művészetekben és bölcsességben felsőbbrendűbbnek tartották magukat a magyaroknál. Különféle mesterkedésekkel elérték, hogy a teljes körű irányítás az övék maradjon, mindemellett a tőlük elszenvedett súlyos sérelmek miatt gyűlöletessé váltak a magyarok előtt. Amikor látták, hogy egy vérükből való királyuk van, felbátorodtak, hogy nekik mindent szabad, és bármilyen gazemberséget elkövethetnek. A féktelen becsvágy arra készítette őket,

82 Husz a konstanzi zsinaton (1414–1418) ítélték el és égették meg.

hogy elfogják Ötvös Jánost, egy nagytekintélyű magyart, az első polgárok egyikét, ezt a feddhetetlen jellemű, szigorú és igazságos, bátor és legyőzhetetlen embert, akit egy lakatlan ház legtávolabbi zugába hurcoltak, ott különféle kínzásoknak vetették alá, majd nyomorultul végeztek vele: zsákba tették, követ akasztottak a nyakába és a Dunába dobták.

A magyarok azonnal gyanították, hogy a gyilkosok a németek lehetnek, akik az igazságos bosszútól rettegetve – hogy Isten keze lesújt rájuk – másnap házaikban kerestek menedéket, amelyeket a leghatásosabb módszerekkel erősítettek meg, a helyzet kívánalmainak megfelelően. De még a gyémántból készült erődök sem nyújthattak volna biztonságot ott, ahol a felbőszült nép az ellenség vérét követelte. A fegyvert fogó magyarok által elkövetett vérfürdőről és fosztogatásról, amelyet a régóta gyűlölt németek ellen követtek el, és kifosztásukról egész Németország máig fájdalmas és könnyes emléket őriz.

Albert szinte egy időben azzal, hogy kikiáltották cseh királynak, elnyerte a Magyar Királyság jogarát, és a fejére került a császári korona, apósághoz hasonlóan hadat kezdett gyűjteni az elvetemült husziták ellen. Ezek a magyar királlyal szembehelyezkedve az ifjú Kázmért, a lengyel király testvérét léptették fel. Albert harmincezer harcosból álló haddal vonult fel a csatamezőn, akik között ott volt Kristóf bajor herceg, Dánia későbbi királya, Szász Frigyes és Albert brandenburgi őrgróf, számos más herceggel és úrral együtt. Miután tábornok vertek a Tábor nevű városnál, mely az eretnekek erős és biztonságos menedékhelye volt, a seregek között kemény összecsapásra került sor. A lengyel csapatok és a huszita Prokop szégyenszemre meghátráltak. Albert visszatért Magyarországra, felesége nagybátyját, Cillei Ulrich grófot cseh kormányzóként hagyva hátra. Ez pedig, mialatt a lengyel király és a magyar király között békétárgyalások folytak, néhány lázadó cseh báró segítségével igyekezett megszerezni a koronát. Albert, értesülve erről, az összeesküvőket értékes ajándékokban és bőkezű honoráriumban részesítette, így a gróf, látva tervei lelepleződését, önként lemondott a kormányzásról, és elhagyta Csehországot.

Rövid idő állt Albert rendelkezésére, hogy fegyvert fogjon II. Muráddal szemben: a rendkívüli hőség miatt súlyos járvány ütötte fel a fejét a hadseregben, ő pedig vérhast kapott. Úgy gondolta, hogy dinnyével frissíti fel magát, de ezzel csak meggyorsította a véget, így terhes felesége, Erzsébet magára maradt.

A király az átlagosnál magasabb volt, tiszteletre méltó külsővel és csodálatos erővel rendelkezett, arca kicsit sötét színű volt. Soha nem akarta mással ékesíteni magát, mint katonai övvel, pedig nagyon gazdag volt. Rövid időn belül magas rangra jutott, miután az osztrák hercegség mellé megszerezte Luxemburgot és a Morvai örgrófságot, majd a birtokába került a Cseh és a Magyar Királyság trónja, továbbá elnyerte a római császári címet.

A legnemesebb bőkezűség jellemezte, és mindenekfelett tiszta jámborság és vallásos tisztaság lakozott a lelkében. Olyan jóindulat volt benne, mint senki másban, könnyen engedett alattvalói kérésének, akiket saját gyermekeiként szeretett.

Miközben az állapotos, özvegyi sorsra jutott Erzsébetnek el nem ismert uralma miatt égető szüksége lett volna Albert híveinek a támogatására, akiket ostoba megvetéssel idegenített el magától, egyre több követője támadt a lengyel Ulászlónak, aki habozott ugyan elfogadni Magyarország felkínált jogarát, ámde hatalmába kerítette az uralkodás vágya. Habár a születendő László érdekeit védő Erzsébet szembeszállt vele, végül a házasságért cserébe letette a fegyvert. Ulászló pedig, hogy lecsendesítse a királyságot, nem utasította el a vele szemben támasztott feltételeket. Erzsébet nemsokára elhunyt.

A király a legvitézebb Corvin János⁸³ vezetésével fegyvert ragadott a török ellen, de vágyaitól és a harci tüztől túlságosan is eltelve sajnos megfeledkezett Corvin bölcs tanácsairól, és a véres várnai csatában súlyos vereséget szenvedett, életével együtt elvesztette báróinak sokaságát és a hadseregét, akiket szinte mind kardélre hánytak.

83 Azaz Hunyadi János.

Lengyel Ulászló, Krisztus után 1440.

Porba hullt Erzsébet királyné reménysége, aki férjétől, Alberttól sem koronát, sem jogart nem örökölt, és akit Erzsébetnek és Máriának, francia Lajos feleségének és lányának tragikus emléke kísértett. Amikor várandós lett, szinte biztos volt abban, hogy lányt fog szülni, hiába volt már két lánya, Anna és Erzsébet.⁸⁴ Végül mégis fia született, akinek ki kellett mennie a fényre, az élet színpadára, ahol a királyi boldogtalanság színdarabja játszódik. De Erzsébetet még ennél is sokkal jobban kínozza a jelentéktelenség és a bizalmatlanság érzése, amely a legtöbb nő esetében megszokott tétlenségük miatt az évek múlásával növekedni szokott.

A magyarok állhatatlansága, a csehek feldühödött és álszent szektája és harcedzett vezérek, emellett Murád embertelen követelései állandó rettegésben tartották. Nem tudta visszatartani Frigyeszt, Stájerország hercegét, hogy ne koronáztassa magát római királlyá, és hasonlóképpen helyt kellett adnia a magyarok kívánságának, hogy kormányzót válasszanak maguknak, aki addig kormányozta volna a királyságot, amíg gyermeke (ha fiút szül) abba a korba nem lép, amikor már el tudja látni a feladatát.

Ulászló lengyel királyt igen előkelő követséggel hívták a trónra, és bár Erzsébet fiút szült, és visszarendelték őket, a bárók eredeti megbízatása mégis érvényben maradt, mivel a hírvivőket Krakókba érve a lengyelek nem hallgatták meg. Ulászló boldogan fogadta a felajánlott királyságot, s rövid időn belül megfelelő létszámú sereggel indult el Lengyelországból Buda felé.

Az özvegy királyné megbánta elhamarkodott döntését, amiért fegyvert adott pártfogói kezébe, és ezért egy hosszabb ideig tartó háború következett. Olyan szerencsétlen esetek követték egymást, amelyeket rendszerint az ilyen felfordulások szülnek. A királyné pártja került a vesztes oldalra, különösen mert a legnagyobb szükségben megsértette Rozgonyi Simont, akinek, amikor az veszprémi püspökként szolgálataiért az esztergomi érsekséget kérte, azt

84 V. László két leánytestvére, Habsburg Anna és Erzsébet, akiknek csak felnőtt kort megélt lányaik voltak, ahogyan Nagy Lajosnak is.

felelte, hogy amíg ő uralkodik, nem lesz érsek. Erre Rozgonyi válasza az volt, hogy amíg ő él, Erzsébet nem fog uralkodni. És eltávolodva a gyermek László iránt érzett hűségtől, a nemesség nagy részével, többek között Corvin Jánossal együtt, átpártolt Ulászlóhoz.

A királyné nem kisebb hibát követett el, mint hogy Giskrával,⁸⁵ a híres cseh zsoldoskapitánnyal fogott össze. De még ennél is nagyobb baj, hogy az egri püspökkel szövetekezett, aki Magyarországon nagy befolyással rendelkezett, ám Erzsébet összes vétké közül az volt a legnagyobb, hogy ellopta a magyar királyok koronáját, és a pólyás gyermeket megkoronázva elküldte Frigyeshez, akit ezen a néven harmadikként császárrá választottak. Ennek következtében ellenfelei még engesztelhetetlenebbé váltak, és a szentségtörés elkövetése után barátai odaadása is alábbhagyott. Ulászló számára nem maradt más lehetőség, mint hogy Budán koronázzák meg azzal a koronával, amelyet Szent István király halotti szobra viselt a fején.

Rómaig, a bíborosi kollégiumig ellátszódtak ennek a királyságnak a rothadó zsigerei, de nemcsak a romok kerültek napvilágra, hanem nyilvánvalóvá vált az a kereszténység számára előnyös tény, hogy Magyarország nagy akadályt jelentett a törököknek, habár őket is mélyen érintette a nagy egyházszakadás.

Amádét, a korábbi savoyai herceget V. Félix néven pápává választották a bázeli zsinaton. Az új pápa Sándort, a mazóviai hercegi születésű trienti püspököt, míg IV. Jenő, a Rómában megválasztott másik pápa a maga részéről Cesarini Julián bíborost küldte a béke érdekében Magyarországra. Mivel köztudott volt, hogy Sándor elsődlegesen Félix érdekében akart fellépni, Julián pedig jámbor irgalmassággal várt a tanácskozásra, ezért az utóbbit hallgatták meg, a másikat pedig visszaküldték, és végül megkötötték a békét. Ulászlónak Annát ígérték feleségül, míg a testvérét, Erzsébetet Kázmér litván herceg vette volna el, akinek százhuszezer aranszkúdót kötöttek le hozományul. Szilézia királyának⁸⁶ hasonlóképpen kétszázezret ígérték, fenntartva ezt abban az esetben is, ha gyermektelenül halna meg. Ulászló vállalta, hogy lemond a királyi címről és nem nyújt be semmiféle jogigényt a magyar trónra, amíg sógora,

85 Jan Giskra (Jiskra).

86 Szilézia urai ekkor a cseh királyok voltak.

László kezébe nem tudja venni a jogart, és ha ezek gyermektelenül halnak meg, szabad lesz a királyválasztás.

Az egyetemes boldog béke kihirdetése után a királyné, hogy felkeresse Ulászlót, Győrbe ment, ahol a leghevesebb gyomorbántalmak törtek rá, és három nap múlva elhunyt. Mindazok, akik hűségesen szolgálták, azonnal átálltak Ulászló oldalára, aki nem akart részt venni a csehekkel folytatott háborúban, így a korona Frigyes császár kezébe került.

A királyban égett a vágy, hogy megbosszulja a törökök által Magyarországot ért sérelmeket, és ehhez a dicsőséges vállalkozáshoz Corvin Jánost választotta főkapitánynak. Corvin egy nemes havasalföldi apától és egy görög anyától származott, aki a keleti császárok leszármazottja volt, és az ókori római eredetű Corvino nevű kastélyban éltek, ahonnan a család vezetékeve eredt.

Fiatal fiúként Zsigmonddal, az imént említett Erzsébet apjával érkezett Itáliába, és ott élt egy ideig, ahol első zsoldját Filippo Viscontitól⁸⁷ kapta. Hatalma az évek során egyre nőtt, Zsigmondtól földeket kapott adományul Erdély legtávolabbi határain, a Havasalföld felé eső részen, melyeknek Hunyad volt a nevük – ebből vette át a családnevét.

Hunyadi tiszteletreméltó külsejű ember volt, fékezhetetlen a katonai teendőkben, igen nemes szokásokkal: vallásos, igazságos, nagylelkű és jótékony, szívélyes, és a fejedelmi udvarokban előforduló különféle cselszövések nagy ismerője, ezért ügyesen taktikázott és elrejtette érzelmeit. Megkapta adományba a Besztercei grófságot és Erdélyt örökös vajdasággal. Nemeslelkűség, megfontoltság és okosság jellemezték. Udvariasan bánt az emberekkel, még az ismeretlenekkel is, de kemény és határozott volt az ellenséggel szemben. Nem mindig volt sikeres, de sosem az ő hibája miatt vesztett az általa vezetett hadsereg.

Miután II. Mehmed erőszakkal elfoglalta Bulgáriát, egy nagyszámú harcosból álló sereg betört Magyarországra, és Gyulafehérvár közelében szembe találta magát Corvinnal, aki menekülésre kényszerítette Isza pasát, a hadsereg fővezérét. Egy másik alkalommal Mezid béget győzte le Nagyszebennél, majd másokat a Cserna folyónál.⁸⁸ Várnánál is hasonló lett volna a helyzet, ha Ulászló

87 Filippo Maria Visconti milánói herceg.

88 A vaskapui csatáról van szó.

király követte volna a tanácsát, de nem ezt tette, ezért hadinépe vereséget szenvedett, és őt, a kíséretében lévő bíborost és sok bárót lemészárolták.

Ezt követően János a tőle megszokott vitézséggel harcolt, ezért a vakmerő Ulászló halála után huszonegy éves korában⁸⁹ az összes magyar egyetértésével Magyarország kormányzójává választottak. Ádáz háborút folytatott Frigyes császár ellen, aki nemcsak az ellopott koronát, hanem a trónörököst, Albert fiát, Lászlót sem akarta visszaadni.

A kormányzó rövid idő alatt behatolt Ausztriába, Stájerországba, Karintiába és Karniolába, amelyeket tűzzel-vassal elpusztított. Ugyanígy hadakozott György bolgár fejedelem ellen, akit rendkívül nehéz körülmények között győzött le. Azonfelül Magyarországon a csehektől nem egyszerűen sok települést szerzett vissza, hanem igen sokat közülük dicsőségesen hódított vissza.

Cillei gróf gonosz tanácsai úgy táplálták Lászlót gyermekkorában, hogy semmire nem becsülte azt, aki a leghasznosabb szolgálatot tette számára, fegyverrel védte a királyságot, dicsőséges győzelmekkel emelte hírnevét. Ellenkezőleg, hálátlanná vált, és akit méltón meg kellett volna jutalmaznia, kegyetlenül megölte. Először álnok tanácsadója halt meg, ura pedig még tragikusabb módon, nagy vigasság közepette, egy hamis eskü miatt fiatalon végezte be napjait.

IV. László,⁹⁰ Krisztus után 1440.

László visszatért a trónra, János pedig arról értesült, hogy II. Mehmed már Nándorfehérvár két oldalán, a Száva és a Duna folyóknál vert tábornok százötvenezer törökkel. Anyja nagybátyjának, Cillei Ulrich grófnak köszönhetően László nagyrészt nem érdemeinek megfelelően bánt vele, János mégis elhatározta, hogy az ostromlottak segítségére siet Boldog⁹¹ Kapisztrán János társaságában, akit III. Kallixtusz pápa küldött oda egy keresztes sereggel.

89 Bizonyosan téves, Hunyadi ugyanis 1407 körül született.

90 V. László.

91 Kapisztránt évtizedekkel a könyv megírását követően, 1690-ben avatták szentté.

E két bajnok tehát Budáról tekintélyes hajóhaddal indult útnak, amelyet páncélos és nehézfegyverzetű katonák kísértek, és miután az ellenség látókörébe kerültek, rövid időn belül győzelmet arattak. Mehmed elégettette hajóinak maradványait, és a korábbinál is ádázabban tért vissza a város ostromához. Ráadásul még jobban feltűzelte, amikor saját szemeivel látta, ahogy Corvin bevonult a városba, ellátta azt fegyverekkel, munícióval és élelmiszerrel, felfrissítve ezzel a hadinépet, valamint elszállíttatta a sebesülteket és a betegeket.

A törökök már az egész falat lerombolták, és miközben a védőknek nem maradt egyéb fegyverük Kapisztrán gyújtó hangú szónoklatainál, a hullahegyeken áthágva behatoltak az erőd közepébe, ahonnan azonban Corvin és harcosai kiverték őket. Amikor Mehmed szökést színlelve be akarta csapni a keresztényeket, hogy nagyszámú lovasságával bekerítse őket, Kapisztrán egy magas sziklán állva felismerte a cselt, és riadót fújatva a visszavonulóknak a Száva folyón túlra, az ázsiai pasa táborhelye ellen irányította őket, melyet rövid időn belül felgyújtottak.

Futott Mehmed a tűzhöz, Corvin pedig látva, hogy a tüzéséget őrizetlenül hagyták, jó néhány ágyút beszegeztetett, a többit az ellenség ellen irányította. A szultánt, miközben segítséget akart nyújtani, és vissza akarta szerezni az ágyúkat, egy nyílvessző súlyosan megsebezte a mellkasán, de végül sikerült szerencsésen, katonái pusztulása árán elmenekülnie. Ekkor János elégette az összes utánpótlást, az ágyúkat nem tudván elszállítani, beszegezettette, és miután 40 ezer törököt megölt, diadalmasan visszatért Nándorfehérvárra. Itt azzal szembesült, hogy egy török vitéz ura zászlaját kitűzte egy toronyra, majd egy magyarral egy darabig keményen harcolt, és mivel az egyik nem akarta elengedni a zászlót, a másik viszont nem tudván semmilyen módon felülkerekedni rajta, emez szorosan magához szorította és levetette magát a várfalról. János a győzelem után rendkívül fáradt és kimerült volt, láz támadta meg, majd elhagyta ezt a világot, hogy az örök dicsőségben diadalmaskodjon.

Semmi jót, vagy legalábbis keveset lehet mondani az ifjú Lászlóról, aki tizenkét éves korában tért vissza a királyságba, kormánya élére. Minden bizonynyal nagyon jó gondolat volt, hogy kiirtja a huszita szektát, de nem volt egy vitéz kapitánya, aki tudta volna, hogyan kell ezt véghez vinni, sem bölcs tanácsadója, aki segítette volna. Az említett gonosz Cillei gróf által megbabonázva,

7. kép. Hunyadi János és Mátyás. Spontone 1602, 62.

inkább adott hitelt a Corvin János ellen elhangzott rágalmaknak, mint annak a sok és híres győzelemnek, mellyel őt, sőt az egész kereszténységet szolgálta (úgy, hogy többször is nyilvánvaló veszélyben forgolódott).

Hatalmas volt Cillei gróf gyűlölete a Corvin-ház irányában, mert János megtiltotta neki, hogy birtokba vegye Dalmáciát, ahogy azt már Csehországgal is meg akarta volna tenni, ha Albert bölcsen el nem mozdította volna onnan. Viszont János halála után sem volt hajlandó felhagyni a gyűlölettel János fiai, László gróf és Mátyás ellen, amit annyira túlzásba vitt, hogy László gróf egy napon szokatlan ürüggyel érkezve, saját budai várában megölte Cillei grófot.⁹²

A vakmerő cselekedet láttán a király elképedt, de nyugodtnak mutatta magát, megesküdött a legszentebb Eucharisziára, hogy megbocsátja a bűntettet, majd nem sokkal később úgy tett, mintha László grófnak adta volna a főkapitányságot egy fontos török elleni vállalkozásban, Mátyást pedig hadnagynak akarta volna megtenni. Hívták az egyiket és a másikat is, akik megfélemltek atyjuk figyelmeztetéséről, és Budára mentek, ahol ok nélkül, öt csapással levágták László fejét, Mátyást pedig Bécsbe, majd Prágába vitték, örök bizonyosságként annak, hogy milyen veszélyes megbízni egy fiatal, erős, sértett és meggondolatlan uralkodóban. Mindazonáltal a király rövid ideig élvezhette hitszegő bosszúját, mivel Prágában nem sok idő elteltével, harminchat órán belül megmérgezték, miközben épp az esküvőjére készült Magdolnával, VII. Károly francia király lányával.

A viszontagságok között rendíthetetlen Corvin Mátyás uralkodásában szerencsés, az összeesküvőkkel szemben elővigyázatos, Csehország és Lengyelország királyai számára félelmetes volt, aki a nyugati és a keleti császárokat többször is legyőzte, mégis fölé kerekedett egy aragóniai nő, aki Nápolyban nevelkedett.

92 Cilleit Nándorfehérváron ölte meg Hunyadi László

Corvin Mátyás, Krisztus után 1458.

Mátyás olyan nemes lelkületű volt, és olyan nagyságra rendeltetett, hogy amikor az ifjú László király parancsára börtönbe vetették, és az Ulrich gróf pártján lévő rosszindulatú emberek kigúnyolták, mondván, hogy nem így kell magát királlyá koronáztatni, ő fenyegetően rájuk nézett, és azt válaszolta, hogy ha ő lett volna a király, méltó büntetést szabott volna ki rájuk a sok gonoszságért, amit elkövettek.

Meghalt tehát László, Mátyás pedig az akkori cseh király, Podjebrád György börtönében raboskodott. Édesanyja testvére, Szilágyi Mihály a Hunyadi-párt híveivel és húszezer harcossal érkezett a rendi országgyűlésre a pesti mezőkre,⁹³ ahol felidézte mindazt, amivel Hunyadi János hamvainak tartozik nemcsak Magyarország, hanem az egész kereszténység. De legfőképpen, miután az ifjú Mátyás erényeit dicsérte, határozottan azt mondta, hogy ha itt nem döntenek el, hogy őt választják a királyság urává, akkor jobb kezével (amelyben a szablyát tartotta) teszi fejére a koronát. Végül mindenki egyhangúan királyának kiáltotta ki.

Ekkor értesítették a cseh Podjebrádot, aki vacsora közben olvasta el a levelet, és azt mondta Mátyásnak, aki túlságosan hátul ült az asztalnál, hogy üljön előrébb. Ő azonban zavartan, a kigúnyolástól való félelem és jó hír reménye között hánykolódva inkább a helyén maradt. Vacsora után György felkelt az asztaltól, nagy tisztelettel Magyarország királyaként üdvözölte, és arra kérte, hogy kössön vele örök szövetséget, amit Katalin lánya házasságával pecsételt meg.

Megegyeztek, Mátyás mindent megígért, és amint lehetett, távozott királyságába, amelyet Istentől kapott, és melyet Mihály nagybátyja halált megvető bátorsága tett lehetővé számára. Nem sokkal a hatalom megszerzése után három rendkívül komoly hadjáratba kezdett; az elsőt Frigyes császár ellen a magyar korona visszaszerzéséért, a másodikat a csehek ellen, a harmadikat pedig az oszmán II. Mehmed ellen vezette. Elsőként szinte egész Ausztriát elfoglalta, és a hadjárat alatt sohasem hagyott alább a kitartása, így teljes joggal

93 A királyválasztó országgyűléseket a budai oldalon fekvő Rákos-mezőre hívták össze.

kiérdemelte a koronát. A második ördögi cselszövéseit is sikerült nagyrészt megghiúsítania, a többit pedig bölcsességgel hatástalanítani. A harmadiknál több ízben is szinte kiszakadt a szíve az őt ért veszteségek gyötrelmétől.

Egyszerre sikerült neki csodálatra méltó határozottsággal és tiszteletüket elnyerve lecsillapítani néhány fellázadt báró haragját, és elfoglalni Jajca erős várát huszonhét környező erőddel együtt, átkelni a Száva folyón, belépve Felső Moesiába, és a gazdag ezüsbányákkal rendelkező Szreberniket⁹⁴ két rohammal bevennie.

A következő évben, amikor seregével Horvátország felé indult, tudomást szerzett arról, hogy Sveta, a híres rabló és vitéz harcos számos cseh követőjével nyugtalanítja Csehországot, ezért Zágráb alól visszafordult hadseregével, sokakat megölt és börtönbe vetett, vezérük pedig elnyerte méltó büntetését.

Itt egy kicsit megpihenve átvonult Erdélybe, ahol néhány összeesküvő királlyá választotta Szentgyörgyi János grófot.⁹⁵ A király vezérek büntetésével csillapította le a lázadásokat. Ez történt Moldvában is, ahol először elfoglalta és felperzselt Roman⁹⁶ városát, majd ugyanezzel a tűzzel és vassal hevesen végig söpörve a tartományon, rövid idő alatt mindent elpusztított. Bár a háta közepén egy nyílveaszó megsebesítette, vitézül harcolva kevés ellenségét hagyta életben, ezután győztes seregével, gazdagsággal megrakodva átkelt a Tiszán, betért Egerbe, majd hazaérkezett Budára.

II. Pál pápa és Frigyes császár írtak neki, hogy indítson háborút a csehek és a törökök ellen. Podjebrádtól majdnem egész Morvaországot, Sziléziát és Luzsícát⁹⁷ elfoglalta, a diétán hosszú tárgyalás után Morvaország őrgrófjává és Csehország királyává választották. Időközben meghalt Podjebrád, és Ulászlót, Kázmér lengyel király fiát a csehek másik pártja királlyá választotta. Mátyás annyi portyát indított, és öldökléseivel úgy döntötte romba az egész királyságot, eljutva egészen Prága alá, hogy a városok kénytelenek voltak sok arany árán kieszközölni a békét és a megbocsátást.

94 Srebrnik vára Boszniában található.

95 Utalás az 1467-es erdélyi lázadásra, ugyanakkor Szentgyörgyit sosem választották királlyá.

96 Magyarul Románvásár (Románia).

97 Lužice (Csehország).

Azokban az időkben, tekintettel az igen súlyos költségekre, melyeket folyamatosan viselt, Mátyás Magyarország főpapjainak kincsesládáira akarta rátenni a kezét, mire a királyság főurai fellázadtak és összeesküvést szőttek ellene, hogy elűzzék őt trónjáról. Az összeesküvés olyan kiterjedt volt, hogy a hetvenöt vármegyéből (így hívták akkor ezeket a tartományokat) alig kilenc maradt meg a hűségén.

A magyar koronát felajánlották a már említett lengyel király második fiának, Kázmérnak, aki meg is érkezett Nyitrára, mindennap gyarapítva magyarokból álló seregét. Mátyás sok ajándékkal és kedvességgel igyekezett kibékíteni az összeesküvők vezéreit, így végül Kázmért Nyitrába zárták, s mivel a magyarok elfordultak tőle, arra kényszerült, hogy Mátyás kegyeit kérje, a szabad elvonulás és a Lengyelországba való visszatérés kedvéért. Ő ezt lehetővé is tette számára, de emberei nagy részét a felosztatott sereg után küldte, akik rajtuk ütöttek, majd miután kifosztották az ellenséges országot, hazatértek.

Még egy év sem telt el, amikor Kázmér fia, Ulászló lengyelekből, csehek-ből, ruténokból és tatárokból álló, hatvanezer harcost számláló seregével Lengyelországot elhagyva táborba vonult, nemcsak abból a célból, hogy visszaszerezze Morvaországot és Sziléziát, amit Mátyás Podjebráddal szemben véres harcok árán szerzett meg, hanem hogy Magyarországtól is megfossza Mátyást, Kázmérnak, a másik fiúnak Hedviggel – Zsigmond apósának, Lajos királynak a lányával – kapcsolatos jogaira hivatkozva.

Mátyás nem akarta megvárni őket hazájában, hogy ne kelljen saját költésén élelmezni a csapatokat, hanem nyolcezer harcossal, majdnem minden fegyveresével és a lovassággal elment Sziléziába. Boroszlót ellátta élelemmel és munícióval, seregével pedig tábort vert a falvakban, de soha nem akart igazi csatát vívni. Mindennap volt egy-egy csetepaté, és úgy tűnt, hogy ezekben győz az ellenség, mert magyarokat ölt meg és ejtett fogságba.

Valahányszor szorongatva érezte magát, visszavonult a sáncokhoz, ha pedig az ellenség megpróbálta üldözőbe venni, lövésekkel üdvözlötték őket az e célból a falakra állított ágyúkból. Hogy megmutassa, mennyire kevésre becsüli az ellenség erejét, fából készült színpadot építettek a falakra, és így, míg odakint összecsaptak, bent a meghívott hölgyek és lovagok egész

nap vidáman énekeltek és táncoltak. Csapatait szentnek nevezhették volna – csakúgy, mint Epameinondaszt –, mert szerelmesekből és szeretteikből álltak.⁹⁸ A magyarok, miután táncoltak, megküzdöttek hölgyeik szerelméért, akik csodálták a hősiességüket, és ha valaki sebesülten tért vissza, a szeretett kéz gyógyította, vagy ha éppen győztesen tért vissza és foglyokat ejtett, bemutatatta őket a szeretett hölgynek.

Kázmér király kétségbeesésében, hogy embereinek nagy részét elvesztette, úgy, hogy a megölteken kívül nemcsak a börtönök, hanem a Boroszló⁹⁹ körüli összes vár és Csehország sok vára is megtelt, békéért kényszerült folyamodni, amelyet Mátyás nagylelkűségének köszönhetően megkapott, azzal a feltétellel, hogy visszavonul a királyságába.

Mátyás király győztes seregével ezután Szabács igen erős vára alá vonult, mely tele volt rakva törökkel, és miután megvívta, szembefordult Szkender és Ali szendrői béggel – mindketten nagy hírű és kiváló kapitányok voltak –, és Ponzazyn körüli táborhelyükre támadva mindenkit megölt.

II. Mohamed bosszút akart állni az őt ért megannyi veszteség miatt, és mialatt Mátyás Beatrixszel, Ferdinánd nápolyi király lányával ünnepelte menyegzőjét, betört Dalmáciába, Horvátországba, Havasalföldre és Moesiába. Miután mindent romba döntött, igen gazdag zsákmánnyal megrakodva tért vissza Trákiába.

Mátyás egy jól felszerelt sereget küldött harcba Frigyes császár ellen, és átvéve annak irányítását, számos megfontolásra érdemes okból kifolyólag megtámadta Ausztriát. Kezdetben olyan veszteségeket okozott, melyeket a háború művészete tanít. Bécsújhelyet birtokába véve Bécs környékén egy nap alatt tizenhat kastélyt hódított meg, majd elfoglalta Kremst,¹⁰⁰ Steint,¹⁰¹ Lastburgot, Eruntburgot és Tolnát,¹⁰² arra kényszerítve a császárt, hogy miután nagyon súlyos veszteségek érték, kérjen tőle békét, amelyet Ausztria átadása után meg is kapott.

98 Epameinondasz híres thébai hadvezérnek több fiúszereetője volt.

99 Wrocław (Lengyelország).

100 Krumbach (Ausztria).

101 Ma Wöllersdorf-Steinabrüchl (Ausztria).

102 A fentebbi Bécs és Bécsújhely között fekvő települések közül az egyik Laxenburg, a másik Ebenfurth lehet. Tolnát nem tudtuk azonosítani.

Ekkor IV. Sixtus pápa és a velencei szenátus megvonták Mátyástól azt az anyagi segítséget, amit már néhány éve élvezett, hogy megmutassák, nem járulnak hozzá a császár elleni háborúhoz. Mehmed a harcról értesülve nagy seregeket küldött Dalmáciába, Karintiába, Karniolába¹⁰³ és Friuliba, ahol nem volt olyan kegyetlenség, amit ne vittek volna többször is végbe, elhurcolva Trákiából húszezer foglyot. Mátyás arra kérte a szultánt, hogy tartsa be, amit a békefeltételekben ígért neki, de üres szavaknál többet nem kapott tőle. Ezért ismét hadba szállt, s egyszersmind egészen Szlavóniáig nyomult előre sokezer törököt megölve, és az egész országot felszabadítva az oszmán uralom alól.

Míg Mátyás kapitányai Ausztriában nagy károkat okoztak, a törökökkel harcoló Báthori István a másik oldalról érkező Kinizsi Pállal együtt aratott győzelmet harmincezer török lemészárlásával. A király meghódította az Ausztria és Magyarország határán fekvő Hainburgot, míg az előbb említett Kinizsi Dóczy Péterrel ismét a törökök ellen hadakozott, akikből háromezret megölt, és akik nagyszámú foglyot hajtottak el Magyarországról. Továbbá folytatták Bécs városának sanyargatását jónéhány erődítményt elfoglalva. Tavasszal Horvátországban, Karintiában és Karniolában hétezer török fosztogatott nagyon komoly zsákmányra szert téve, és több mint tízezer foglyot ejtve, akiket Mátyás kapitányai kiszabadítottak, a zsákmányt visszaszerezték, és az összes törököt kardélre hányták.

Mátyás annyira szorongatta Kronburgot,¹⁰⁴ hogy a polgárok kegyelemért folyamodtak. Hasonló módon cselekedett Bécs esetében, csak a legalapvetőbb szükségletek ellátását engedélyezve a lakosságnak, úgyhogy éppen csak éhen nem pusztultak. Ezért kénytelenek voltak az ő kénye-kedvére megadni magukat. Rövid időn belül más erődítményt is meghódított, és egy évi ostrom után birtokba vette Bécsújhelyet és Schottwient, ahonnan egy szűk átjárót nyitva hagyott Stájerország és Karintia felé. Mivel nagyon sokat haladt előre, a császár ismét a békéért könyörgött, és ha nem is nyerte el azt, legalább sikerült fegyverszünetet kötnie.

103 Krajna.

104 Talán Korneuburg vagy Klosterneuburg, Béctől északra.

Sok sziléziai és morvaországi kastélyt adományozott természetes fia, János érdekében különböző báróknak, hogy a kedvükben járjon, és hogy e tartományok zűrzavarait elcsitítsa. A zavargások az ország ősi rendjének és szokásainak megváltozása miatt következtek be, amelyet a külföldi Beatrix idézett elő. Mátyás negyvenhét éves korában gutaütésben halt meg Bécsben.

Az átlagosnál valamivel nagyobb termetű és elegáns megjelenésű volt, ami méltóságteljeséget kölcsönzött neki. A többi testrészéhez képest megfelelő arányú volt a feje, szőke haja, fehér arca volt kellemes vörös árnyalattal és nem túl magas homlokkal, melyhez csodálatraméltó íves szemöldök, fekete, csillogó szemek és hibátlan, vékony, éles orr társult. Vállai szögletesek, mellkasa széles, karjai teltek és gömbölydedek, kezei pedig hosszúak voltak. Ívelt lábai alkalmassá tették a lovaglásra. Tekintete egyenes és nyílt volt, mint egy bátor oroszlánnak. A szemét alig hunyta be, ellenkezőleg, fürkészően nyitva tartotta. Ha valaki iránt szeretetet mutatott, vagy ha valaki iránt gyűlöletet érzett, elfordította a fejét, és félig becsukta a szemét.

A test ereje versengett benne a lelkébe oltott erényekkel, és sem az egyiket, sem a másikat nem tudták megtörni a nehézségek. Szenvedett a hidegtől, a melegtől, az éhségtől és mindattól, ami a természetes szükséglethez tartozik, mert a katonai hivatás jelentette számára az örömteli életet, és fordítva: boldogtalan életnek és eleven halálnak tartotta a folytonos tétlenséget és sivárságot. Élvezte a hatalmat, állandóan a fényes dicsőség utáni heves vágy fűtötte, és a legnemesebb tettekre készséget mutatta bármilyen nehézséggel szemben.

Mátyás gyűlölte a kegyetlenséget és a barbárságot, mindenkinél nagylelkűbb volt, jóindulatú és irgalmas, ezért könnyen megbocsátott. Szerette a művészeteket és minden tudományát: távoli helyekről hívott tehetséges, tanult embereket minden mesterségből, akiket tisztelt és megjutalmazott, és ez nagyon szerethetővé tette mindenki számára. Igaz, nem volt nehéz feldühíteni (ami a nemes szív jele), mert első benyomásai befolyásolták, és mert időnként érzelmeiben változékonyságot mutatott azon barátai iránt, akikben csalódott, mert összeesküdtek ellene, és akiket korábban a többiekénél jobban elhalmozott adományokkal. Emiatt néha, nem ok nélkül, eltaszította azokat, akiket korábban felemelt.

Mindig és mindennel elboldogult: börtönben ülve választották királlyá, amikor pedig a csehek ellen harcolt, és nem volt pénz a katonák fizetésére,

a határidő előtti éjszakán meghívta az összes főkapitányt a sátrába, és velük kártyázva tízezer koronát nyert, így azonnal eleget tett ígéretének, és kielégítette a várakozó katonák igényét.

Királyi mivoltát növelte, hogy nem mutatta magát önteltnek, bár igen nagy uralkodó volt, mégis mindenkivel a neki kijáró előzékenységgel bánt, a szeretet erejével vonzva őket magához, hogy kedveljék és tiszteljék. Mindig hétköznapi öltözetet viselt, viszont alkalomadtán mindenki várakozását felülmúlta gazdagságban, ruházkodásban, fegyverzetben és lovakban.

Lassan és komolyan beszélt, szavai rövidek voltak, bár nem vetette meg a tréfát, és nagyon családiasan étkezett barátai társaságban, akikkel a megszereztetlesebb módon viselkedett. Ellenben vad és könnyörtelen volt az ellenségekkel szemben. Egyszerűen, erőnyerő nem lehet másként nyilatkozni, minthogy a hiúság soha nem győzte le, egy rendkívüli személyiségnek tartották. A dicső Corvin Mátyás minden területen legyőzhetetlen lett volna, ha egy hatalomvágyó aragóniai hercegnő nem uralkodott volna rajta.

Ulászlóra sok éven keresztül számtalan viszontagság leselkedett, mialatt állhatatosan törekedett arra, hogy elnyerje az újabb trónt. Vitézül forgatta a fegyvert, és sikerült megíúsítania mások mesterkedését. Végül Magyarország királyi trónusát is elfoglalta, melyet dicsőségben megtartott élete végéig.

II. Ulászló, Krisztus után 1490.

A kegyes halálnak és Mátyás isteni lelkének adózva kezdtek gyülekezni Magyarország bárói a pesti síkságon rendezett országgyűlésre, amit Orbán egri püspök hívott össze, hogy a szokásoknak megfelelően a lehető leghamarább új királyt válasszanak, megelőzve a kellemetlenségeket, melyek a királyváltások időszakában általában be szoktak következni. Elsőként érkezett tehát a püspök a helyszínre kétezer-ötszáz lovassal, Erdélyből pedig nemesurak sokaságától kísérve Bátori István vajda háromezer-ötszáz lovassal.

Míg a legtávolabbi területekről várták azokat, akiknek meg kellett érkezniük, nagy lármát csapva János Albertet, Kázmér lengyel király fiát kiáltották ki

királlyá. De ezt a hangot rögtön elnyomták, mivel csupán párthívei támogatták, a többiek viszont nem álltak mellé. János Albert azonban, miután értesült Mátyás haláláról, néhány nap alatt megalakult seregével Magyarország egy részét felpredálva kész volt kedvezni annak, aki megígérte, hogy szolgálni fogja őt.

Miksa, Frigyes császár fia is, aki sok tudós embertől megtudta, hogy Mátyás élete természetes okokból a vége felé jár, feltámadt reménnyel, hogy magyar királlyá koronáztathatja magát, rendezte nézeteltéréseit VIII. Károly francia királlyal, visszavonult Bajorországba, és úgy tett, mintha azért lenne ott, hogy élvezze a tájat és a csendet, de valójában Mátyás halálát várta.

Ehhez a két trónkövetelőhöz jött még Ulászló cseh király, aki szintén Kázmér fia volt, és Hedvig örökösödési jogára hivatkozva tartott igényt a trónra.

Beatrix továbbra is biztosan tartotta fején a koronát, és úgy gondolta, hogy meg kell őriznie azt a méltóságot, amelyben férje életében részesült (minden gondolatát erre összpontosította). János herceg, mivel látta, hogy nagyszámú báró veszi körül, akik apjának, Mátyásnak a lekötelezettjei voltak, úgy tartotta, hogy őt illeti a királyi korona, a kincstár és minden erődtítmény. Előnyt jelentett számára a főméltóságok esküje, és nem is lett volna nehéz elfoglalnia a királyi trónt, ha nem lett volna fattyú.

A bölcs tanácsosok haboztak választani, mert a Birodalomhoz közeli Dalmácia Miksa római királyt akarta uralkodónak, ezzel szemben a Lengyelország felé eső területen élők János Albertet támogatták, Csehország szomszédjai pedig Ulászlót hívták, és voltak néhányan, akik Beatrixet szerették volna, aki nagyon gazdag ajándékokkal halmozta el őket, sokan pedig János herceget szerették volna a trónon látni.

Mindazonáltal, miután az összes követ tolmácsolta ura akaratát, határozottan tudatták fejedelmeik kívánságát, és erre bölcs válaszokat kaptak, titokban arra a megállapodásra jutottak, hogy a jogart Ulászlónak kell megkapnia. Ezért megbízható követeket küldtek hozzá, és arra kérték, amilyen gyorsan csak lehet, jöjjön, amikor újra hívják. Jó okuk volt rá, mivel a még mindig élő Frigyes folyamatos szorongatása és ellenségeskedése elegendő volt ahhoz, hogy ne csak fia, Miksa megválasztásától zárkózzanak el, hanem még a gondolatától is. Végül János Albert megválasztását is teljesen elvetették túlzottan magabiztos fellépése (amellyel testvére, Ulászló elé helyezte magát, aki az elsőszülöttségi

joga szerint a törvényes örökös volt), valamint fiatal korából fakadó alkalmatlansága és tapasztalatlansága miatt (ha ugyanis ő lett volna a király, újra heves háborúk törtek volna ki mindenfelől). Továbbá nem volt értelme foglalkozni Beatrix nőies és ártó törekvéseivel, mert ha a királyi jogar az ő kezébe került volna, abból nagyobb szerencsétlenség származott volna, mint amilyet a francia Lajos lánya, Mária balszerencsés kormányában láthattunk.

De ha választás szempontjából három idegen fejedelem közül kellett valaki mellett dönteni, mindenképp Ulászlót kellett kiválasztani, aki ifjúként Csehországban gondos neveltetésben részesült, érett korú és meglehetősen bátor volt, és megannyi már fegyvert fogó vetélytársával szemben készen állt megvédeni a királyságot a többi trónkövetelő támadásától.

Ezt tanácsolta István gróf,¹⁰⁵ Ausztria kormányzója is, akinek a szavára a választók jó része hallgatott, az érdekek sokfélesége azonban nem tűrte, hogy ezt törvényesen is kinyilvánítsák. Ulászló harcba szállt testvérével, János Alberttel, aki végül belátva, hogy követelése nem állja meg a helyét, Lengyelországban maradt.

Miksa azonban nem fogta vissza magát, mivel természeténél fogva mindig az új dolgok megszerzése utáni vágy hajtotta: visszafoglalta Bécset, Neustadtot, Pruchot¹⁰⁶ és majdnem egész Ausztriát. Ezen kívül elfoglalta még Székesfehérvárt és Veszprémet, és sok más magyarországi várat, melyeket később Ulászló hódított vissza. Mivel mindig a korona megszerzésére törekedett, úgy gondolta, ha Beatrixet feleségül venné, bizonyosan megszerezné a legtöbb báró támogatását, ami lényegesen megkönnyítette volna céljai elérését. Még sokat viszálykodtak, míg végül megállapodásra jutottak: Corvin János herceg sok aranyat kapott, Ulászló – mivel Miksa határozatlannak mutatkozott – kinyilvánította szándékát, hogy feleségül veszi Beatrixet, és kihirdették az esküvőt. Tehát Ulászlót királlyá koronázták, és ezzel együtt létrejött egy megállapodás, hogy ha a király törvényes utód nélkül hal meg, Magyarország és Csehország kormánypálcáját Miksa és utódai öröklik.

¹⁰⁵ Szapolyai István.

¹⁰⁶ Bécsújhely, Bruck an der Leitha (Ausztria).

Ulászló azonban nem akarta megtartani Beatrixnek adott szavát, ezért végül VI. Sándor pápa érvénytelenítette a házasságot azzal az indokkal, hogy az soha nem is volt érvényes. Miután Beatrix belátta, hogy az uralkodással kapcsolatos törekvései hiábavalónak bizonyultak, visszatért atyja királyságába. Ezután Ulászló újra megházasodott, a francia király rokonának, Candalei Guasconenak¹⁰⁷ a lányát vette el, aki trónörököszt szült neki: ő volt Lajos, majd született egy lánygyermekük is, Anna, akit egy következő megállapodás¹⁰⁸ után V. Károly császár testvéréhez, Ferdinándhoz adtak feleségül.

Röviddel ezután Ulászló nagy erőfeszítéssel, de sikeresen győzte le Dózsa Györgyöt, akit húszezer paraszt zajos kiabálása kiáltott ki magyar királynak. Dózsa keresztes hadjáratba vezette őket, de végül ezek miatt a hadseregből kivasztított, haszontalan emberek miatt halt meg.

III. Lajos¹⁰⁹ alkalmatlan volt az uralkodásra, gonosz miniszterei zsarnokoskodtak felette, egy álnok tanácsosa elárulta. Bolondnak született, úgy élt és úgy halt is meg, mikor az ingoványba fulladt.

III. Lajos, Krisztus után 1516.

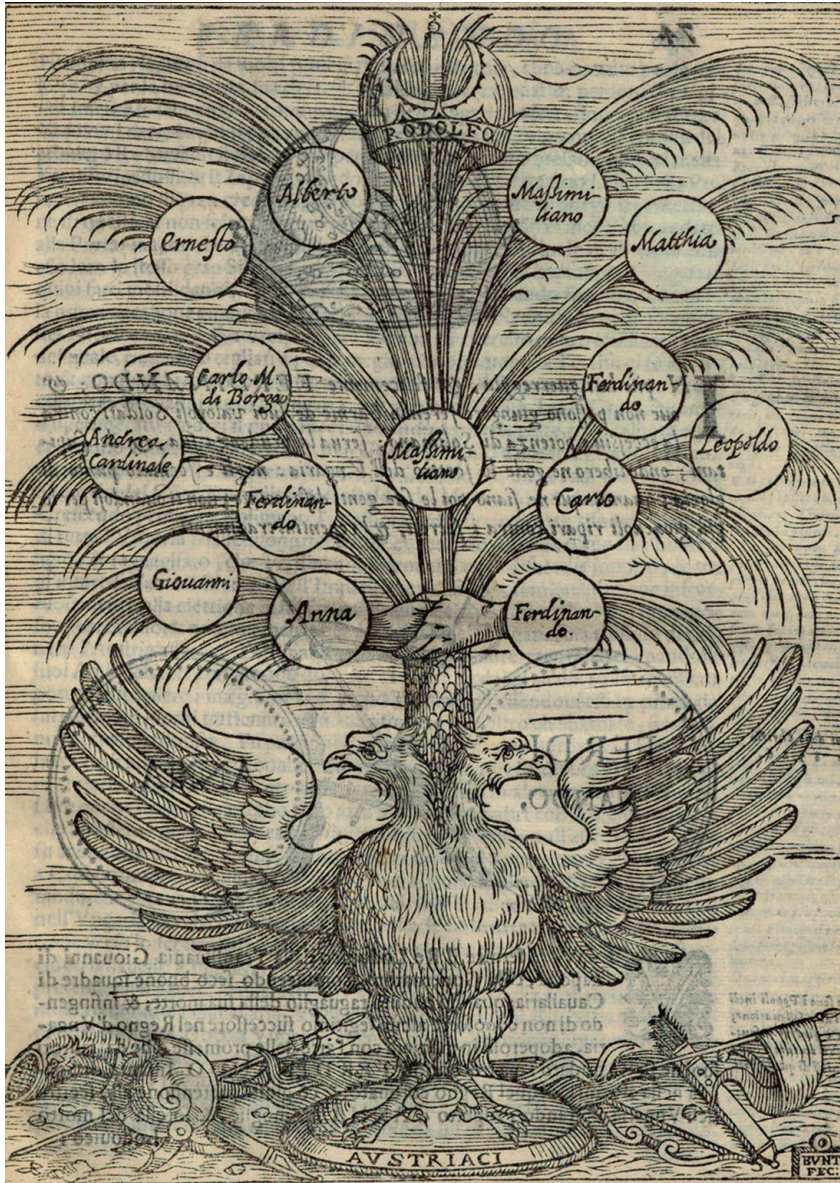
Lajos, Ulászló fia nagyon fiatalon foglalta el apja királyi székét, ezért nem volt tapasztalata az uralkodásban, ráadásul közepes képességekkel rendelkezett, és olyan tanácsadók vették körül, akiket saját érdekeik elvakítottak, és akiknek tudatlansága és gyávasága közismert volt Szulejmán török szultán számára.

Sor került tehát a Magyar Királyság meghódítására, mert nem lehetett nagy és heves ellenállásra számítani. A kincstár rövid időn belül kiürült a királyi miniszterek kapzsisága miatt, ezért nem gondoskodtak az oszmánok hatalmas rohama ellen harcba induló katonák megfelelő ellátásáról. A törökök

107 II. Gaston de Foix candale-i gróf.

108 Az 1515-ös Habsburg–Jagelló házassági szerződés.

109 II. Lajos, Spontone tévedett a sorszámban.

8. kép. A Habsburgok családfája. Spontone 1602, 73.

elfoglalták Magyarország egy részét, Szlavóniát, Horvátországot, Moldvát és Erdélyt pedig adózó tartománnyá tették.

A szultán, miután Lajos az elveszett országrészek visszaszerzésére indult, elfoglalta a hosszú időn át a lovagok emberfeletti erőfeszítései által védett Rodoszt, majd visszatért Magyarországra, és bevette Belgrádot.¹¹⁰ A király Tomori Pál kalocsai érsek és ferences barát rábeszélésére mindössze 25 ezer emberrel táborba szállt, de nemcsak a hadserege semmisült meg Mohácsnál, hanem ő maga is menekülni kényszerült, és egy ingoványos területre érve elesett a lovával, melytől meg akart szabadulni (legalábbis így hisszük), de az magával rántotta, és betemette a mocsár, így atyja ágának magva szakadt. Szulejmán a győzelem után bevonult Budára, ahonnan elvitt három gyönyörű bronzszobrot, amiket még Corvin Mátyás állított oda, majd Konstantinápolyba szállíttatva őket megparancsolta, hogy a szobrokat a diadal tróféáiként állítsák ki.

Többfelé szerencsésen hadakozott Ferdinánd, és ahol nem tudta vitéz katonáival elérni a célját Szulejmán páratlan hatalmával szemben, ott az ő és kapitányai bölcsessége segített. Végül szabadon bírhatta Magyarország trónját. Egy ponton szenvedett csupán csorbát dicsősége, amikor embereit elűzték, és nem talált megfelelő gyógymodot a hirtelen jött titkos árulások ellen.

Ferdinánd és Anna, Krisztus után 1526.

Amikor megérkezett Lajos király halálhíre, Szapolyai János vajda eljött Erdélyből, hogy szolgáljon, és jó lovasokat hozott magával. Úgy tett, mintha nem ismerne törvényes utódot a Magyar Királyságban, és az ígéretés művészetét vetette be, hogy hívei királynak kiáltsák ki. De a Csehországban tartózkodó Ferdinánd spanyol királyi herceg, miután megszerezte a cseh trónt, felesége, Anna, a halott Lajos nővére jogán a magyart is meg akarta szerezni. Tudta, hogy nemessége és kedvessége miatt szereti és hű alattvalóként követné sok

¹¹⁰ Nándorfehérvárt 1521-ben, Rodoszt pedig 1522-ben foglalták el.

magyar báró, akik el is mentek hozzá, hogy törvényes uralkodójuk előtt tisztelegjenek. János legyőzése után Magyarországra kísérték, ahol közakarattal koronázták meg Szent István király koronájával. Ezután nádorként Magyarországon hagyta Báthory Istvánt, és Csehországba távozott. Szapolyai pedig Laski Jeromosnál keresett menedéket Lengyelországban. Laski Szulejmánhoz közel álló, nagy tekintélyű ember volt, meg is szerezte a szultán oltalmát a királynak, és nemcsak azzal vívott ki elismerést, hogy elment a Portára, hanem nagyon gazdag ajándékokat szállítva a vezíreknek, rávette a szultánt, hogy személyesen vonuljon hadba Magyarországra. A török sok kárt okozott ott, ahogy Ausztriában is, és nagyon hosszú ideig helyben maradt, és szerfelett csodálta először Nádasdy,¹¹¹ másodszor Niklas Salm¹¹² hősiességét. Bécs alatt igen nagyszámú sereggel vert tábort, de katonái közül nyolcvanezret hánytak kardélre, aminek következtében meghátrálásra és megfutamodásra kényszerült.

Szulejmán, visszatérőben Konstantinápolyba, Budán megkoronáztatta János királyt, akinél ott hagyta kipróbált emberét, Lodovico Grittit. Gritti háborúba kezdett, amelyben néha ő kerekedett felül, de volt, amikor Guasto márki¹¹³ győzött, aki V. Károlyt szolgálta, mint a háború többi nagy hadvezére: Martio,¹¹⁴ Camillo Colonna,¹¹⁵ San Secondo grófja,¹¹⁶ Torniello gróf,¹¹⁷ Castaldo,¹¹⁸ Maramaldo¹¹⁹ és Stipiviano.

Eközben Szulejmánban megerősödött a vágy, hogy magát egész Magyarország teljhatalmú urává tegye. János hűséges alattvalóként megkapta tőle a jogart, és mikor értesült arról, hogy Ferdinánd viszályba keveredett néhány birodalmi választófejedelemmel, akik sikertelenül próbálták megakadályozni római királlyá választását, erőteljesebb mozgósítást rendelt el, hogy ne csak

111 1529-ben a Ferdinánd oldalán harcoló Nádasdy Tamás hosszan védte Buda várát.

112 1529-ben Bécs oszmán ostroma során a város védelmének irányítója volt.

113 Alfonso d'Avalos Vasto (Guasto) őrgrófja.

114 Marzio Colonna 1532-ben harcolt Magyarországon.

115 Camillo Colonna Zagarolo I. hercege, 1532-ben 3 ezer katonával érkezett.

116 Pietro Maria III de' Rossi.

117 Filippo Tornielli Melzo grófja, 1542-ben járt Magyarországon.

118 Giovanni Battista Castaldo császári generális 1551–1555 között a királyi országrészben és Erdélyben.

119 Fabrizio Maramaldo zsoldosvezér.

Magyarországra vonuljon be, hanem porig rombolja Ausztriát is. Ferdinánd titokban értesült erről, és értékes ajándékokkal küldte el követeit, hogy puhatolják ki, el tudják-e téríteni a szándékától. De a követeket, miután elérték a török tábort, napokon keresztül fogva tartották, és nem kaptak mást, csak barbár, kevély és fenyegető szavakat.

Ezért Ferdinándnak inkább az eszét kellett használnia, mint erőszakot. Ahogy akkoriban leírták, Szulejmán több mint százezer lovast és kétszázezer gyalogost állított a harcmezőre, akik Ausztria egyes részein olyan vérfürdőt rendeztek, ami inkább elrettentésre volt alkalmas, mintsem rendes katonai célokra. Szulejmán újra Bécs ellen vonult, de hírnevét is kockára téve kénytelen volt meghátrálni és visszatérni Konstantinápolyba, ahonnan a perzsák elleni háborúba indult. Mivel gyanakodott, hogy János megállapodik Ferdinánddal, visszaküldte Grittit Magyarországra, hogy ravaszkodással tartsa meg az oszmánok hűségén, vagy ha úgy hozza a helyzet, minden eshetőségre felkészülve akadályozza meg, hogy a királyság feletti hatalmát veszélybe sodorják.

Gritti nagyszámú jó lovassal érkezett Havasalföldre, majd Erdélybe, és vele együtt jött a többi kapitány, akik között ott volt a magyar Dóczy János is. Ő nagy ellensége volt Imre¹²⁰ váradi püspöknek, kinek dicséretére legyen mondvá, Szapolyai János nevében kormányzott. Dóczy bevádolta a püspököt Lodovicónál a közérdekre, Szulejmán szolgálatára és Lodovico becsületére hivatkozva, ezzel leplezve saját önös érdekeit, így végül parancsot kapott a püspök megölésére. Ezt elégedetten nyugtázva felkereste a hőség elől gyanútlanul vidékre húzódó Imrét, és könnyedén, fejét véve megölette, majd a trófeát elvitte Lodovicónak.

Azonban a szentségtörés után néhány nappal nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok és a gyerekek is üldözni kezdték a tetteseket, míg végül Lodovicót Imre rokona Dalmáciában¹²¹ foglyul ejtette, majd megölette, Dóczyt pedig átadták a hóhérnak, aki tetszése szerint megcsonkíthatta a testét, hogy a gonosz lélek eltávozzon belőle.

120 Czibak Imre.

121 Grittit valójában az erdélyi Medgyesen ölték meg 1534-ben.

János Gritti halála után felszabadult a szolgaság alól: látta, hogy Szulejmán a távoli hadjárataiba nagyon belefáradt, Ferdinánd is hasonlóképp a háborúkkal volt elfoglalva, és ez akadályt gördített annak az útjába, hogy jelentős összecsapásokra kerüljön sor. Ezért megpróbált valamilyen tisztességes megállapodásra jutni, amit nem is volt olyan nehéz elérnie, megegyezve abban, hogy halála után egész Magyarország békében Ferdinánd birtokába jut. A megállapodás megkötésére titokban került sor, mert Ferdinánd ki akarta mutatni a háláját János felé, aki rettegett Szulejmántól, mert félt az oszmánok haragjától.¹²²

János tehát nyugodtan élt, amikor hűbéresei folytonos és kitartó kérésének engedve feleségül vette Izabellát, Zsigmond lengyel király lányát, és mindenki várakozása ellenére fia született, aki a keresztségben az István nevet kapta.¹²³ Ez rendkívül boldoggá tette az apát, aki lassan élete végéhez ért. Az ünnepi lakomán, amelyeket a báróknak ilyenkor tartani szoktak, gyenge egészségi állapota ellenére túl sok ételt és italt fogyasztott, ennek következtében a betegség erőt vett rajta, és rövid időn belül meghalt. Végrendeletében Petrovics Pétert és Fráter György váradi püspököt jelölte ki gyermeke gyámjainak, az újszülöttet pedig a királyság örökösévé tette. Erről beszámoltak Szulejmánnak, könyörögve neki, hogy tartsa meg a fiút kegyesen az oltalmában, amire a szultán ígéretet is tett, igen értékes ajándékokkal halmozva el Istvánt.

Mikor ez Ferdinánd fülébe jutott, Laskit, aki elsőként hagyta el János hitét, a Portára küldte, hogy megpróbálja kieszközölni a szultántól, hogy békében megtarthassa a királyságot, amelyre jogot formált. Eközben felkészült a gyámok megtámadására, akik értesültek erről, mivel az előkészületek nem maradtak titokban, és gyorsan értesítették Szulejmánt, aki bebörtönözte Laskit.

Ezután Ferdinánd követeket küldött Izabellához, sürgetve, hogy tartsa be az elhunyt férjével kötött megállapodásokat, és értékes ajándékok kíséretében fiának megfelelő kárpótlást, neki pedig ezekhez méltó éves ellátást ígért. Izabella korához illő bölcsességgel úgy tett, mintha a neméből fakadó gyengeségéből

122 Ez volt a váradi béke, melyre 1538-ban került sor.

123 Jagelló Izabellától született gyermeke János Zsigmond volt, aki a keresztségben az István nevet is megkapta, ugyanakkor e nevet nem használta.

kifolyólag nem tudna megfelelő választ adni egy ilyen fontos kérésre, és mindent áthárítva atyjára, Zsigmondra, Szulejmánhoz fordult segítségért. Közben György barát, akiben égett az uralkodási vágy, mesterkedései által különféle ürügyekkel addig húzta az időt, amíg biztonságban be nem ülhetett a királyi székbe.

Miután Ferdinánd ezt megtudta, seregét Esztergom alá irányította, és elfoglalta a várost, majd Visegrád városát is, azután Pestet, Vácot, valamint Budát, és tábort ütött a meleg vizű forrásoknál. Perényi¹²⁴ jóvoltából a székesfehérváriak önként vetették magukat jogara alá, mivel Szulejmán, miután átkelt a Dráván és a Száván, a jég miatt hátráltatva megállt a Dunánál. Amikor azonban visszatért a tavasz, a szultán visszaszerezte az összes elvesztett erődöt, végül megérkezett seregével Budára, amelyet Roggendorf¹²⁵ ostromolt, és könnyedén el is foglalhatta volna, de miután egy éjszakára haladékot adott az ostromlótaknak, másnap reggel olyan erődítésekkel találta magát szembe, hogy ezeket már reménytelen lett volna bevenni. Így kénytelen volt harcba bocsátkozni a törökökkel, aminek következtében több mint hússzezer kardélre hányt keresztény katona maradt a harcmezőn. Szégyenszemre elvesztettek harminchat ágyút, százötven bronzból készült kiságyút és nagy mennyiségű löszert. Szulejmán a helyszínen nyolcszáz foglyot végeztetett ki, közöttük egy vitéz bajor katonát, aki az átlagosnál nagyobb termetű volt, ezért a szultán parancsára megkötözték, leszorították a földre, majd egy törpe mészárolta le. Ezután a gyermek Istvánt¹²⁶ sátrába hozatta, ahol fiai, Szelim és Bajezid, illetve főkapitányai jelenlétében a gyermeket csókkal illette. Egy idő után elfoglalták Budát, kiűzve a kiskorú Istvánt és Izabella királynét, a vezető főurakat pedig, köztük György barátot, fogságba vetették.¹²⁷ A királynő hiába siratta a szerencsétlen történések sorozatát, kénytelen volt távozni, és egy szál ruhában, egyedül, a Tiszántúlon keresztül Erdélybe menni. Nem maradt más számára, mint a szultán bizonytalan ígérete által vetett remény sugara, hogy véget ér a száműzetés,

124 Perényi Péter erdélyi vajda, koronaőr, átállt Ferdinánd pártjára.

125 Wilhelm von Roggendorf császári tábornok.

126 A források János Zsigmondot többször is Istvánként említik. A gyermek anyjával, Izabellával 1556-ban tért vissza Erdélybe Lengyelországból.

127 Spontone itt téved: Fráter György szabadon távozható, Török Bálintot vetették fogságba, s vitték Isztambulba.

ha a szerencsétlen István eléri azt a kort, amikor kezébe veheti a kormányrudat, és saját erejéből meg tudja tartani Ferdinánd követeléseivel szemben, aki akkor sokkal erősebb volt, mint ez a gyermek.

A királynő a veszteség ismeretében átlépte a számára kijelölt ország határát annak tudatában, hogy meggondolatlanul cselekedett, illetve hogy saját érdekei miatt báránként szolgáltatatta ki magát Szulejmán oltalmának, aki visszavonult Konstantinápolyba, haragra gerjesztve Németországban a sok ezer Buda alatt elesett katona rokonát, akik a jogos és kíváncsú bosszú érdekében felajánlották az életüket és vérüket, ezzel is jelezve Ferdinándnak, hogy mennyire égnék a vágytól, hogy fegyvert ragadjanak. Ebből a nemzetből Brandenburi Joachim¹²⁸ örgróf vezetése alatt több mint tizennégyezer lovast, harmincezer gyalogost és nyolcezer magyar lovast vontak össze Bécsnél, III. Pál pápa pedig odaküldött további háromezer gyalogost Alessandro Vitelli¹²⁹ vezetésével. Ott voltak még: Filippo Tornielli gróf, Gian Giacomo de Medici és Sforza Pallavicino,¹³⁰ akiket Ferdinánd hívott harcba.

Az egyesült seregből kevés haszon származott, akár a gyülekezés szokásos vontatottsága, akár mások irigysége miatt. Nem használt a király ügyének, és csak az időt vesztegették, pedig a magyarok és az olaszok lelkesedése által fényes sikert arathattak volna, ha az ösztönözte volna a németeket, akik esetében a vér szavának érthető módon nagyobb súllyal kellett volna latba esnie, mint a többiek esetében, akik pedig Isten és a hadi dicsőség szolgálatában hihetetlen veszélynek tették ki magukat. A katonák azonban feloszlottak, az idegenek pedig visszatértek otthonaikba.¹³¹

Perényit, a híres vitézt és Ferdinánd király hithű emberét bebörtönözték Esztergomban, majd Marignano márkí¹³² Bécsbe vitte, mivel korábbi szolgálá-

128 II. Joachim brandenburi választófejedelem, 1542-ben vezette a császári hadsereget Buda ostromára.

129 Alessandro Vitelli pápai zsoldosvezér.

130 Sforza Pallavicino kapitány, később Castaldo alvezére Erdélyben, ő szervezte meg Fráter György meggyilkolását.

131 Utalás arra, hogy az 1542-es hadjárat során sikertelenül próbálták visszafoglalni Budát.

132 Azaz Gian Giacomo de Medici.

tai emléke nem használt a vádakkal szemben, és nem hatotta meg az uralkodót, mert hálátlannak és kétséges hitűnek bélyegezték.

Szulejmán az elmúlt évben ellene indított és számára sok veszteséget okozó nagy hadjárat ellenére a következő tavasz kezdetekor Konstantinápolyból seregével útnak indult és jó pár nap elteltével Budára érkezett. Miután először két különálló csapatban két sereget küldött előre, az egyiket a dalmáciai Amurát, a másikat az anatóliai beglerbég vezette az előző megsegítésére, aki önkéntes megadás révén birtokba vette Valpót, mivel a védők nem akarták kitenni magukat egy ilyen óriási erőnek.

Innen azután tovább haladtak Siklóstra, ahol olyan választ kaptak, ami a törököket több alkalommal is gondolkodóba ejtette. Végül birtokba vették a várost, de azok a katonák, akik a várban kerestek menedéket, az utolsó csepp vérükig védekeztek, talán azért, hogy ezzel Perényi hasznára váljanak, aki mindkét említett vár ura volt. Sokáig állták az ostromot, de mivel végső szükségbe jutottak, felajánlották a megadást, hogy mentsék életüket. Ezt a dalmáciai nem akarta elfogadni, ha csak át nem adják a javaikat. Végül a kényszer hatására a barbárok kegyére bízva magukat átadták a várat. Ennek ellenére mindenkit kardélre hánytak.

Szulejmán a szerencsés kezdet után seregeivel Esztergom alá vonult, amelyet sokféleképpen próbált elfoglalni, de a Lascano¹³³ által irányított spanyol védők erényének és a Víziváros fegyveres erőit vezénylő Salamancának¹³⁴ köszönhetően nagyszámú török eleste után meghátrálásra kényszerült. Nem sokkal később azonban visszatért, és egy calabriai tűzér – aki elmenekült az erődből, és Szulejmánhoz sietett, megmutatva neki a vár gyenge pontjait – információi alapján folytatta az ostromot. A két kapitány úgy gondolta, hogy nem tudnak ellenállni, és megegyezésre kell jutniuk, annak ellenére, hogy a legtöbb katona ezt megtagadta. Mindazonáltal e kettő a gazdagság reményében, önös érdekeit a közérdek elé helyezve úgy döntött, hogy megvalósítják tervüket. Ám egyikük a megállapodást megszegve titokban átment az ellenség

133 Istvánffy Miklósnál Liscanus Musica Márton.

134 Francisco de Salamanca.

táborába, és tárgyalta a nagyvezírrrel és a többi pasával az átadásról, természetesen megfelelő jutalmat kérve az előnyös ajánlatért.

Erre Ahmed¹³⁵ nevetve azt válaszolta, hogy amint ezt a társai megteszik, Szulejmán kegyeibe fogadja őket, és megkíméli az életüket. Így az agyafúrt kis spanyol kénytelen volt ezt megírni a társának (a törökök bölcsen úgy döntöttek, hogy ne térjen vissza Esztergomba), hogy az összes katonával együtt hagyja el az erődöt. Miután átadták Ahmed kezébe, elvesztették a gonoszul megszerzett vagyonukat és Ferdinánd királytól is elnyerték méltó büntetésüket.¹³⁶

Szulejmán a szintisza árulás következtében bevette Esztergomot, és az erődöt a lehető legjobban rendbe hozatta. Azután a rosszul védett Tata vára alá vonult, amelynek élén egy önjelölt parancsnok¹³⁷ állt. A török ezt is elfoglalta, majd földig rombolta. Székesfehérvárt kemény ostrom és sok katonájának elvesztése után előnyös feltételekkel átadták neki, ami talán nem történt volna meg, ha Ferdinánd tanácsosai, akik keveset értettek a háború művészetéhez, nem tántorították volna őt el attól, hogy megadja Toriello grófnak az általa kért dolgokat, hogy az erődbe mehessen, és ott elfoglalja a helyét.

A sikerek sorozata után Szulejmán visszatért Konstantinápolyba, majd valamiféle fegyverszünetet kötött Ferdinánddal, melynek köszönhetően úgy tűnt, hogy béke lesz Magyarországon, Ferdinándnak nem kell többé elviselnie a belgrádi pasa portyáit, akit a szultán fővezérnek helyezett oda, és a keresztények, ha nem is teljesen, de megőrizhetik azt a csekély szabadságot, ami még megmaradt nekik.

György barát Izabella királyné erdélyi udvarában látva a rettenetes események sorozatát, nem akart sem Szulejmán kedvére tenni, sem pedig Ferdinánd tetszését elnyerni, ehelyett jó és előnyös megoldást keresett attól az őszinte vágytól hajtva, hogy a kis királyt sértetlenül megóvja, és hogy elég ereje legyen szembeszállni a győztessel, megvédve magát. A becsvágy azonban hatalmába kerítette, és a jótekonyság álarca mögé rejtőzve, továbbra is a legfőbb hatalmat bitorolta. Ezért miután ez Izabella számára, még ha nagyon későn is, világossá

135 Ahmed pasa, a ruméliai lovasság parancsnoka.

136 Ferdinánd börtönbe záratta őket.

137 Hannibal Tasso állt a vár élén. Tata feladása miatt kivégezték.

vált, nem tudván máshoz fordulni, elküldte követeit Szulejmánhoz, hogy megszabaduljon a barát uralmától. De nem vette észre, hogy az egyik ugyan bűnös volt, de a másik barbár mivolta miatt még ennél is rosszabb. Az események azonban más irányt vettek, amikor hírneve és biztonsága érdekében György barát szövetkezett Ferdinánddal, és nagyszámú katonát összegyűjtve elindult, hogy találkozzon a Giovanni Battista Castaldo által Erdélybe vezetett hadsereggel.

A barát Gyulafehérvárat ostromolta, a királyné pedig látva, hogy Castaldo olyan erővel közeledik, aminek sokáig nem lehet ellenállni, kénytelen volt a törökhöz fordulni, akit mindenkinél jobban fűtött a vágy, hogy a teljes királyságot a birtokába vegye. Ezért a királyné elhatározta, hogy inkább egyezsége jut a baráttal, amit nehézség nélkül nyélbe ütött. Ferdinánd képviselője, Giovanni Battista Castaldo állandóan győzködte, és mivel bölcs, határozott és rendkívül ügyes ember volt, észérvekkel rávette Izabellát, hogy jobb lenne neki, ha lemondana a trónról a királya javára, mivel úgysem tarthatta volna meg azt a fia számára, mert ehhez örökké alá kellene vetnie magát Szulejmán nyílt önkényének, aki ennek Buda esetében sajnos csalárd jelét adta.

Végül Izabella engedett, amiért az összes főúr dicsérte, a végrehajtással pedig György barátot bízták meg. Ő azonban saját magának is ártva tört hatalomra, mert károsnak tűnt számára, hogy önként engedje át a kormányzást, amelyre minden áron törekedett és oly mohón áhítozott. Úgy tett tehát, mintha odaadón szolgálná Izabella becsületét és javát, sokáig halogatva az egyezés¹³⁸ végrehajtását, bár látta, hogy Castaldo már gyanakodni kezdett. Kigondolta, hogy javasolni fog bizonyos dolgokat ezzel kapcsolatban, leginkább persze saját hasznát szolgálva, aztán a véletlenre hivatkozva nem teljesíti, és ily módon mesterkedve, végül megghiúsítja a hatalom átadását.

Castaldo mértéken felüli bizalmat mutatva mindennel egyetértett, de nagyon jól tudta, hogy nincs jobb módja annak, hogy királyát kiszabadítsa ebből a galibából – ezáltal megkönnyítve az utat a fontosabb vállalkozások előtt –, mint hogy a királyné önként lemond a királysághoz fűződő jogairól, ő pedig

138 A gyulafehérvári egyezményt 1551. július 19-én írták alá.

Ferdinánd nevében elfogadja azokat, megkapva egyúttal a báróktól a hűség-
esküt, azzal az ígérettel, hogy megtarthatják kiváltságait, és teljes körű am-
nesztiát nyernek a királytól. Szulejmán a lemondás hallatán éktelen haragra
gerjedt, amelynek rögvest jelét adta, amikor két hadsereget is kiállított, s az
egyiket Erdélybe, a másikat Magyarországra küldte. Olyan gyorsan cseleke-
dett, hogy Ferdinándnak nem jutott ideje arra, hogy megerősítse a határo-
kat. Castaldo a nagy veszélyben kimutatva tetterekészségét, a lehető legjobban
megerősítette a városokat, és parancsot adott György barátnak, aki Temesvár
megsegítésére indult, biztosra véve, hogy az ellenség ostrom alá fogja venni.
Eközben Ferdinánd is Erdélybe küldte saját kipróbált gyalogságát, erős lovas
egységekkel Sforza Pallavicino gróf parancsnoksága alatt. A török sereg, amely
sokkal erősebb volt a kereszténynél, nagy sikert aratva számos várat elfoglalt,
köztük Lippát, melyet később Castaldo visszafoglalt.

A hadművelet alatt Castaldo minden kétséget kizáróan meggyőződött ar-
ról, hogy a barát a törökkel egyezkedik, és ha elnyeri az Erdély feletti uralmat,
inkább lesz az adófizetője, mint hű a bíborosi méltósághoz és kalaphoz, amit
a pápa küldött neki. Ezért, hogy bebiztosítsa helyzetét, és hogy a barát ne tud-
jon többé gondot okozni, saját titkárával¹³⁹ megsebesíttette őt egy levél aláírása
közben, végül a többiek, akik közben odaértek, végeztek vele.¹⁴⁰

Amikor Szulejmán fülébe jutott ennek a fájdalmas esetnek a híre, feldühö-
dött, mivel látta, hogy ez az esemény minden tervét felborítja, ezért két seregét
a lehető leggyorsabban Erdélybe parancsolta, és olyan heves rohamot indított
Temesvár ellen, hogy az elesett, és emiatt néhány másik erőd kapitánya is ön-
ként megadta magát az ellenségnek.

Aldana¹⁴¹ csak önmagára gondolva inkább a felperzselte föld taktikáját vá-
lasztotta, és Lipa várát – amit a török a háború jogán birtokába vett – szintén
a tűz martalékává tette. Megátalkodottságának köszönhetően a lakosok rend-
kívül nagy károkat szenvedtek, ezért kénytelenek voltak szedni a sátorfájukat,

139 Marcantonio Ferrari.

140 1551. december 17-én, alvinci kastélyában gyilkolták meg.

141 Bernardo de Aldana.

és új lakhelyeket keresni, neki pedig e rossz tulajdonsága szégyenletes halált hozott. A török ezután szépen rendbe tette a várat.

Magyarországon is dúltak a harcok, a törökök már elfoglalták Szolnokot, majd tábornok vertek Eger alatt. Ekkor Castaldo arról értesült, hogy egyrészt Izabella királyné megpróbálja a fiát visszaültetni a trónra, másrészt pedig a moldvai vajda Szulejmán parancsára komoly előkészületeket tett, hogy megtámadja őt. Hogy kiszabaduljon ebből a kutyaszorítóból és ebből a veszedelemből, a vajdát megölette a saját sátrában.¹⁴² Nem így a budai és a belgrádi pasát, akik rendkívüli módon szorongatták Egert, és mindenáron el akarták foglalni, azonban ez másként történt. Több heves roham után kénytelenek voltak szégyenszemre és fenyegetőzve, súlyos vereséget elszenvedve visszavonulni. A következő tavasszal a háború új erőre kapott.

Castaldo a következő télen Ferdinándra hagyva Erdélyt eltávozott, mire Izabella a török mellett több báró segítségével visszaszerezte a tartományt, amely újra elfogadta fiát, Istvánt urának, kiűzve mindazokat, akik Ferdinándot támogatták. Ferdinánd nem volt képes szembeszállni Szulejmán, az új moldvai vajda és a gyermek érdekében fellépő havasalföldi vajda egyesült seregeivel. A gyermeket tehát a török Erdély vajdájává tette, ugyanakkor Ferdinándot a rómaiak császárává választották. Az uralkodó azt remélte, hogy az idő majd neki dolgozik, azonban vége lett a dicsőséges vállalkozásainak, elhagyta a világ kínjait, átadva lelkét az örök dicsőségnek.

Miksát a hadak két villáma szolgálta, ő maga vitézül háborúzott Szulejmánnal, akinek nagyrészt hiábavalónak bizonyultak az erőfeszítései. Miksa nem hátrált meg, hanem még nagyobb erővel támadt, és még súlyosabb csapásokat mért. A halál ugyan elvette a testét, de a dicsőségtől már nem tudta megfosztani.

142 VI. István moldvai vajdát a helyére lépő IV. István ölette meg 1552-ben.

Miksa, Krisztus után 1564.

Miksa alighogy atyja örökébe lépett, arról értesült, hogy István, Erdély kormányzója érvénytelennek nyilvánította az édesanyja, Izabella által kötött egyezményeket. Mivel Magyarországon nyugalom honolt, nem volt könnyű a támadást elhatározni. A kormányzót tervétől a tél beköszönte sem tudta eltántorítani, nagy erővel, nem fordulva vissza, egyre nagyobb károkat okozott, amit végül már nehéz lett volna orvosolni. Ezért Miksa Schwendi Lázárt¹⁴³ indította útnak nagy sereggel, amivel elfoglalta Tokajt, megölve az ott lévőket, majd hamarosan a többi erődítmény ellen vonulva szerencsésen elfoglalta azokat is.¹⁴⁴

Szulejmán úgy gondolta, hogy megsegíti a vajdát, főleg mert a saját teremtményének tartotta, aki akadály lehet Miksa hatalmának. Elküldte hát követeit Bécsbe, mintha valami észszerű megállapodást szeretne elérni, szinte kikövetelve, hogy ő diktálja a feltételeket, de valójában azért tette, mert a máltai háborúban¹⁴⁵ is érdekelt volt, és időt akart nyerni, hogy saját tetszése szerint összegyűjtse a hadinépet. Eközben megparancsolta a temesvári pasának, hogy támadja meg Szlavóniát, ahol tizenkétezer lovast hánytak kardélre katonái, és e győzelem részben kárpótolni tudta Magyarországon Erdőd várának elvesztéséért, amely emlékezetes vereség volt a török számára.

Szulejmán megpróbált békét kötni, de erről Schwendi le akarta beszélni Miksát, tapasztalatai ugyanis bizalmatlanná tették a zsarnokkal szemben. A császár azonban több elé tárt okból kifolyólag nem akart rá hallgatni, pontosan felmérte ugyanakkor a veszélyét annak, ha nem fogadná el Schwendi javaslatát. Szulejmán, miután hosszasan hallgatta az egyik és a másik, különböző oldalakról elhangzó véleményeket, kinyilvánította, hogy Magyarországra akar vonulni. Miksa ezért Győrben állította fel táborát, és rövid időn belül megtett minden szükséges óvintézkedést.

143 Lazarus Freiherr von Schwendi császári generális.

144 Tokaj ostroma 1565-ben történt.

145 Az oszmán hadak 1565 májusa és szeptembere között ostromolták Máltát.

A császárnak jelentős segítségre volt szüksége a magyaroktól és Németországtól is, nem elégedve meg kevesebbel, mivel az egyik oldalon Szulejmán, a másikon pedig a vajda állt, aki már magyar királlyá kiáltotta ki magát, és ezt sokan el is fogadták. Ezért megerősítették Gyulát, Egert és Tokajt, és portyáztak az egyik és a másik részről is. Ekkor a törökök megtámadták Szigetvárt, amiről azt hitték, hogy rövid időn belül megkaparinthatják, de Zrínyi gróf¹⁴⁶ súlyos veszteségeket okozva hőiesen védekezett. Erdélyben Schwendi mért súlyos csapásokat az ellenségre, úgyhogy ez a két vitéz kapitány sokáig szerencsésen küzdött Miksa érdekében, Ferdinánd főherceg irányítása alatt pedig visszaszerezték Palotát, Veszprémet és Tatát.¹⁴⁷

Szulejmán elhatározta, hogy elfoglalja Szigetvárat, bár a helyszín és Zrínyi gróf vitézsége miatt ez nagyon nehéz vállalkozásnak ígérkezett. Ennek ellenére kétszázezer harcossal tábort vert ott, miután a Porta másik negyvenezer katonát küldött Gyula alá. A gróf viszont nagyon elszánt volt, hogy vagy az életét adja, vagy megvédi az erődöt, mint ahogy ez a leghűségesebb alattvalóhoz és egy vitéz lovaghoz illik. A kívánt cél elérése érdekében megesküdött, és feleskette kapitányait is, hogy nem hagyják el egymást, és az utolsó lehetőségig együtt maradnak. Mindegyikük bátran harcolt, és sokszor Szulejmán csodatát is kivívva verték vissza a törökök rohamait óriási veszteségeket okozva. A törökök a természetes engedelmesség miatt, és feldühödve attól, hogy sok társuk fejét a gróf parancsára a szemük láttára tűzték a kopják hegyére, azon fáradoztak, hogy szolgálják urukat, és megbosszulják társaik halálát. Ám sokáig minden igyekezetük hiábavalónak bizonyult.

Ha viszont Miksának hűséges és ügyes kémei lettek volna, akkor ez a vár nem veszett volna el, mivel Szulejmán vérhasban elhunyt a csatamezőn, de halála Mehmed¹⁴⁸ pasa óvatosságából kifolyólag titokban maradt. Szelim távoli területekről jött vissza Konstantinápolyba, és miután elfoglalta a trónt, a magyarországi táborba érkezett, ahol a Keleti Birodalom uraként hódoltak

146 Zrínyi Miklós védte a szigetvári várat 1566-ban.

147 Valójában ekkor a Thury György által védett Palota keresztény kézen volt, s sikeresen ellenállt az ostromló oszmán hadaknak, ezért Palotát nem, hanem csak Veszprémet és Tatát foglalta vissza I. Miksa serege.

148 Szokollu Mehmed nagyvezír.

neki, mielőtt még Miksa értesült volna erről. Közben az agyafúrt pasa, aki előre látta az egész hadsereg romlását, hogy elejét vegye a katonák gyanújának, azt állította, hogy a Nagyúr azért nem mutatkozik, mert fel van háborodva azon, hogy megszokott és velük született természetes harci szellemük ennyire alábbhagyott. Ezért kiadta a parancsot, hogy ha két rohammal nem foglalják el Szigetvárat, hányjanak mindenkit kardélre.

A törökök nem gondolva saját életükre, új lendülettel vetették bele magukat az ostromba, és újra rohamra indultak. De ez az erőfeszítés is hiábavalónak bizonyult volna, hogyha az állandó ágyútűz nem okozott volna tüzet az erődben. A katonák száma azonban sajnálatos módon kevésnek bizonyult a tűzoltáshoz, mivel a rések védelmével voltak elfoglalva. A gróf csekély számú, végsőkig hű társával meg akarta tartani adott szavát, ezért kinyitatta a kaput, és bátran kitörték, hihetetlen károkat okozva az ellenségnek. Végül a gróf sebettől borítva elesett, kiérdemelve az égi pálmát, a tiszteletet és az örök dicsőséget. Ő és bátor harcosai nagy árat szabtak, mert több mint huszonötezer ellenséges katona halála árán áldozták fel magukat.

E véres győzelem után Szelim visszatért Konstantinápolyba, Miksa pedig Bécsbe. A Porta megszerezte Gyulát harmincezer tatár és az Erdélyi¹⁴⁹ segítségével, aki az országgyűlésen további katonaságot szavaztatott meg a jobb időkre készülve. A tatárok viszont kevés hasznot hajtottak a vajdának, lázadoztak, illetve ahogy ez sejthető volt, hatalmas károkat okoztak az államában, és ha vadságukat nem fogták volna vissza kezdettől fogva, helyrehozhatatlan károkat okozhattak volna. A vajda figyelmeztetésekkel és fenyegetésekkel együtt több alkalommal is éreztette velük fegyverei élet Erdélyben. Lengyelország pedig a hozzá menekülők, köztük a törökök kardélre hányásával jelentősen csillapította Miksával támadt viszályát, mert a tatárok nem kis károkat okozhattak volna.

Ezután Szelim a máshol kezdett háborúk miatt már nem foglalkozott Magyarországgal, de leginkább ama gyászos nap miatt a Cursolari-szorosnál,¹⁵⁰ ahol a Szent Liga súlyos vereséget mért rá. Időközben István vajda meghalt, és

149 Azaz János Zsigmond.

150 A Cursolari-szigetek az 1571-es lepantói csata helyszíne közelében vannak, így a keresztény hajóhad itteni győzelmére utal.

Báthory István került a fejedelmi székbe. Szelim is meghalt, és nem sok idővel később, miután Miksa látott még néhány portyát, amelyet az új szultán, Murád parancsára hajtottak végre Magyarországon, Isten őt is magához szólította, hogy élvezze dicsőséges munkájának gyümölcsét.

A vallás, az istenfélelem és a könyörületeség közepette uralkodik Rudolf, aki józan ésszel, földi és égi leleménnyel tüzei fel kapitányai vitézségét, és űzi ki királyságából, győzi le, zabolázza meg és fosztja meg erejétől az ellenségeit.

Rudolf, Krisztus után 1576.

Kezdetben úgy tűnt, hogy Rudolf alatt, akit az apja, Miksa halálát követően császárrá választottak, és elfoglalta a Magyar Királyság trónját, továbbra is hallgatni fognak a fegyverek, mert inkább járt el a polgári lakosság dolgaiban, mint háborús ügyekben, jóllehet mindig is erősen élt benne a szent elhivatás, hogy a fent említett királyság összes bitorlott területét visszaszerezze az oszmánoktól. Bár őszinte vágyait nem tudta a gyakorlatban beteljesíteni, de legalább lélekben készült a háborúra, amelyre hősies lelkülete sarkallta, és amelyet császári méltósága is megkövetelt tőle. Murád, miután atyját, Szelimet követte¹⁵¹ a Keleti Birodalom trónján (a herceg, aki inkább hamis vallásának szolgálata miatt szólította háborúba alattvalóit és minisztereit, mintsem azért, mert harcias szelleme volt), és sikerült békét kötnie a perzsákkal, néhány vár megostromlása után, bár nem kevés veszteséget elszenvedve az egymással ellentétes tanácsok miatt, Haszán boszniai pasa parancsnoksága alatt nagy hadsereget állított ki Duropoliában.¹⁵² A pasa birtokba vette Petrinját,¹⁵³ ahol épített egy erődöt, majd nagy merészséggel elindult Sziszek alá, a Kulpa folyó túlsó partjára. Ágyúkkal nagyon jól el volt látva: a Caccianeraval, amelyet egykor

151 Ez 1574-ben történt.

152 Duropolia (Turopolje) a Száva és a Kulpa folyók által határolt sík vidék Zágráb és Sziszek között.

153 Vár Horvátországban, Sziszek közelében.

Szulejmán Giovanni Caccianerótól vett el az eszéki csatában,¹⁵⁴ és egy rendkívüli méretű és nagyhírű kolubrinával, amely Magyarország számos várának kárára tett hasznos szolgálatot. Viszont nem tudta megtartani az urának tett ígérését, miután Auersperg,¹⁵⁵ Horvátország kapitánya elindult Károlyvárosból számos Karinthyából érkezett lovas lövésszel, továbbá Szlavónia bánja,¹⁵⁶ Sziléziából pedig Redern úr¹⁵⁷ sok lovassal, Montecuccoli, a Zrínyi grófok¹⁵⁸ és Fintics¹⁵⁹ a magyarjaival. Eggenberg¹⁶⁰ pedig a német gyalogosokkal indult a Száva felé, ahol sok más katona is tartózkodott, akik a felvonulás közben jelentős károkat okoztak a területen portyázó ellenségnek. Haszán fitymálva fogadta a hírt, és nagy örömmel szállt szembe a bánnal és Nádasdyval, akik elsőként csaptak össze vele. A pasa húszezer válogatott török harcossal átkelt az általa vert hídon, és bátran várta a csatát. Úgy tűnt, hogy a keresztények kezdetben meghátráltak a merész ellenféltől, mivel a huszárok nem egyszerűen elfutottak a janicsárok puskatüzétől, hanem kiabálva hívták társaikat, hogy mentse meg őket, olyan mélyen hatolt be lelkükbe a félelem. Auersperg buzdította őket, emlékeztetve az örök dicsőségre, amelyet fenyegetésekkel is megtoldott. Így tartotta vissza a megfutókat, ugyanakkor merészen lecsapott az ellenség bal szárnyára, jobbról pedig utat engedett a másik lovas csapatnak, végül bevetette a karlsadti muskétásokat is.

Az ellenség, látva, hogy a huszárok kezdetben oly gyorsan meghátráltak, üldözőbe vette őket, azok pedig, akik a Kulpa túloldalán voltak, a zsákmány iránti mohóságuk miatt akarták követni őket, és nem tartva a rendet, kezdtek átnyargalni az új hídon, amelyen nagy számban már át is keltek, amikor észrevették, hogy a huszárok után a horvát lovasok és gyalogosok is megindították a támadást. A huszárok is nagyon bátran és elszántan, erős vágásban

154 Hans Katzianer, I. Ferdinánd hadvezére, aki 1537-ben szenvedett súlyos vereséget az eszéki csatában. A róla elnevezett ágyú a Katzianerin.

155 Andreas Freiherr von Auersperg károlyvárosi főkapitány.

156 Erdődy Tamás horvát bán.

157 Melchior Freiherr von Redern.

158 Zrínyi György, aki azonban nem érkezett meg.

159 Fintics Mátyás zágrábi kanonok.

160 Ruprecht Freiherr von Eggenberg császári generális.

kövezték parancsnokukat, a kantárral tartva az irányt. Az ellenség ekkor lassú visszavonulásba kezdett anélkül, hogy tartott volna a keresztényektől, akik úgy látták, hogy ezek szívesebben használják a sarkantyút, mint a szablyát, ezért a lovasság egyik részével öldökölve vetették utánuk magukat, miközben a másik szárny előre nyomult, hogy elzárja a visszavonulás útját, és ennek érdekében mindenkit a hídhöz irányítottak. Ezek közben beleütköztek abba a tömegbe, amely a zsákmány miatt megkezdte az átkelést, amelynek következtében az emberáradat rendkívüli módon feltorlódott. Sokan a folyóba veszttek, miközben a muskétások a túlparton állókra tüzet nyitottak. A fegyverek és a hullámok tehát dicső győzelmet arattak, mely annál is értékesebb volt, mivel Haszán is a vízbe fulladt sok béggel együtt. Kevés foglyot ejtettek, mert azok, akiknek lett volna reményük a megmenekülésre, inkább az Odra és a Száva folyókba rohantak, amely a többiekkel együtt elnyelte őket. A Kulpa túloldalán rekedő törökök azonban nem csüggedtek, mert amikor Auersperg parancsára a gyalogság lassanként kezdett átkelni a hídon, sortüzet adtak le ágyúikból. De látva, hogy mit sem használnak vele, elmenekültek, hátrahagyva a felszerelést, a fegyvereket és a sátrakat, egészen a Vria hídjáig¹⁶¹ vonulva vissza, amely azonban gyenge volt, és amikor hirtelen súlyos terhelés érte, összeomlott, nagyszámú embert rántva magával a vízbe. A dicsőséges győzelmet követően Auersperg igen gazdag zsákmánnyal megrakodva tért vissza Károlyvárosba.

Ezután Petrinja alá vonult katonáival, és annak megvívásába kezdett. Csakhogy erőfeszítései hiábavalónak bizonyultak, mivel nem voltak ostromagyúik, amelyeket a hegyvidéki terep miatt rendkívül nehéz lett volna odavontatni, ezért felhagyott az ostrommal. A törökök ezen felbátorodva bevették Sziszeket, majd nem sokkal ezután Veszprém és Várpalota következett. A másik oldalon Ferdinand Hardegg gróf Székesfehérvár alá vonult, mivel úgy gondolta, pillanatnyilag nem szükséges ahhoz tűzérés, hogy a színlelt támadás látszatával megosszák a törökök erőit, akik féltek a város elvesztésétől, és már visszavonultak téli szállásaikra. Emiatt mégis harcra kényszerültek, amiben

161 A leírások szerint a Kulpa hídjánál történtek ezek az események.

8000 emberük vesztette életét, de a csatát megkönnyítette, hogy a helyőrség tagjai visszavonultak, amikor az egyik legkitűnőbb katonájuk, egy bég elesett. Azonban tisztában voltak azzal, hogy a császáriaknak nem olyan jó az ellátásuk, hogy aggódniuk kellene, emiatt húzták az időt, tárgyalásokba bocsátkoztak. Ezért a gróf jól tette, hogy hallgatott a tanácsra és visszavonult. Rudolf viszont nem akarta, hogy a gróf helyőrségében maradjon, ezért ismét a harcmezőre parancsolta, és elküldte neki Bécsből mindazokat az utasításokat az utánpótlással együtt, amelyek az erődök bevételéhez kellettek.

Időközben Felső-Magyarországon Tieffenbach¹⁶² egy igen jól szervezett támadás révén elfoglalta Szabadka¹⁶³ városát, majd Fülek vára alá indult, amikor egy megbízható kém figyelmeztette, hogy a temesvári basa tizennyolcezer fős seregével az erőd megsegítésére indult. Így arra az elhatározásra jutottak, hogy megtámadják a felmentő sereget, még mielőtt az közelebb érne, ezért ötezer magyar lándzsással, kétezer nehézlovassal és ugyanannyi gyalogossal elindultak, és hamarosan az ellenség táboránál termettek, ahol virradatkor nagy öldöklés kezdődött. Megszerezték huszonzét ágyút, ötszáz sátrat, ezerkétszáz szekeret és sok egyéb, nagy értékű felszerelést. Utána tüstént az ostromlott Fülek alá vonultak, ahol nagyon könnyen egyezsége jutottak a törökkel, hasonlóan gazdag hadizsákmányra szert téve. Ezután nem késlekedtek elfoglalni Edelenyt és Dévényt, továbbá szinte üresen találták a már nagyrészt leégett Szécsényt, amit később helyrehoztak. Ezt követően sorban elfoglalták Hajnácskő, Hollókő, Somoskő, Kékkő, Romhány, Beckó¹⁶⁴ és Nógrád várait.

Ezek a sikerek úgy megrémítették a törököket, hogy sem vezéreik intelmei, sem Szinán¹⁶⁵ kegyetlen, bégek elleni büntetései Budán nem voltak képesek elűzni a rájuk telepedett rémületet, amit az a puszta és egyszerű hír váltott ki, hogy Tieffenbach Esztergom felé közeledik. Palánkot és Drégelyt a törökök felgyújtották, és úgy hagyták el, hogy semmit sem vittek magukkal, ami a háborúban hasznos szolgálatot tett volna számukra.

162 Christoph von Tieffenbach kassai főkapitány.

163 Szabadka, település Rimaszombat mellett (Szlovákia), a korban oszmán végvár.

164 A Felső-Magyarországi Beckó bizonyosan nem, talán a Nógrád vármegyei Legénd, amelyet Békavár vagy Beka váraként is említenek.

165 Kodzsa Szinán pasa, nagyvezír.

A mélyen vallásos Rudolf hálát adott Istennek, és mindenről gondoskodott, amit egy ilyen nagy háborúhoz szükségesnek tartott. Ebben segítségére voltak Németország városai, ugyanis rendelkezésére bocsátottak fegyvert, embert és pénzt.

Ugyanazokban a napokban a sziszeki török helyőrség megpróbálta meglepni Zágrábot. Hajóhidat építettek a Száván, és már átkeltek rajta, a keresztények azonban kitértek az útjukból, és ahelyett, hogy gyorsan lerombolták volna mögöttük a hidat, szervezeten eredtek a nyomukba. Amikor a törökök arra lettek figyelmesek, hogy felfedezték őket, vissza akartak fordulni, de egy részüket megölték, másik részük pedig a folyóba fulladt.

Rudolf, hogy tovább lelkesítse a keresztényeket, egyik testvérét, Miksát Felső-Magyarországra, másik testvérét, Mátyást pedig Alsó-Magyarországra küldte, a hadsereg irányítását azonban nem vette el sem Tieffenbachtól, sem pedig Hardegg gróftól. A Bécsből érkező Mátyás Győrbe ment, ahol összegyűltek a csapatok, melyek létszáma elérte a harmincötezer főt, és mindannyian készen álltak a főhercegek szolgálatára. Mivel azonban nem mindenki rendelkezett hadijártassággal, nem akartak belefogni egy olyan hadjáratba, ami már az elején nehézségekbe ütközött volna, ezért Nógrád alá vonultak. Úgy tettek, mintha előkészületeket tennének a vár lövetésére, hogy aztán megrohamozzák. A bent lévő bégek, nem akarván feláldozni magukat, inkább átadták a várat. Így a főherceg tovább haladhatott, uralma alá hajtva az összes környező települést.

Tieffenbach tanácsával és vitézségével is támogatta Miksát, aki Hirsens¹⁶⁶ bevétele után Hatvan alá indult. Mikor a budai pasa erről tudomást szerzett, huszonötezer katonával szintén hadba vonult, hogy megütközzön velük. Sajnos a keresztények túl hamar indították meg a támadást, de még így is, a csekély saját veszteséggel szemben több mint tizenhatezer török harcos maradt holtan a csatamezőn. Miksa tisztában volt azzal, hogy a ruméliai pasa tízezer katonával jön a vár megsegítésére, ezért bátran készült a csatára, de végül a törökök visszavonultak Hatvan alól. A németek azonban követték őket, ezért a

166 Nem azonosítható település.

pasa belátta, hogy a csata nem kerülhető el. Az összes ágyúval heves tüzelésbe kezdett, azonban nagyon kevés kárt okozott, mert vagy félelemből, vagy egyéb okokból túl magasra irányozták azokat.

A törököket a heves roham úgy szétzilálta, hogy hamarosan csaknem mindannyian holtan feküdtek. Súlyosan sebesülten esett fogságba a beglerbég és a budai pasa, és az a hír járta, hogy a temesvári pasa az életét vesztette, aminek következtében lehetőség nyílt arra, hogy a várat könnyedén visszafoglalják. Ez megfelelő alkalmat teremtett a Maros-menti rácok és a szerbek számára, hogy lerázzák a török igát, ezért e két vitéz nemzet ősi uralkodóházukból származó személyt hívott, és tizenötezer katonával harcba szállt. Az első ütközet alkalmával a temesvári pasa fiával együtt tizenkétezer törököt hánytak kardélre, majd egy másik csatában több mint tízezerrel végeztek.

Mátyás főherceg Tieffenbachtól értesült erről a győzelemről, aki ezerötszáz lovast kért tőle, hogy megütközzön a gyulai béggel, majd elindult Esztergom felé, ahová nem sokkal később megérkezett, és ott töltötte az éjszakát. Pálffy a magyar lovassággal az óváros negyedeit támadta, amelyet másnap kora reggel szüntelen és erőteljes rohammal sikerült bevennie. A törökök visszavonultak a hegyen fekvő újvárosba, ahonnan nem üzték ki őket, sőt, a rohamok, amiket a császáriak megindítottak, nem jártak sikerrel, és inkább súlyos veszteségeket okoztak. Ezért a hadsereg visszavonult Komáromba, miközben a helyőrségben Szinán érkezéséről keringtek a hírek. Közben Horvátországban Miksa visszafoglalta Petrinját, Hrasztovicát, Sziszeket és Góra¹⁶⁷ várát.

Szinán hatalmas sereggel érkezett Budára ötvenezer tatár kíséretében. Miután birtokba vette Tatát és Szent Mártont¹⁶⁸, elhatározta, hogy megtámadja Győrt is. Ennek a várnak Hardegg gróf volt a főparancsnoka, aki hűtlenségbe esve egyezséget kötött Szinánnal, tönkretéve sok kiváló lovac, köztük számos olasz dicső tettét. Közöttük volt Don Giovanni de' Medici, unokaöccse, Don Antonio, és Don Virginio Orsino, Bracciano hercege, akinek két puskalövés oltotta ki az életét, vagy Francesco dal Monte és Ferrante de' Rossi,¹⁶⁹ akik

167 Hrasztovica Petrinjától délre, Gora vára Petrinjától délnyugatra fekszik Horvátországban.

168 Azaz Pannonhalmát.

169 Ferrante Rossi 1596-ban a tüzérség főparancsnoka volt.

minden egyéb érdek nélkül, csupán a becsületük megóvása és a herceg miatt – akinek felajánlották a szolgálatukat – küzdöttek, hogy megtartsák a szigetet és az erődöt, megmutatva a világnak, hogy még ebben a kulcsfontosságú helyzetben is milyen sokat ér az olasz vitézség. A gróf tehát alaposan rászolgált a büntetésre, és az árulás tényét sem lehetett már titokban tartani, mivel Isten akaratából nyilvánosságra került.

Kamarásként szolgált Szinánnak egy sziléziai fiatalember, akit gyerekkorában Törökországba hurcoltak, de a szolgaságból titokban megszökött, és Mátyás főhercegnek felfedte, hogy a császári hadseregben sok az áruló. Ennek igazságát alátámasztani látszott, hogy még négy nap sem telt el, és urának, Szinánnak a megbízásából két zacskó magyar aranyforintot adtak két kereszténynek, akik közül az egyiknek sebhely volt az arcán, és a gróf szolgálja volt. Ez járult még a további negyvenkét vádponthoz, amelyekkel kapcsolatban minden szolgáját kivallatták. Miközben a török utászegység tagjai a földet ásták, hogy aknákat készítsenek néhány falrész alatt, a gróf parancsára verni kezdték a dobokat, hogy a munka lármája ne hallatszon. De az árulás még nyilvánvalóbb jele volt, hogy a gróf Szinántól ajándékba kapott egy nagyon értékes köntöst, amely nemcsak hogy cobolyprémből készült, hanem igen gazdagon is volt díszítve.

Bár a gróf leveleket szerzett be, hogy a főhercegnél felmentse magát az árulás vádjá alól, ám amikor öfelsége azt akarta, hogy a színe előtt feleljen, akkor nemcsak tőle, hanem a kíséretében lévő valamennyi katonától szégyenletes elutasításban volt része. Prágában hozták meg az ítéletet, Bécsben zárták börtönbe, és itt kellett a hazaárulásban részt vevő társaival együtt meghalnia.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Szinán győzelmein mélyen megbotráncozva nemcsak határozott és bölcs nyilatkozataival mutatta magát a török ellenségének, hanem ki kívánta húzni magát a megalázó szolgaság alól. Súlyos károkat okozva mutatta meg, hogy mennyire megveti a zsarnok félelmetes erejét a keresztény vallás és a Római Birodalom szolgálatával szemben. Eközben Győr ostroma alatt sikeresen el tudták volna vágni a török sereg élelmiszerellátását, ha Hardegg ígérete szerint kitartott volna még két napig. Ehelyett nyíltan küldött a török sereg számára azokból az élelmiszerekből, amelyeket az erődítményben szigorúan őriztek, anélkül, hogy egy cipót is adott volna belőle az éhes katonáinak, mert félre akarta tenni Szinánnak, amikor az átveszi az

erődöt, máskülönben a töröknek szégyenszemre vissza kellett volna vonulnia, kockáztatva, hogy urától megkapja a selyemzsinórt.

Zsigmond fejedelem keményen elfojtotta volna ennek az arrogáns renegát-nak a gőgjét, ha ehhez elegendő ereje lett volna, de a bajok, amelyek akkoriban sújtották, sokkal nagyobbak voltak, mint amelyek hasonló alkalmakkor elő szoktak fordulni.

Murád, hogy még inkább megkönnyítse a többi nagy hadivállalkozást, segítségül hívta a tatárokat, akik a parancsra Erdélybe érkeztek, hogy az ő nevében elfoglalják azt, a fejedelmet foglyul ejtsék, és a lehető legmegbízhatóbb őrséggel a Portára küldjék.

Ezzel a módszerrel Zsigmond legközelebbi rokonai is megpróbálkoztak, mivel az irányváltás végletes ellenszenvet váltott ki belőlük; nemcsak azért, mert a török elesett attól az adótól, amit szívesen kifizettek volna neki, hanem azért is, mert Zsigmond a pápához, a császárhoz és a többi nagy fejedelemhez fordult, akiknek a segítségével nemcsak arra lett volna elég ereje, hogy szilárdan megtartsa hatalmát, hanem arra is, hogy szövetségesei által idővel óriásira növelje az erejét, és egyszer s mindenkorra féken tartsa az elégedetlenkedőket. Ha viszont nem kapja meg azt a segítséget, amire folyamatosan szüksége lett volna, annyi ereje sem maradt volna, ami a védekezéshez és pusztá élete védelméhez szükséges. Így éppen azok miatt a tanácsok miatt, amelyek hatására elszakadt a török oltalmától, végül arra kényszerült volna, hogy lemondjon a fejedelemségről, amelyre az öröklésből kirekesztett családtagjai számítottak.

Ezek a rokonok nemcsak azt hitették el a fejedelemmel, hogy Lengyelország nagykancellárja a határon táborozik a seregével, és fontos dolgokra készül, hanem ezt a kancellár hamisított leveleivel is alátámasztottak. Ezért a fejedelem elindult, hogy találkozzon vele, de néhány hű szolgája figyelmeztette, hogy nem a nagykancellár várja őt a határon, hanem a Husztnál táborozó tatárok, aki foglyul akarják ejteni, hogy mást ültessenek Erdély fejedelmi székébe. A rossz hírtől megdöbbenve meg akarta fontolni, hogy mi a teendő ebben a helyzetben, ezért néhány napra visszavonult egy várba, és ott maradt (mint ahogy Németországban mesélte hét éve az írónak egy jezsuita szerzetes, aki világi ruhát öltött, hogy ne ismerjék fel, mert fontos ügyekben Rómába

tartott). A császárhoz igyekvő Alfonso Carrillo atya¹⁷⁰ az összeesküvők fogságába esett, de ügyesen forgatott szavai hatására szabadon engedték, ami után a fejedelemhez ment, és elkezdte intézni az ügyet, tanácskozássra hívva néhányat azok közül, akikről gyanította, hogy hasonlóan szorongatott helyzetbe kerültek. Először a tartomány legfőbb nemeseit és annak a vidéknek a székelyeit értesítették, ahol a fejedelem tartózkodott.

Rövid időn belül jókora sereg gyűlt össze, amit bevethettek a tatárok ellen, hogy megszabaduljanak azoktól, akik örök ellenségeik voltak, ám a főkapitányt a lázadók egy része arra figyelmeztette, hogy nagyon veszélyes és a tartomány számára ártalmas lehet harcba szállni ellenük. Kapóra jött, hogy ezek is látták, hogy ha a velük lévő katonákkal közelebb mennének, pórul járnának. Ezért úgy tettek, mintha a tanácsot megfogadták volna, és elegendőnek ítélnék, ha megvárják, hogy az ellenség elhagyja a terepet. Ám az erdélyi sereg olyan közel masírozott a tatárok sátraihoz, hogy tisztán hallatszott a kürtjeik hangja és a dobjaik pergése, amit meghallván a tatárok felismerték, hogy terveiket leleplezték, tábornok bontottak, és Erdélyen keresztül Magyarországra vonultak, felégetve ötszáz falut, foglyul ejtve az asszonyokat és a gyerekeket, és megölve az összes férfit és fiút, aki betöltötte a 12. életévét.

Ezek után Carrillo atya azzal a hírrel érkezett oda, ahol a fejedelem mintegy börtönbe zárva várakozott, hogy az összeesküvők titokban fejedelemmé választatták a nagybátyját, Boldizsárt.¹⁷¹ A fejedelemnek nagyon keményen szembe kellett fordulnia a cselszövőkkel, közben barátként fellépnie, mint aki szeretetteljesen védelmébe veszi őket, majd levéve a bárány és a róka bőrét, bátran magára öltetni az oroszlán szőrét.

Zsigmond alakoskodott az összeesküvők rosszakaratával szemben, némelyeket csakugyan kihasználva, és tettetve a bizalmat, mindazonáltal sem ő, sem hívei nem tévesztették szem elől azt, amit a legfontosabbnak tartottak. Mentegetőzött, hogy elsiette a töröknek járó adó megtagadását, de arra hivatkozott,

170 Alphonso Carrillo S. J. Báthory Zsigmond gyóntatója és diplomatája. Kulcsfontosságú szerepet játszott az eseményekben.

171 Bátori Boldizsár Báthory Zsigmonddal szemben fellépve akarta megszerezni az erdélyi trónt.

hogy erre a kereszténység iránti buzgalma ösztönözte, és nem az a gondolat, hogy kárt okozzon a tartománynak. Kikérve tanácsukat, gyakran emlegette Boldizsárt, Istvánt, valamint a bíborost¹⁷² a fiaiként, úgyhogy sokan azt hitték, hogy az általa kimondott érzelmes szavak igaz szeretetből származnak. Így kezdtek megengedni vele szemben, ezért nem volt nehéz elhitetni velük, hogy jobb, ha fegyverrel készülnek fel bármilyen támadásra, ami a törököktől várható volt, mivel a tatárok még mindig Magyarországon tartózkodtak, illetve hogy ha innen visszatértek volna a lakhelyükre, ismét Erdélyen haladtak volna keresztül, és hogy a hit megköveteli, hogy a szerencsétlen prédát megvédjék a ragadozóktól.

Közben egyik rokonát, egy főembert¹⁷³ a Portára küldték, hogy mentegesse Zsigmondot fiatal kora miatt a nagyúr előtt, aki megígérte, hogy olyan elrettentő példát fog statuálni azokkal szemben, akik ilyen súlyos tévedésbe vitték, hogy büntetésük az összes többi fejedelem tanácsosa számára is intő példaként fog szolgálni. De addig erre nem jött el az idő, amíg ki nem derül, hogy Murád hajlandó-e megbocsátani neki. Miután ez világossá vált, fegyveresen megjelentek a példamutatóan hűséges, odaadóan szolgáló székelyek, és még sok egyéb hadnép, részben Zsigmond kérésére, részben a példától indítva, és a viszály miatt, ezért a fejedelem (mindig szem előtt tartva a legfőbb orvosságot, amit egy ilyen bajra alkalmazni lehetett) nyilvános tanácskozás céljából Kolozsvárra hívott minden bárót a diétára, közhírré téve, hogy aki nem jelenik meg, az életét és a becsületét kockáztatja. Mindenki engedelmeskedett, kivéve a bíboros (akinek másokhoz hasonlóan ez lett volna élete utolsó és legtragikusabb eseménye) és testvére, István, akik nem sokkal ezelőtt tértek vissza Lengyelországba. Ez nem keltett nagy feltűnést, az viszont igen, hogy Zsigmond bezáratta a város kapuit, és ismét kikiáltatta, ha valaki a legcsekélyebb említést mer tenni összeesküvésről vagy összeesküvőről, kivágják a nyelvét és a fejét veszik. Amikor aztán az idő úgy hozta, hogy biztos lehetett abban, hogyan tudja megtartani a hatalmát és hogyan tudja forgatni a kardot, elkezdtek megjelenni a németek győzelmeiről szóló hírek, amelyeket Magyarországon

172 A három Batori testvért, Boldizsárt, Istvánt és Andrást.

173 Óvári István.

arattak a törökök ellen. Ágyúkból leadott dízsorütésekkel és a páratlan öröm egyéb megnyilvánulásaival ünnepélyes lakomára gyülekeztek, melynek közepette tizennégy összeesküvőt vetettek fogságba, és azonnali hatállyal különböző börtönökbe vittek. Még ugyanazon az éjszakán megparancsolták, hogy akinek közülük valamely erőd kormányzása a kezében volt vagy az örökségét képezte, a saját kezű aláírásával és pecsétjével hitelesített leveleket állítson ki, és akik ezeket felmutatják, azoknak a várkapitányok adják át a várat. Így a fejedelem bebiztosította magát erről az oldalról is.

A következő nap reggelén, miután a többieket különböző módokon kivégezték, Boldizsárt végül megfojtották. Miközben a holttestek még a téren feküdtek, a fejedelem kihirdette az egész tartományban azt a végzést, hogy kivétel nélkül mindenki saját költségén felfegyverkezhet a török ellen, annak ígéretével, hogy a hadizsákmányt az kapja meg, aki fegyverrel megszerezte. A fejedelem felhívását nagyon szívesen fogadták az erdélyiek, versengeni kezdtek, és rövid időn belül a harcmezőn mérettették meg magukat.

Negyvenezer harcos tette le a hűségesküt, és a Dunához indultak, ahol nyolc lőszerrel, nagy értékű árukkal és sok arannyal megrakott hajót találtak. Hetet közülük egy rohammal elfoglaltak, a nyolcadikat azonban nem, mert az jobb volt a többinél, és evezőkkel is el volt látva. Olyan gazdag zsákmányt szereztek, hogy Szinán később többször panaszkolt, hogy ha ez a rakomány biztonságban eléri őt az arannyal, akkor nagyobb esélye lett volna Bécs bevételének, mint korábban Győr megszerzésének.

Miután a fejedelem magáénak tudhatta ezt a fényes diadalt, Temesvár alá vonult és letáborozott, ott azonban azzal szembesült, hogy a tatárok vissza akartak térni hazájukba, ezért, megakadályozandó országa feldúlását, felhagyott az ostrommal, és visszatért Erdélybe. Onnan ünnepélyes követséget küldött a császárhoz olyan üzenetekkel, hogy az ő harckészsége és szilárd akarata kedvező fejleményeket fog eredményezni, illetve hogy az általa tartott pajzs a legszilárdabb, hogy elhárítsák az összes csapást, amit a törökök a kereszténységre mérnek.

Zsigmond nevét akkoriban oly nagy becsben tartották a keresztény fejedelmek, és Rudolf is kinyilvánította, mindenki másnál jobban kedveli és többre becsüli őt, követeit a tőle elvárható szívélyes fogadtatásban részesítette, végül

pedig a felek tisztességes megállapodást kötöttek: Mária Krisztinát, Károly főherceg leányát feleségül ígérték neki, hogy ezzel a szent szövetséggel pecsételjék megegyezségüket.

A fejedelem a felé irányuló kegy miatti halála kifejezéseként szövetekezett a moldvaiakkal és a havasalföldiekkel, akikkel nagy hadjárat szervezésébe fogott. Murád szultán az elmúlt év decemberére következő hónapban a sok veszteség, meghátrálás, a nehéz helyzet és a katonák, de még inkább a saját palotájában a janicsárok között kitört lázadás miatt, mely során hét aga és egy pasa vesztette életét, és amelyben egyik fia is halálos sebet kapott, kómába esett, ezért három napon keresztül mindenki halottnak hitte. Emiatt nem ok nélkül gondoltak egy új uralkodó megválasztására, és többek között egy új kormányzat felállítására. A vezírpasák nem csatlakoztak ehhez, mivel végül a szultán a haragtól fuldokolva kiszenvedett, ugyanis nem volt képes sem a császári koronát, sem Krisztus helytartójának Szent Királyságát¹⁷⁴ a sarka alá taposni, amire zsarnoki becsvágya ragadtatta, s mennydörgés, villámlás, jégeső és földrengések ijesztő jelei kísérték.¹⁷⁵

Tíz napig tartották titokban a szultán halálát, akit a trónon az Amásziában uralkodó legidősebb fia, Mehmed követett. Murád kegyetlenségének szörnyű emlékét hagyta örökségül a környező vidéken, amelynek a legcsekélyebb jelét sem érzékelték Konstantinápolyban. Eközben a janicsárok nagy része arra törekedett, hogy a birodalom trónjára Murád fiai közül a legkisebbet ültessék, akiről azt hitték, hogy még életben van.

Amikor viszont a pasák hirtelen Mehmedet kiáltották ki szultánnak, nemcsak a nép, de a sereg is elképedt. Ekkor az új szultán mind a tizenkilenc testvérét lakomára hívta, de ahelyett, hogy kegyesen fogadta volna őket – ahogy remélték –, rövid időn belül mindannyiukat megfojtották. És hogy teljesen biztosítsa magát, nehogy több testvére szülessen, elrendelte apja tíz volt ágyasának vízbe fojtását is. A kamarásmesternek, aki az apja halálát titokban tartotta, kétezer aranydukátot adott a hallgatásáért, az anyját pedig távoli vidékre száműzte.

¹⁷⁴ Azaz a Pápai Államot.

¹⁷⁵ III. Murád szultán 1595 januárjában halt meg.

A janicsárok nem tudtak uralkodni magukon, és a tragikus eseményen feldühödve nem csupán kibontott lobogókkal, fosztogatva rohantak végig az egész városon, hanem szerte a birodalomban támadásba lendültek azzal az elhatározással, hogy bosszút állnak a szultánon testvérei és anyja ellen elkövetett kegyetlen tettei, de mindenekelőtt apja eltemetése miatt.

Mérhetetlenül ráijesztettek, és el is nyerte volna méltó büntetését, ha a janicsárokat könyörgésekkel, ígéretekkel és fenyegetésekkel néhány pasa rá nem bírja a meghunyászkodásra. Ezt követően a város számos pontján őrházakat állítottak fel, majd miután megadták a végtisztességet Murádnak és tizenkilenc fiának, Mehmedet ünnepélyes keretek között újból kikiáltották Kelet és Nyugat egyetlen és legfelsőbb urának, de míg a pazar lakomán tartózkodott legfőbb pasáival és a hadvezéreivel, az egész nép a katonákkal együtt még nagyobb indulattal lázadt fel. Ezek orvoslására radikális eszközöket vetettek be: a teljes tüzérséget lőszerekkel együtt felvonultatták, és a megfelelő helyeken felállították, leváltották az összes tisztet, valamint a tartományok kormányában, illetve a fegyveres testületekben addig szolgált embereket. Úgy tűnt, hogy ezek a felkelések az Oszmán Birodalomnak és ennek a dinasztiának a végét jelentik, amely – ahogyan megjósolták – a 13. nemzedékében fog kihalni.

A fagyos évszak (ezek január napjai voltak) nem akadályozta az erdélyieket, moldvaiakat és havasalföldieket, hogy ne csak védekezzenek a Szolnok és Hatvan között táborozó tatárok pimaszságával szemben, hanem nagy számban végezzenek is velük, sikeresen visszaszerezve néhány korábban elvesztett erődöt. Végül Törökországba is betörték, ahonnan igen gazdag zsákmánnyal megrakodva tértek vissza. A Győr alatt portyázó komáromi helyőrség katonái több mint kétszáz ellenséget megöltek, és jó néhányat börtönbe vetettek Pozsonyban. Miután a havasalföldiektől hír érkezett, hogy Szinán arannyal megrakodva visszaindult a Portára, útközben ravaszul lesbe álltak és lecsaptak, kardélre hányva az egész kíséretet, és elvették a kincseket. A pasa sebesen futva mentette az életét.

Az erdélyiek Görögországba, majd egészen Törökországig nyomultak, és tűzzel-vassal pusztítva egészen közel kerültek Konstantinápolyhoz. Egyszerűen a szövetségesek irtották a törököt, ezen felül végeztek még tizenkétezer tatárral, és az egész januári hónapban tizenöt szekérnyi elöljárójuk fejét vitték a

táborukba. Mehmed éktelen haragra lobbant attól, hogy hatalmát, amely több oldalról támadva meggyengült és szétzilálódott, semmibe veszik. Ezt látva a kozák és podóliai csapatok összefogtak, és újabb hétezer tatárt hánytak kard-élre, akik Mihály havasalföldi vajdához kívántak csatlakozni, miután a szultán újfent hadba szólította őket. Kezdetben büszkén vállalták az erdélyi, havasalföldi és moldvai név teljes eltörlését, de aztán gyáván a saját területükön belül maradtak, anélkül, hogy a harci kedvnek a legcsekélyebb jelét is mutatták volna. Aztán könnyörögve fordultak Erdélyhez, hogy fogadják őket a szolgálatukba, amiért egyrészt kétszer annyi zsoldot követeltek, mint amennyit az ellenségtől húznak, másrészt azt ígérték, hogy az állandó szolgálat fejében – amennyiben megkapnák –, nagy segítségére lennének a keresztény hadseregnek.

Áron moldvai vajda értesült róla, hogy Szinán parancsára hatalmas török és tatár lovas sereg gyűlt össze, hogy Zinzenberg herceg¹⁷⁶ ellen induljanak, mivel tudták, hogy a két részre osztott keresztény csapatok a Duna folyó¹⁷⁷ mentén táboroztak. A keresztény sereg gyors ütemben indult ide, és azt a parancsot kapta, hogy a lehető legtöbb harcost összegyűjtve rendezzenek óriási mészárlást. Azt ígérték nekik, hogy erőfeszítésük jutalmaként, az őket megillető fizetésen kívül megkapják a megszerzett hadizsákmányt, így hát az ellenség keresésére indultak.

Harcba szálltak az elővéddel a győzelem reményében, de a moldvaiakkal az oldalukon akkora erővel támadtak rájuk, puskatúzzal elárasztva őket, hogy a törökök képtelenek voltak ellenállni, és a harcrendet megbontva, zavarodottan védekeztek, úgyhogy rövid időn belül a nagyszámú megölt török mellett több mint tizenkétezer tatár maradt a harcmezőn. Maradékuk a Duna felé menekült, ahol majdnem mindegyikük vízbe fulladt. A tatár vezér fia súlyosan megsebesült és fogságba esett, a hadizsákmány pedig igen gazdag volt fegyverekben, aranyban és lovakban. De mindennél fontosabb, hogy kétezer keresztény visszanyerte a szabadságát.

176 Adolf von Schwarzenberg.

177 Az eredetiben Tona alakban szerepel.

Áron további győzelmeket aratott, és erődöket (Tonau,¹⁷⁸ Ghendar,¹⁷⁹ Szemi,¹⁸⁰ Tinya,¹⁸¹ Mechin, Abtiszica)¹⁸² és sok egyéb területet foglalt vissza, melyeket az ellenség rettegésben tartott, majd tovább haladva birtokba vette Budjakot,¹⁸³ amely a Fekete-tengerrel határos tartomány volt, és több mint százötven települést foglalt magába. A vajda a lakosoknak trófeaként megmutatta a török vezér zászlaját.

A trónkövetelő Jankula Bogdán,¹⁸⁴ a korábban elűzött moldáviai vajda fia azonban nemcsak hogy szembeszállt Áronnal, hanem visszafoglalta az összes erődöt, és elpusztította egész seregét. Amikor azonban Ibrahim pasával együtt a Dunához vonult, ahol tizenhatezer kozák támadt rájuk, gyors futásban keregett menedéket, és miközben tízezer katonáját kardélre hányták, és sátraiban óriási zsákmányt ejtettek, a győztesek nagy erővel és lendülettel egészen Belgrádig kergették, felperzselve minden települést.

Rudolf, miután árulás következtében elvesztette Győr várát, Tatát és Pápát, a prágai országgyűlésen újra segítséget kért, amit azonnal meg is kapott, hasonlóképpen Mátyás főherceghez, aki ezt a pozsonyi gyűlésen kapta meg a magyaroktól.

Ez idő tájt Buda, Belgrád és környéke különösen szenvedett az éhínségtől, amitől megmenekült a törökök zsarnoksága alól felszabadult Erdély, Moldva és Havasalföld. A napról napra növekvő kár mértékétől az emberek szenvedtek, ráadásul retteghettek a pestistől is, ami kegyetlenül sújtotta a vidékeket. A török parancsnokok ezért arra kényszerültek, hogy széttelepítsék a haderejüket. A tatárok is igen nyomorúságos körülmények között éltek Magyarországon: a nyolcvanötezer harcos háromnegyede, hetvenhétezer meghalt, asszonyaik ezen annyira felindultak, hogy lemészárolták a saját gyermekeiket, nyárson

178 Talán a mai Tucskov (Izmajil), amely jelentős dunai kikötő volt erőddel, ma Ukrajnában, vagy Tulcsa (Tulcea), szintén a Duna mellett Romániában.

179 Ghindărești vagy Ghindești (Románia).

180 Talán Semenii Moldovában.

181 Tighina (Bender) Moldovában.

182 Talán a mai Mecinești és Abaclia települések Moldova területén.

183 Budzsák, Moldova és Ukrajna határán fekvő terület.

184 Talán IV. Bogdán moldvai vajda fia.

megsütötték és megették őket. Ezzel a borzalommal akarták rávenni apjukat, hogy soha többé ne térjenek vissza Magyarországra.

Ezzel szemben Mihály havasalföldi vajda ellenségei lemeszárlásával igen gazdag hadizsákmányt, főképpen élelmet szerzett, teljesen kielégítve ezzel katonái minden igényét. Az elért győzelmek miatt Nádasdy¹⁸⁵ is olyan nagy megbecsülést vívott ki magának az erdélyi fejedelem és az egész ország részéről, hogy azt beszélték, ha a fejedelem örökösök nélkül halna meg, Nádasdynak még a trónra is esélye lenne. Áron moldvai vajda azonban gyanúba keveredett, mert olyan levelek kerültek elő, melyek nemcsak a törökkel való lepaktálásról, hanem a Báthory bíborossal¹⁸⁶ kötött egyezségéről is szóltak. Így őt, a feleségét és gyermekeit bebörtönözték és Erdélybe hurcolták, és más valakit küldtek Moldvába, akinek a hűségében jobban megbíztak.

Rudolf látva, hogy Isten segíti a terveit, és hogy a sok vereség az oszmán hatalmat nagyon meggyengítette, testvéréhez, Miksához küldte Ferrante Gonzagát főtábornak, a hadsereg élére pedig, amelyik Mátyás főherceg irányítása alatt Alsó-Magyarországon kiváló eredményeket ért el, Karl von Mansfeld grófot helyezte.

Miután a gróf a harctérre érkezett, és figyelni kezdte az ellenséges parancsnokok mozgását, a tudomására jutott, hogy legtöbbjük csapatostól Győrbe vonult vissza. Ezért elhintette, hogy szép számú harcossal Tatát akarja megtámadni, amire a törökök azonnal oda siettek, hogy megvédjék a várost. Ekkor elküldte Pálffy¹⁸⁷ hogy szállja meg az Esztergom körüli vidéket, közben pedig táborát bontva hirtelen Tata alatt termett, és váratlanul elbarikádozta magát a Duna mentén Párkányig, hogy innen az ostromlottak semmilyen segítséget ne kaphassanak. Ezután a folyó ugyanazon partján messziről bárkákat fedeztek fel, melyek Budáról a törökök megsegítésére érkeztek; a hajókra a császáriak többször is rátámadtak, amiből kisebb csetepaték alakultak ki.

Ugyanakkor az ostromlott vár másik oldalát heves ágyútűz alá vették a Szent Tamás-hegyről, a tüzérség parancsnoka, Don Giovanni de' Medici parancsára.

185 Nádasdy Ferenc.

186 Báthory András.

187 Pálffy Miklós.

Más olaszok is szolgáltak ebben a hadjáratban Gianfrancesco Aldobrandini¹⁸⁸ parancsnoksága alatt, aki nagybátyja, a pápa nevében háromszáz válogott lovas arkebúzzal érkezett oda Carlo Rossi vezetése alatt, akit a mantovai herceg¹⁸⁹ küldött oda. Amikor erről a szultán értesült, igen szigorú parancsot adott ki Esztergom felmentésére, végrehajtásával megbízva a budai pasát, aki ezt Szinán fiával és sok más főkapitánnyal együtt többször is megpróbálta, de mindig visszaverték őket. Eközben Zrínyi gróf¹⁹⁰ Horvátországban feltartóztatott tizenkétezer törököt, akik mindent elkövettek, hogy megsegítsék a várat. Sok emlékezetes összecsapásra került tehát sor, bevették és felégették Kakatot,¹⁹¹ amitől nagyon megrémült a budai pasa, újra és újra megpróbálva megközelíteni az ostromlott várat, fejében tartva ura fenyegetését. Végül tizenötezer harcosból álló seregével sikerült elérnie a várhoz. A gróf viszont megakart mutatni neki, hogy mi a különbség a barbár hadviselés zűrzavara és a jól szervezett katonai akció között, aminek a nagymestere volt. Sikeresen be is vette volna Esztergomot, ha parancsát engedelmesen végrehajtó emberei lettek volna (ahogyan ezt más alkalommal már megírták).

A császári hadsereg közel két olasz mérföldre Esztergamtól, a Duna mentén táborozott, vele szemközt, déli irányban egy tágas síkság húzódott mintegy harminclépésnyire, sok mocsaras területtel, amelyet tizennégy-tizenöt bástyával erősítettek meg arról az oldalról.

A táborok szélei megközelítőleg öt mérföld távolságra voltak egymástól, az egyik keletre, a Rácvárosnál végződött, a Duna két sziget közti kis ága mentén. A másik pedig nyugatra, az említett síkság felett, amely egy félhold alakú formát rajzolt ki a folyó irányába. A folyó kanyargása miatt akármennyire is fordult bal felé, csak a mező egyetlen felső sarkából és az említett folyóról lehetett rálátni a városra, amit az olaszok Vízivárosnak neveztek.

Ehhez kapcsolódott egy erőd, ami a háromszög alakú tábor csúcsán helyezkedett el, amelynek két hosszú szára közül az egyik, ami a város keleti oldala

188 VIII. Kelemen pápa unokaöccse, a Magyarországon harcoló pápai seregek vezére 1595-ben, 1597-ben és 1601-ben.

189 Carlo Rossi Vincenzo Gonzaga mantovai herceg egyik kapitánya volt.

190 Zrínyi György.

191 Párkány (Štúrovo, Szlovákia) régi neve.

felé nézett, eléggé homorú volt, a másik, ami keleti irányban a dombok felé nézett, és egy tágas síkságban végződött, többé-kevésbé domború, míg a harmadik oldal délre nézett, és majdnem teljesen egyenes volt.

Az erőd felett helyezkedett el Esztergom vára, melyet a Szent Tamás-hegy uralt egy alacsonyabban fekvő kisebb résszel együtt. Itt egy út futott a másik tábor felé, és a vártól keletre elterülő hegyekig nyúlt, mintegy szegélyezve a síkság negyedik oldalát, ahol az említett császári sereg két hegy ölelésében, a táborokkal szemben állomásozott. Ez a két hegy választotta el a tábor egyik részét a másiktól, és a domboktól, ahol a császári sereg táborra állt, és ahonnan látni lehetett az ellenséget.

E két hegy közül az utóbbi csúcsán, a császári sáncoktól nem több mint egy mérföldnyire a gróf egy erődítményt emeltetett, hogy ha az ellenség véletlenül megszállná azt a helyet, a császáriaknak akkor se kelljen felszedniük a tábort. Így a két sereg mindent azonnal láthatott, az ellenség összes mozgását, amiről éjszaka az ágyúk torkolattüze, nappal pedig a tüzelés füstje árulkodott.

A keresztény tábor nyugati sarka a hegyekben végződött, amelyek vonulatai körülölelték a síkságnak azt a részét, a tábor keleti, homorú oldala pedig egy darabig dél felé, majd kelet felé kanyarodva zárta le a mező hátsó részét, ahol a fent említett dombokat a törökök szállták meg. A hegyek között keletre feküdt a császári tábor, amelyek ölelésében volt egy alacsonyabb völgszerű rész. A két hegy takarásában közlekedtek az emberek egyik helyről a másikra.

Ezen a völgyön áthaladva kezdett feltűnni tehát az ellenség, amely a császári sereg irányába ereszkedett le a mezőre, de nem távolodott el a Szent Tamás-hegyig nyúló hegylánc lábától. Itt bukkant fel egy megközelítőleg négyezer lovasból álló török csapat. A gróf gyorsan, még a sáncon belül csatarendbe állította a lovasságot és a gyalogságot, ugyanakkor az ágyúk jól irányzott tüzet nyitottak, és bár nagy veszteségeket okoztak, mégsem állították meg a város felé fokozatosan felfejlődő, a lovasokat követő nyolcezer gyalogosból álló török derékhadat, amely két svadronra oszlott. Az első a másodiknál nagyobb létszámú volt, egymástól kis távolságot tartva bátran nyomultak előre a császáriak sáncai felé. A védők úgy megijedtek, hogy ha a gróf nem vetette volna be természet adta elszántságát és vitézségét, az ellenség könnyűszerrel legyőzte volna őket, de ő kivont karddal kényszerítette a katonákat, hogy visszatérjenek állásaikba.

Ezután megjelent az utóvéd, amely szintén nagy volt, de valamivel kisebb a derékhadnál. Az elővéd előremasírozott, hogy a többi egység fel tudjon állni. Ezután a törökök a hegy lábánál és kissé az oldalában gyorsabban kezdtek előre nyomulni, mire a gróf megparancsolta, hogy a katonák lendületesen haladjanak a szárnyakon, és kiküldött egy csapat magyar huszárt és egy másik svadronnyi lovas katonát, akik előrevágtatva jelezték, hogy el akarják vágni az utat. Ez a hadmozdulat azt eredményezte, hogy a törökök futni kezdtek, hogy minél hamarabb megvalósíthassák a szándékukat, vagyis Esztergom felmentését, ezért a hegy és a Rácváros közé vetették magukat, ami addigra már a császáriak kezébe került, egy kőhajításnyira a vártól. A gróf ekkor hat ágyúüteggel nyomult előre, és a gyalogsággal, ami a sereg közepén helyezkedett el öt egységre osztva. Ezek közül az egyik hétezer főből, a többi pedig egyenként kétezer főnyi gyalogságból állt.

A magyar huszárokból és a császári vértés lovasokból álló balszárny is előre nyomult a város felől három csapatban, a jobbszárny pedig, két császári vértés svadron és hat kompánia magyar lovasság, a végén haladt a hegy irányába.

Az ellenség ágyútűzzel fogadta a császári csapatokat, de nem tudta őket távol tartani a harctértől, mert csupán öt sorozatot volt képes kilőni a huszonnégy ágyúból, ennyi telt a magukkal vitt lőszerből. Ezután a török sereg egy szempillantás alatt összeomlott, pedig ekkor még csak a lovasság egy részét láthatta, a gyalogság ugyanis a lovasok takarásában masírozott, mégis magától kezdett menekülni a hegyháton át az erdő felé.

Az ellenséges elővéd a derékhad egy részével a hegy és a Víziváros között haladt előre, látván, hogy Don Giovanni de' Medici előrelátó intézkedései miatt nem képes elűzni a Szent Tamás-hegyre helyezett őrséget az ütegállással, amely nagy nehézséget okozott a várnak. Ezt kellett volna először elfoglalni, mielőtt a többi dologba belefogtak volna, hogy lássák, hogyan lehetne a másik oldalról is megsegíteni a várat. De a dolog megghiúsult. A város másik oldalán, a Visegrád felé eső sáncokban egy német regiment¹⁹² és a többi katona, valamint

192 A korszakban a regiment nem azonos az ezreddel, ahogyan a későbbi katonai terminológiába bekerült. Ezért megtartottuk ezt az elnevezést. Hasonlóképpen jártunk el, néhány kivételtől eltekintve, a szövegben használt egyéb katonai egységek eredeti megnevezését illetően.

a vallon lovasság, amelynek itt volt a táborhelye, alig több mint két óra alatt vereséget mért a háromezer janicsárból álló gyalogságra és a lovasságra.

Hatszáz török jutott csak be a várba, ahová leginkább a félelem űzte őket, azt a száz gyalogost pedig azonnal lemészárolták, akik kijöttek, hogy feltűzeljék a harcosokat, de a kapun kívül rekedtek, mert túl gyorsan bezárták azt. Nagy volt az öldöklés, kevés foglyot ejtettek, és egyebeken kívül a lovasság harminchárom zászlaját is átadták a grófnak, aki a teljes győzelem után szép számmal küldött lovas katonát az ellenség őrség nélkül hagyott sátraihoz. Így a győzteseknek lehetőségük nyílt, hogy elvegyék vitéz erőfeszítéseik jutalmát, amit túlzásokba esve élveztek ki. Ráadásul a gróf röviddel ezután meghalt, s ez akkora veszteségnek számított, hogy felülmúlta a fényes győzelem dicsőségét.

Közben Zsigmond fejedelem, aki sikeres házasságkötése felett érzett örömet fokozni akarta, szerencsés előjelet látott abban, hogy menyegzőjét győzelmek és diadalog közepette ülték meg, amelyek trófeái szolgáltatták az ürügyet, hogy mesterkéltn tornajátékok rendezése helyett igazi hadielőkészületekbe fogjon, miközben nagyszámú lovassága türelmetlenül várta a jelet a diadalt hozó hadjárat megkezdésére.

A fejedelem jelentős segítséget kapott a nagy államok uralkodóitól, akik elhalmozták többszáz ajándékkal, köztük kilenc különböző méretű arany és ezüst kehellyel, egy gyönyörű, nagyszerűen díszített lóval és egy ékköves szablyával. A fejedelemasszony két pazar igazgyöngy ékszert kapott, nyolc darab arannyal szőtt kelmével. Nagy értékű ajándékot küldtek a főkapitánynak is,¹⁹³ aki Temesvárnál táborozott, és megannyi terület visszafoglalása után harcba szállt a pasával, aki nyolcezer lovassal Esztergom alól sietett vissza a vár felmentésére. A pasa vereséget szenvedett, és a rengeteg halott mellett fogolyként szállították Gyulafehérvárra a lippai és a gyulai béget, több kapitánnyal együtt.

Ezzel egy időben a császáriak Esztergomot szorongatták, az erősen ágyúzott várat rohammal akarták elfoglalni. Ezt azonban inkább a lelkesedéstől

193 Borbély György, az erdélyi csapatok parancsnoka.

fűtve, mintsem józan ésszel hajtottak végre, így a sok főtiszt és közkatona halála és a számtalan sebesült dacára kénytelenek voltak visszavonulót fújni. Ekkor aztán felhasználták a Mario Farnesétől származó állványokat, tetőket és egyéb eszközöket, amelyek alatt a katonák biztonságban el tudtak menni a falig, úgy, hogy közben a fejük felett voltak a törökök, akik megismerték az itáliaiak vitézségét, és ráébredtek, hogy menekülésükre már nincs lehetőség. Ali, az erős parancsnoka, akiben nagyon bíztak, szintén elesett a harcban egy puszkagolyó által. A törökök látva, hogy rengetegen – köztük sok janicsár – megsebesültek, tárgyalásra hívták a császáriakat, és megállapodtak a szabad elvonulásban, oldalukon szablyával, és egy-egy batyuval a hónuk alatt.

A Szinán és Ferhád közötti, uruk, Mehmed kegyeiért való versengés azzal a következménnyel járt, hogy a háborút hanyagul vezették. Ferhád végül száműzték, távol volt a Portától, és nagy életveszélyben, de a szultának kedvelték, és olyan ügyesen taktikáztak, hogy Mehmed méltányosnak ítélte elküldeni pecsétjét azzal, hogy felmenti őt az ellenfele, Szinán vádjai alól. Szinán, ahogyan mindenki emlékezett rá, ifjúkorának első éveiben Bécs ostrománál a vitéz janicsárok között forgolódva Szulejmánt szolgálta, és a keresztények legádázabb ellenségévé vált. Annak ellenére, hogy Albániában született, keresztény szülők gyermekeként látta meg a napvilágot, részt vett a dicsőséges ciprusi hadjáratban, ahol gyalázatos módon, a hitszegő Musztafával, Pijaléval és Alival együtt okozója volt az igen kiváló Bragadin¹⁹⁴ mártírhálálának, valamint a többi vitéz kapitány halálának, és nagy hírnevet szerzett a goletta-i hadjáratban.¹⁹⁵ Most viszont úgy tűnt, hogy nemcsak hírnevét szennyezte be, hanem mélységes depresszióba is esett, és becstelen vége lesz, mivel Magyarországon annyira szerencsétlenül alakultak a dolgok. A szultánból nagy dühöt váltott ki, hogy egy fő janicsár sok részlet mellett bátran megmondta Mehmednek, hogy a nagyravágyással eltelt Szinán azt akarta, hogy imádják, és hogy nem a korábbi szultánokhoz méltó módon harcolt, hanem csalási szándékkal, kincstári pénzből gyáván megvásárolta Győr városát, ahelyett, hogy a háborút

194 Marco Antonio Bragadin, a ciprusi Famagusta kapitánya. 1571-ben a várost több hónapos ostrom után elfoglaló törökök elevenen megnyúzták.

195 A tunéziai erődöt 1574-ben foglalták el az oszmánok.

elsősorban nem itt, hanem Erdélyben, Havasalföldön és Moldvában vívta volna meg. Ezekből a tartományokból szinte az összes élelmiszert beszállították Konstantinápolyba, és a szultán azért nem tudott ezekről a nagyon súlyos hibákról, mert a szultának hízelgése és vezírei hazugságai elhomályosították a tisztánlátását. Utóbbiak nem akarták, hogy személyesen vonuljon a harcmezőre, ezért megfosztották őt vezírpasái hasznos tanácsaitól, hogy kedvük szerint, hitszegő módon uralkodjanak. A múltban ükapja, a nagy Szulejmán, és a többi szultán, akik a háború villámcsapásai voltak, mindig egyedül gyakorolták a hatalmat a keresztények vére által megfestett fegyvereknek parancsolva.

Mehmed megzavarodott e szavak hallatán, és be akarta börtönözni a janicsárt – olyanok szíthatták a viszályt, akiknek gonosz érdekük fűződött hozzá –, de mivel megvédték őt a bajtársai, nem lett az ügynek folytatása. Sőt, elragadta a harci hev, vagy inkább a harag vakította el, mintsem az eltökéltség, mert látta, hogy minden hadjárat igen balul sült el, anélkül, hogy ismerte vagy tudta volna az okokat, amelyek háttérben pasái önös érdekei húzódtak meg. Dühödten szólított fegyverbe, és hol a hadsereg prédált fel mindent, hol ő adott parancsot, hogy gyűjtogassanak, mészároljanak, romboljanak, pusztítsanak. Végül magának a keresztény névnek a megsemmisítését tűzte ki célul. De közben nem tudott elszakadni a szerájtól, ezért az okos Szinán, akinek a vágyai találkoztak a nagyúr elképzeléseivel, megragadta az alkalmat, és visszanyerve a nagyúr kegyét, távozott a Portáról, ígéretet téve, hogy jogos bosszút áll az erdélyieken és a többi ellene lázadón. Százezer harcossal távozott, majd megérkezett Magyarországra, ahol tábort ütött a Duna partján. Elbizakodottan magára vállalta, hogy leveri az erdélyi hadsereget, amely Király Albert generális vezetésével, negyvenezer katonával a folyó alsó szakaszánál vert tábort. Elhatározta tehát, hogy megtámadja őt, s miután hidat vertek, a törökök elkezdtek átkelni rajta. Albert átengedett közülük annyit, amennyit tervei szerint elegendőnek ítélte, majd váratlan és elsőprő erejű támadásba lendült, amivel visszavonulásra kényszerítette az ellenséget. Szinán személyesen részt akart venni a harcban, ezért a sereg élére állt, de a menekülők és a felmentésükre érkezők összetorlódtak a hídon, amely nem bírta elviselni a rá nehezedő nagy súlyt, és összeomlott. Majdnem mindenki a vízbe fulladt, a többiek pedig kíméletlenül kardélre hányták. A vereséghez még hozzájárult

egy zöld színű lobogó elvesztése, ami (a törökök szerint) az általuk imádott Mehmed prófétáé volt, és ez, félelmeik szerint, az Oszmán Birodalom bukását jelentette.¹⁹⁶

A császári hadsereg egy része és a pápa hadinépe Esztergomból Visegrádra vonult át, Don Giovanni pedig ostrom alá vette a várat, amelyet védőik nem tudtak tartani, ezért Szent Máté napjának¹⁹⁷ előestéjén úgy döntöttek, hogy feladják. Másnap reggel hat túszt küldtek ki anélkül, hogy bármilyen biztosítékot kaptak volna. A tanácsban volt Mantova hercege, aki saját szakállára érkezett Itáliából nagyszámú és kiváló lovassága élén, továbbá Aldobrandini, Medici és Pálffy. Arra a döntésre jutottak, hogy Don Giovanni, Mantova hercege, valamint Ghislieri őrmester¹⁹⁸ és zsoldosai vonulnak be a várba. A törökök szép számban, egy szál ruhában hagyták el az erődöt, leereszkedtek a Dunához, hajókra szálltak, és elindultak egy Budától nem túl távol eső sziget felé, ahol azonban megfojtották őket.

A boszniai basa ekkoriban húszezer törökkel betört Horvátország területére, és Petrinja közelébe érve nagy pusztítást végzett: az ott állomásozó tízezer keresztényt védekezésre kényszerítette, azok azonban olyan leleményesen harcoltak, hogy nehéz és kemény küzdelemben vissza tudták verni a basa seregeit, visszahódítva a töröktől több falut.

A sorozatos győzelem fellelkesítette őket, és minden órában újabb harcosokkal egyesülve Eggenberg és Lenkovics¹⁹⁹ vezetése alatt, Herberstein²⁰⁰ és sok más lovag kíséretében Petrinja alá vonultak. Néhány napig keményen vívtak, nem kevés katona elvesztésével, és a siker reménye nélkül, amire csak nehéz ostromtüzérség bevetésével lett volna esély, ám az ágyúkat a hegyi terep miatt nem tudták odavontatni. Sziszekre vonultak tehát vissza, és elkezdtek tanácskozni arról, hogy mitévők legyenek. Még aznap este megérkezett hozzájuk Rusztán erődparancsnok titkára azzal a hírral, hogy urát egy puskagolyó

196 A călugăreni-i csata leírása.

197 Szeptember 21.

198 Federico Ghislieri.

199 Georg Lenković karinthiai és horvátországi katonai parancsnok.

200 Hans Siegmund Freiherr von Herberstein vend vidéki főkapitány.

halálra sebezte. Erre felszólították a védőket Petrinja átadására, akik ki is vonultak. Az elhagyott várban jókora adag lőszert találtak.

Mivel sem a tanács, sem az erőszak nem használt Mehmednek, minden próbálkozása vereséggel és szégyennel zárult, ezért a haragtól fűtve megparancsolta Csigalazádénak,²⁰¹ hogy induljon el a sereggel, és okozzon akkora pusztítást, amekkorát még nem láttak.

E katonákkal a spanyol király serege vitézül szembeszállt, Csigalazádét így visszarendelték a Portára, és sok helyről összegyűjtött harcosaival Színánhoz küldték, hogy csapataival egyesülve Erdélyt, Havasalföldet és Moldvát ismét az Oszmán Birodalom fennhatósága alá vessék. A törökök azt gondolták, hogy a tatár kán segítségével, amire biztosan számítottak, a győzelem könnyen kivitelezhető lenne. Erdélyi²⁰² a saját és szövetségeseiből álló nyolcvanezer főnyi sereggel vonult fel, de nem azért, hogy országát védje, hanem mert az őt minden oldalról kísérő siker nyomán elhatározta, hogy elpusztítja az oszmán nevet, mivel hírt kapott, hogy Színán Haszánnal és Mihály elűzött havasalföldi vajdával együtt az elfoglalt Tergoviste közelében letáborozott (István vajda ugyanis néhány fontos esemény miatt elment Moldvába, és a lengyel nagykancellár kegyeiért folyamodott).²⁰³

A fejedelem Istennek ajánlotta magát, és miután meggyónt, bűneinek megvallásával követendő példát statuálva az egész hadsereg előtt vette magához az Oltáriszentséget. Ekkor két keresztény érkezett, akik a törökök fogságából megszöktek, és arról számoltak be, hogy Színán büszkesége gyávaassággá változott, amikor látta, hogy a hadserege halálra rémült, ezért Bukarest felé menekült, hátrahagyva Tergoviste védelmére Haszánt és Mihályt négyezer lovassal és jó néhány gyalogossal.

Távrolról azonban arra buzdította őket, hogy tartsanak ki, ameddig csak lehet, és ígéretet tett, hogy jelentős erőket küld a megsegítésükre. Ha pedig úgy látják, hogy a helyzet reménytelen, és elérkezett az idő, vonuljanak vissza.

201 Csigalazáde Színán pasa.

202 Az olasz források Báthory Zsigmond fejedelmet az esetek többségében Transilvanónak hívják.

203 Valójában Mihály és csapatai az erdélyi seregben tartózkodtak, az említett Stepan Razvan moldvai, és nem havasalföldi vajda Báthory szövetségese volt, akit a tatárok és a lengyelek, kihasználva a havasalföldi harcokat, letaszítottak a trónról, a vajdát pedig megölték.

E szorongatott helyzet közepette az erdélyiek értesítést kaptak arról, hogy négyezer keresztény rabot Törökország felé hajtanak, de előtte át kell kelniük egy havasalföldi hágón, ezért ötszáz bátor, válogatott gyalogost küldtek utánuk, hogy elvágják a menet útját. Amikor tehát a hágóhoz és a sziklákhoz értek, ahol nem számítottak rájuk, lemészárolták az összes törököt, majd visszaadták a foglyoknak a már nem remélt szabadságot.

Ugyanekkor a fejedelem birtokba vette az összes sátrat és poggyászt, amit Szinán menekülő serege hátrahagyott, valamint megszerezte Tergovistét is nagyon sok török halála által. Majd nyomban Bukarest felé indultak, hogy utolérjék Szinánt, aki, miután odaért a hír Tergoviste elestéről, kivonult, és Gyurgyevóig hátrált. A Tergovistében hagyott negyven ágyú mellett az itt találtakkal együtt összesen nyolcvannál is több löveg került a keresztények kezébe.

A fejedelem Szinán nyomában volt, ő azonban nem várta meg a hadsereget, hanem sietve átkelt a Dunán, amelynek hídja, amikor a megrémült hadi nép is elkezdett átkelni rajta, leszakadt, és nagyon sokan megfulladtak. Hálás lehetett az, aki épségben kijutott a vízből és megmenekült. Azt lehetett gondolni, hogy a nyolcvankét éves pasa lovával együtt szintén az igen sebes és mély folyóba esett, és az életét vesztette.

A szerencsés győzelmet követően a fejedelem tábort ütött Gyurgyevó alatt, amelynek ostromával a sienai lovagot, Silvio Piccolominit²⁰⁴ bízta meg. A csata során és a rákövetkező harcokban több mint harmincezer törököt öltek meg, további negyven ágyút és mindenféle fajta lőszert zsákmányoltak nagy mennyiségben.

A győzelem után tanácskozást tartottak arról, hogy átkeljenek-e a folyón, és kövessék az ellenséget, vagy egyszerűen csak menjenek vissza Moldvába, és csillapítsák le a zűrzavart, illetve kihasználva az alkalmat, megszerezzék Gyulát és Temesvárt, mert a két erőd birtokában a fejedelem egész Erdélyt biztonságba helyezhetné.

Egyesek azt mondták, hogy mivel a török sereg rémülettel eltelve kelt át a folyón, ezért könnyen teljes vereséget mérhetnének rá, ami után elhárulna

204 Piccolomini a firenzei nagyherceg megbízásából érkezett a fejedelemségbe.

minden akadály, hogy egészen Konstantinápolyig nyomuljanak. De ha nem így történne, azzal lehetőséghez juttatnák az ellenséget, hogy lerázza magáról a félelmet, és új erőre kapjon, hogy Erdélyt újra megszorongathassa. És bármennyire is elhanyagolhatónak tűnnek az ebből fakadó nehézségek és az elszenvedett kis veszteségek a hatalmas nyereséghez képest, ezek azonban az idő haladtával mégis nagyra nőhetnek, ami a töröknek kedvezne, mivel emiatt megakadályozhatnák a keresztények legfontosabb terveinek megvalósítását, ugyanis a szultán igen jól tudta, mekkora haszonnal járna, ha bármilyen módon megtarthatná a pozícióját. És mivel eddig nem kísérté szerencse a fegyvereit, a ravaszságát vetné be, amelynek Szinán volt a nagymestere, akit igen sikeresnek lehet tartani, mivel oly sokszor menekült meg ez által a legkomolyabb veszélyekből is.

Ezzel szemben mások úgy vélték, hogy a sereg átkelése a Dunán bármennyire is könnyű volt az erejüknek és a hadjárat során melléjük szegődő szerencsének köszönhetően, mégis veszélyt jelentene, mert Szinán emberei is sokan vannak, akik a körülmények által kényszerítve fegyvert ragadnának, bátran harcolnának és vélhetően gyorsfutárokat küldenének a Portára friss erőkért. És mivel már október volt, az időjárás miatt nem tarthatták tovább a táborban a katonákat, akik dicső tetteik jutalmaként kiérdemelték a pihenést a következő tavaszig. De nagyon sokat nyomott a latban az is, hogy már nem lehetett megfelelő takarmányt találni a lovaknak. A legfontosabb feladat inkább a moldvai zavarok lecsillapítása volt, nem annyira az ország biztonsága miatt, hanem azért, mert Konstantinápolynak nagyon nagy szüksége volt élelemre.

A fejedelem megfogadta ezt a tanácsot, és a gyurgyevói táborból Erdély felé indult, majd megérkezett Stephanopolisba,²⁰⁵ ahol arról kapott hírt, hogy seregének másik része birtokba vette Világosvárt. Jó néhány emberét egy, a Temesvár felé vezető úton fekvő erőd, Jenő²⁰⁶ ellen küldte, amelyet gyorsan elfoglaltak. Közben a hajdúk értesültek róla, hogy a török helyőrség, amely elhagyta a várat, csapdába akarja csalni a keresztényeket, de azok, szembefordulva velük,

205 Brassó (Brasov, Románia).

206 Borosjenő (Jeneu, Románia).

mindegyiket véres csatában kardélre hányták a hozzájuk csatlakozó temesvári és gyulai csapatokkal együtt.

Mehmed Moldvába hívta Giráj tatár kánt, felajánlva neki a vajdaságot, de a lengyel nagykancellár,²⁰⁷ Báthory bíborossal szövetkezve unokatestvére, az Erdélyi ellen mindent megtett annak érdekében, hogy azt maga foglalja el, jól lehet a király és a lengyel királyság nevében. Végül néhány véres és kegyetlen ütközet után megegyezett a tatárokkal, és azok ezután elvonultak.

Ezért a pápa²⁰⁸ arra buzdította a királyt, hogy tekintélyével, de még inkább leleményességével álljon ellen Zamoyskival és a bíboros Zsigmonddal szemben táplált gyűlöletének. Világos volt ugyanis, hogy a király dicsősége által kiváltott irigység túlságosan hevesen munkálkodott bennük. A nagykancellár odahelyezte Jeremia vajdát,²⁰⁹ aki alig vagy egyáltalán nem becsülte a vallást, és uralkodása alatt több oldalról átengedte az ellenséget Erdélybe. Zsigmond pedig az általa trónra emelt, de már elűzött Istvánnak szép számú katonaságot bocsátott a rendelkezésére, hogy visszaszerezze mind az országát, mind a hatalmát. Ez az elképzelés azonban téves volt, mert miután István bátran szembeszállt a lengyelekkel, azok legyőzték, bebörtönözték, majd megölték.

A szultán fortyogott a dühtől, miután meghallotta a hírt Esztergom elvesztéséről, amelyet anyja néhány hónapig titokban tartott. Megparancsolta, hogy Szinánt dobják a tengerbe, de végül az egyik legtekintélyesebb papja könyörgésének engedve megkegyelmezett neki.

Szinánt láncra verve vitték a Portára, de ő ellenfelére, Ferhádra hárította a felelősséget az elszenvedett vereségek miatt. Erre Ferhád hűtlenséget, hanyagságot és gyávaságot hányva a szemére vádolta meg, de nemcsak ezeket sorolta hosszan, hanem személyesen ment el igazolni magát. Talán az ártatlanságában, vagy inkább a szultánáknak és mindenekelőtt a bírának adott gazdag ajándékokban bízott. Mehmed azonban egy szót sem akart meghallani a mondandójából, és megfojtatta. Szinán ítéletét is kihirdették, aki mégsem kapta meg a megérdemelt büntetést, mert százezer szkúdával megvásárolta barátai jóindulatát.

207 Jan Zamoyski lengyel nagykancellár, aki a lengyel diplomáciát irányította.

208 VIII. Kelemen.

209 Jeremia Movilă moldvai vajda.

Ekkoriban halt meg Ali pasa nagyvezír, akit nagy tisztelet övezett.

Az ezerötszázkilencvenhatodik évből néhány nap telt csak el, amikor az egyik oldalon Pálffy, a másik oldalon a komáromi helyőrség katonái többször kimentek a harctérre, pedig a csípős hideg miatt rendkívül nehéz volt kézben tartani a fegyvert. Sok összecsapásra került sor a törökkel, a hatvani bég a falakon belül gyülekezett a szomszédos bégekkel együtt, szövetkezve a tatárokkal, hogy zsákmányt, hírnevet és dicsőséget szerezzenek, de hiába, mivel mindig alul maradtak.

Zsigmond erdélyi fejedelem, miután diétát tartott, és megbeszélte a tavaszi tennivalókat, elindult Grácba, hogy meglátogassa az anyósát,²¹⁰ de útközben értesült arról, hogy húszezer székely fegyvert ragadott azért, amiért megfosztotta őket ősi és természetes szabadságuktól, amelyet addig élveztek. Aggódott, hogy ennek az igen súlyos fordulatnak a hátterében Báthory bíboros áll, akiről azt állították, hogy a török kedveli, és aki kész arra, hogy megragadja a legelső alkalmat a lázadás felszítására, és atyja, testvére, valamint mások tanácsára se-reget küldjön a székelyek megsegítésére. A legbölcsebbek azonban kételkedtek abban, hogy a székelyek kétségbeesésükben a törökhöz fordulnának, ezért javaslatukra szélesebben futárt küldött Gyulafehérvárra, ahol gyorsan lefűltek az összeesküvés vezéreit, akik elnyerték méltó büntetésüket. Ezután Zsigmond nyugodtan visszatért Erdélybe.

Mehmed nagyot csalódott, hogy a cselszövéseire, amelyben az összeesküvők is részt vettek, fény derült, ezért újra fegyvert ragadott, száz vitorlásból álló armadát állított ki, és a harcmezőn is igen nagyszámú sereggel jelent meg. A harcosok nem újoncok, hanem veteránok voltak, akiket még mindig rémület töltött el a múltbeli kudarcok miatt. Ezért kénytelen volt nyilvánosságra hozni, hogy a sereggel személyesen is hadba vonul, mégpedig Erdély ellen, ahol nagyobb veszély leselkedett rá. A másik sereget Magyarországra akarta küldeni, azt remélve, hogy ettől katonái megnyugszanak, és az ő jelzésére várva mérhetetlen lelkesedés fogja eltölteni őket, de valójában az ijedtség túlságosan hatalmába kerítette a törököket, már az erdélyi fejedelem nevének hallatára is.

210 Mária gráci főhercegné.

Ezalatt sem az esztergomi, sem a komáromi helyőrség katonái nem ütek ölbe tett kézzel, hanem egészen Budáig portyáztak és fosztogattak, és a tatai béggel, illetve sok más közeli ellenségükkel szinte mindennap sikeres harcot vívtak. Ezeknek az eseményeknek a hírére Esztergom és Buda között nagyszámú keresztény menekült Pálffyhoz, aki, ha nem is tudta a korábbihoz hasonló kényelemben elszállásolni őket, de legalább szabadságot és biztonságosabb körülményeket tudott nyújtani számukra.

Nádasdy²¹¹ a többiek sikereit látva temérdek lovassal Szent Mártonhoz vonulva és a környéken portyázva keltett rémületet. Néhány győri portyázóra viszont több irányból, lesből törtek rá a törökök, és részben foglyul ejtették, részben kardélre hányták őket.

Hasonlóképpen történt a lippai helyőrség hatszáz katonájával, akik a kapitányaik engedélye nélkül elhagyták az erődöt, és rettegésben tartották a törököt, messzebbre elportyázva, mint amit a háború szabályai indokoltá tettek, így a temesvári helyőrség katonáitól körülvéve csaknem valamennyien elesetek (bár hihetetlen vitézséggel harcoltak), és kevesen voltak, akik nagy szerencséjüknek köszönhetően megmenekültek. A vezérüknek ez nagyon nem tetszett, mivel kevés katonája maradt. Attól tartott, ha az ellenség észreveszi ezt, a vár alá fog vonulni, amely nem lett volna képes hosszú ideig ellenállni egy erős ostromnak – ezzel nem áltatta magát. Néhány török az erdélyi seregek elől megmenekülő tatárokkal egyesülve, akiknek a létszáma így nagyra nőtt, a temesvári basához csatlakozott, ezért Borbély a fejedelem segítségét kérte, aki rövid időn belül nyolcezer válogatott harcost küldött, akik épségben bejutottak Lippára. A fejedelem jelezte, hogy a másik oldalról be akarja keríteni az ellenséget, hogy az ostrom félbehagyására kényszerítse őket. De mivel ezek nem észlelték a fejedelem csapatainak mozgását, újult erővel tértek megint vissza, és különféle módokon próbálták elérni céljukat. Borbély tényleg rossz helyzetbe került, mert az erdélyiek több mint fele eltávozott, ezért cselhez folyamodott, mivel az ellenség felülmúlta az erőit: néhány ágyút láncdarabokkal és nagy mennyiségű törött vassal töltötték meg, és a Föld-kapunál állították fel őket,

211 Nádasdy Ferenc, a „fekete bég”.

amelyet a parancsára megnyitottak. A törökök azt hitték, hogy erre árulás vagy reményvesztettség következtében került sor, ezért nagy lendülettel odarohantak, de miután elsütötték az ágyúkat, mindenki elképzelheti, hogyan jártak.

Szörnyű körülmények között rengetegen veszítették életüket, ami bajtársait bosszúra sarkallta, ráadásul elvakította őket a kapzsiság is, ezért négyszer is visszatértek, de minden alkalommal ágyútűz fogadta őket, ami rengeteg főember halálát eredményezte. Nemcsak a temesvári csapatok szenvedtek nagy veszteségeket, hanem az otthon maradó temesvári helyőrség is. Mivel biztonságban érezték magukat, talán nem voltak eléggé éberek, amikor a lugosi kapitány háromezer lovasa sok gyalogossal együtt rájuk tört a külvárosban, ahol nagy öldöklés vette kezdetét, miközben ezrek szabadultak ki a rabságból. És akit a vas nem pusztított el, a tűz martalékává vált. Háromszor szóltak a dobok az erdélyi fejedelem dicsőségére, és a katonák gazdag hadizsákmánnyal megrakva tértek haza.

A fejedelem magabiztosan várta Erdélybe Mehmedet, jó néhány hajdút fogadva szolgálatába. Ők igen gazdag zsákmányt szereztek Nikopoliszban,²¹² ahol a legnagyobb dicsőséggel harcoltak kétezer janicsár ellen, akik a visszauton várták őket, remélve, hogy visszaszerzik, amit fegyverrel elnyertek tőlük. Ezzel egy időben Zsigmondot felkereste a moldvai Jeremia, hogy vegye vissza a kegyeibe, megígérve, hogy örökre hűséges szolgálja lesz.

Azokban a napokban Lenkovics, Stájerország kormányzója és Zengg kapitánya negyvenkét nagy, hadi felszereléssel és utánpótlással megrakott hajóval és katonákkal Klissza²¹³ felé hajózott, azzal az elhatározással, hogy felszabadítja az ostrom alól. Miközben közeledtek, az ostromlottak tárgyalásra hívták a boszniai basát, és húszezer szkúdoért felajánlották neki a várat, amibe azonnal beleegyezett, és miután megszámolták a pénzt, hagyták a törököt bevonulni.

Annyit engedtek be a várba közülük, amennyit elképzelésük szerint eleendőnek találtak tervük szempontjából, majd leengedték a kapuzáró rostélyát, és mindenkit, aki belépett, kardélre hánytak. Ugyanakkor heves lövöldözésbe kezdtek, és a maradék kétezret, aki már megmászta a hegyet, megölték,

212 Nikopol, Bulgária.

213 Fontos korabeli vár a mai Split (Horvátország) mellett.

majd visszavonultak az erődbe. Eközben Lenkovics emberei Trau²¹⁴ mellett partra szálltak, és a hajnali órákban, titokban megközelítve az ellenség táborát, fegyvert ragadtak, és úgy ráijesztettek a törökökre, hogy azok nagy veszteséggel, teljes felszerelésüket hátrahagyva, felhagytak az ostrommal. A dalmátok – megfélemlítve arról, hogy katonák – akkora mohósággal vetették rá magukat a zsákmányra, hogy nemsokára ők váltak a megfutó törökök prédájává, akik szinte mindegyiküket kardélre hányták. A két kapitánynak maradék katonájukkal sikerült szerencsésen, minden bántódás nélkül a várba menekülni. Innen két nap múlva tovább kellett indulniuk, és leereszkedve a hegyről, fegyverrel kellett utat nyitniuk a tenger felé, amit Lenkoviccsal együtt csupán három vagy négy ember ért el. A többiek meghaltak, ezért az ostromlottak pedig visszaadták a pénzt, és átadták a várat a pasának, akitől azt a kivételes kegyelmet kapták, hogy élve kivonulhattak a várból.

Ennek az erődítménynek az elvesztése súlyos csapás volt a keresztények számára, de a kapitányok folyton a vár visszaszerzésében reménykedtek, és vigaszt leltek abban, hogy hallották: egyrészt a Lipppa ostromából Temesvár felé tartó törököket az erdélyiek lekaszabolták, a moldvaiak és a havasalföldiek pedig győzelmet arattak a tatárok igen nagy seregével szemben, akik közül ötezernél is többet öltek meg. Másrészt Pálffy hevesen ostromolta a Buda és Székesfehérvár között fekvő Zsámbékot, amely hosszú időn keresztül nemcsak a pasák szórakozását szolgálta, hanem menedéket is jelentett sok török számára, akik nem gondoltak másra, mint rablásra. Miután elfoglalták a várost, a feldühödött katonák mindenkit megöltek, aki az útjukba került, sőt teljesen elpusztítva a tűz martalékává tették, bár jobb lett volna ettől tartózkodni a zsákmány miatt, ami bent várt rájuk. Végül is szereztek pár lovat és néhány egyéb, nem nagy értékű holmit, aztán átmentek Vádra, és birtokba vették a várost. A várat azonban nem foglalták el, és nem maradtak ott sokáig, hanem tovább indultak. Közben megérkezett Pálffy, és kifosztotta a térséget, sok foglyot ejtett, és sok törököt megölt. Ugyanakkor vagy röviddel ez után az Erdélyi²¹⁵ Temesvár alatt harcolt a tatárokkal, foglyul ejtette vezérüket, és megölte

214 A mai Trogir (Horvátország).

215 Bátori Zsigmond.

a pasát nagyszámú katonájával egyetemben. A komáromi kapitány elfoglalta Szent Györgyöt,²¹⁶ Lenkovics azonban éppen ellenkezőleg, sikertelenül próbálta elfoglalni Kostanjevicát,²¹⁷ amit a boszniai pasa segített meg, miközben a keresztény kapitányok egymással viszálykodtak, hogy kinek a zsákmánya lesz az a vár, amit még el sem foglaltak.

Miksa elhagyta az udvart, és Timborgban²¹⁸ sereget gyűjtött, majd Esztergomba ment, egyáltalán nem félve attól, ami Mehmed seregéről, amit a szerájtól Magyarorszáig vezetett, széles körben elterjedt. Az a szóbeszéd járta, hogy a törökök száma elérte a kétszázezret, ezért Miksa úgy döntött, hogy elfoglalja Vácot, amit a törökök elhagytak, és onnan Budára vonultak vissza, hátrahagyva néhány ló vontatta ágyút és néhány földbe temetett löveget. De előbb felgyújtották az épületeket, amelyeket a császáriak gyorsan el tudtak oltani. A városban huszonkét napot töltöttek, amivel azonban csak az időt húzták, pedig pont az időre lett volna nagy szükség. Végre útnak indultak, és Hatvanba érve látták, hogy a vár nagyon erős, ezért három oldalról indítottak rohamot: az egyiket a vár oldaláról, a másik kettőt a szárazföldről, de a támadást egy ideig feltartóztatták a védők. Terski²¹⁹ ezredes oldalán, ahol nagyon mély volt az árok, hidat vertek, ezen keresztül jó néhány katona átkelt, és újra rohamra indult, mivel a vitézségen túl mindenképp győzniük kellett, vagy megölték volna őket. A híd ugyanis éppen a közepén szakadt le, ahol egy csónakot süllyesztettek el, ezért csak nagy nehézségek árán tudtak volna onnan visszavonulni. Emiatt rengeteg császári katona esett el anélkül, hogy annak a napnak haszna lett volna. Másnap tűz ütött ki a várban, ezért a törökök szabadon hagyták a rést, amelyen keresztül a támadók libasorban bejutottak a várba. Látva, hogy semmiféle ellenállást nem tanúsítanak, jeleztek a többieknek, és így minden katona bejutott, és akit csak találtak, megöltek, köztük néhány nőt és gyermeket. Olyan kegyetlenül viselkedtek, ami aligha

216 Valószínűleg Szentgyörgyvár (Békavár) Zala vármegyében. A komáromi várkapitány ekkor Pálffy Miklós volt.

217 Település a mai Szlovéniában.

218 Mosonmagyaróvár, németül Altenburg.

219 Wilhelm von Terzka ezredes.

illett a keresztényekhez, és még magukat a barbárokat is elborzasztotta, így a megtorlás nem is váratott sokáig magára.

Hatvant a keresztények ebben az állapotban hagyták hátra, és nem foglalkoztak tovább a védelmével, mivel az a félelmetes hír járta, hogy Dzsáfer ötven-ezer fős elővéddel Szolnokra érkezett.²²⁰ Bár sem a számuk, sem a harcértékük nem volt akkora, mint amekkora a hírük, de mielőtt bizonyítást nyert volna a tőlük való indokolatlan félelem, a védők olyan sietséggel gyűjtötták fel a várat – mivel a végrehajtóknak nem volt más tervük, mint gyorsan odébbállni –, hogy rengeteg holmi és több mint háromszáz szerencsétlen beteg bennégett.

Mehmed megérkezett Belgrádba a derékhaddal, melyet sógora, Ibrahim és több vitéz pasa vezetett, de közülük már hiányzott Szinán, az öreg albán, aki meghalt a Portán (vagy a harag miatt, amit a magyarországi szerencsétlen történések következményei váltottak ki, vagy mert a megfojtott Ferhád fia megmérgezte).

A vitézül harcoló és sok törököt megölő Terski ezredes parancsnoksága alatt négyezer katonát Eger várába küldtek. Időközben a császári sereget visszavonták Esztergomba azzal a szándékkal, hogy a csapatok nagyobb létszámmal visszatérnek az említett erőd megsegítésére. Ezzel elég sok idő eltelt, miközben megérkezett Felső-Magyarországról Tieffenbach húszezer katonával, Zsigmond fejedelem pedig tizenötezer harcossal, így az egyesült és immár hetvenezer fős sereg elindult az ostromlott Eger alá.

A sereg különösen az élelmiszerhiánytól szenvedett, miközben értesült a vár elestéről, melynek átadásakor a parancsnokot²²¹ és Cogonara²²² mérnököt börtönbe vetették, akik később kiszabadultak. A várat tizenkilenc napig vívták, a harcban háromezer-ötszáz keresztény vesztette az életét. A törökök a terület fölött magasodó hegyről lőttek száz ágyúval, hat aknát ástak, és számtalan rohamot indítottak, amiért a védők vezérek akarata ellenére meg akarták adni magukat, de az is lehetséges, hogy egyszerűen csak nem tudták tovább tartani magukat.

220 Dzsáfer pasa magyar származású volt, és fontos szerepet játszott a mezőkeresztesi csatában.

221 Bedegi Nyáry Pál egri kapitány.

222 Claudio Cogonara olasz hadmérnök.

A megállapodást azonban nem tartották be, mivel a vezéreket fogságba vetették, a katonák pedig a tatárok prédájává váltak, akik bosszút álltak rajtuk a Hatvannál elkövetett kegyetlenségek miatt, az erre az ördögi nemzetre jellemző válogatott módszerekkel végezve velük. Két napra volt szükség, hogy a császári sereg a harcmezőre érjen, ahol az élcsapat egy olyan úthoz ért, ahol egy régi templom és egy közel tíz láb széles vizesárok volt, másutt pedig mocsaras, nehezen átjárható terület húzódott.

Ugyanekkor bukkant fel három pasa harmincezer törökkel és nagyszámú utásszal, akikkel a keresztények összecsaptak, és bár már későre járt, éjfél körül volt, vitézül és sikeresen harcoltak birtokba véve az átjárót, negyvenhat ágyúval együtt. Még tovább is harcoltak volna, ha nem köszönt be az éjszaka, ami miatt rendetlenül kellett tábort verniük, nem tudván kijelölni az egységek táborhelyét, ezért az egész éjszaka fegyverrel a kézben kellett virrasztaniuk.

A nappal ezer tatár kíséretében ébresztette a császáriakat, de amikor azok megláttak egy lovasszázadot, inkább visszavonultak a török táborba. A császáriak ezután rendes tábort vertek, amelyet a szemközt húzódó árok védett, és az oldalakat is biztosították. Mindezt még sokkal biztonságosabbá tehetnék volna, ha a két átjárónál felhúznak két erődöt, ahogyan egyesek javasolták, de erre végül nem került sor. Másnap, az esti órákban a tatárok nagy számban előrenyomultak az átjárónál a két templom irányába, de a császáriak ötszáz francia²²³ vértés bevetésével nagy öldöklés közepette menekülésre kényszerítették őket. Ebben a harcban a többi bátor lovag között ott volt Ferrante Rossi és fia, Carlo, valamint Antonio di Collalto gróf egyik mostohafia és Camillo Avogadro.²²⁴ Ugyanekkor megérkezett az egész török hadsereg a szokásos félhold alakú harcrendjében, és ha nagyon későn is, de úgy táborozott le, hogy rálásson a császári táborhelyre.

Másnap hajnalban Miksa csatarendbe állította az embereket, de aznap nem került sor igazi összecsapásra, viszont napnyugtakor a gyalogság megrohmozta a két templomot, és megöltek minden ellenséget, akit ott találtak,

223 Pontosabban vallon.

224 Camillo Avogadro a pápai hadsereg egyik tisztje volt, 1597-ben Pápa ostrománál esett el.

azonkívül hús árát is zsákmányoltak. Ez történt volna a tatárokkal is, ha gyors lovaik nem teszik nekik ekkor a legjobb szolgálatot.

Másnap, azaz szeptember huszonhatodikán²²⁵ a hatvanezer fős török elővéd csapat a sáncokon kívülre vonult, miközben a szultán a derékhaddal együtt bent maradt. Miután ezekből egy bizonyos létszámot átengedtek az árkon, az elővédet vezető Erdélyi bátran és olyan lendülettel rohamozta meg őket, hogy a törökök igen nagy számban hullottak el, rengetegen pedig a megmenekülés reményében a mocsárba vették bele magukat. Ekkor Miksának azt tanácsolták, hogy egy nagy lendülettel keljen át a mocsáron, aki behatolt a török sáncokba, lekasabolva az összes ott tartózkodó ellenséget. A maradék gyors futásban keresett menedéket, amit Mehmed szultán már a kegyetlen küzdelem kirobbanásakor megtett ötezer lovas kíséretében Buda felé, amint erről értesültek Terzka ezredestől, Cogonarától és más foglyoktól, akiket a szultán sátrában őriztek. Ám a túlságosan hamar kivívott győzelemért súlyos árat fizettek a császáriak, mert amikor a lovasság és a gyalogság a nagyúr dízsátrához érkezett, leszálltak a lovaikról, eldobták a fegyvereiket, és mohón rávetették magukat a zsákmányra. A kapitányok buzdításai és fenyegetései hasztalanok maradtak, hogy ne a már megszerzett zsákmánnyal törődjenek, hanem üldözzék a menekülő ellenséget, hogy teljessé tegyék a győzelmet, és hogy kapzsiságuk miatt még a saját javaikat, életüket és becsületüket is elveszthetik. De pusztába kiáltott szó maradt, a bölcs tanács süket fülekre talált, mert ezek megátalkodottabbak voltak, mint valaha, és nemcsak a rablás vágya kerítette hatalmába őket, ami ilyenkor gyakran megeshet, hanem fegyvert emelve egymásnak is estek. Sokat közülük, akik a török fegyverektől sértetlenül megmenekültek, keresztény bajtársaik öltek meg.

Az utoljára menekülők között volt hatszáz janicsár, akik rendezetten vonultak vissza, amikor viszont látták, hogy nem szorongatják tovább őket, és meggyőződtek arról, hogy a császáriak valóban fosztogatni kezdtek, hangos csatakiáltással és muskétáik tüzével töltve meg a levegőt, zárt rendben előre nyomultak. A győztesek táborát bejárta a hír, hogy Csigalazáde a harmincezer

225 A helyes dátum október 26.

fős utóvédjével vágatva jön ellenük. Ennek hallatán akkora rémület szállta meg a katonákat, hogy hihetetlen sebességgel szétfutottak minden irányba, anélkül, hogy vissza lehetett volna tartani őket. Látva, hogy mindenki magát mentve cserbenhagyja, végül hallatlanul hősie erőfeszítései ellenére Miksa is kénytelen volt követni őket. Hozzá csupán Carlo Rossi és a német Savorgnano márki²²⁶ csatlakoztak. Viszont nem mondtak le zsákmányukról azok, akik már megtöltötték zsákjaikat, és a kockázatot vállalva szembeszálltak a törökökkel, akik nagy öldöklés közepette nemcsak a sátraikat és a holmijukat szerezték vissza, hanem a császáriak teljes ágyúparkját is.

Nagy segítséget jelentett a császáriaknak a leszálló éjszaka, mialatt Pálffy, aki az utóvédet vezette, néhány főbb emberrel és az Erdélyivel visszavonult Tokajba, ahol biztonságba húzódva a lehető legjobban felszerelkeztek, majd reggel szép rendben Kassa irányába masíroztak, nagy füstöt hagyva maguk után. Eközben megérkezett Csigalazáde, de nem aznap, ugyanis akkora ijedelem szállta meg az ellenséget, és a nagyúr lelkében úgy felgyülemlett az aggodalom, hogy három napig nem hitte el, hogy visszaszerezték, amit elvesztek. De ez sajnos igaznak bizonyult, mert ő maradt a csatatér ura, ugyanakkor elvesztett hetvenezer embert, a keresztények közül pedig csak ötezer gyalogos és megközelítőleg ötszáz lovas esett el.

Meglehetősen helytálló volt annak a tapasztalt lovagnak a véleménye, aki szerint, ha a császári hadsereg a táborában maradt volna, és felépült volna a két fentebb említett erőd, a török nem bírt volna sokáig kitartani takarmány és víz híján. Ez akadályozó tényező volt, mert nagyon szenvedtek az élelmiszer hiányától, ami Erdélyből vagy a szomszédos országokból nem jutott el hozzájuk. A menet során csak könnyű poggyászt hoztak magukkal, az utóvéd megsemmisült volna, ilyen feltételek mellett pedig vissza lehetett volna szerezni Eget.

Ugyanebben a hónapban a boszniai pasa,²²⁷ látva, mekkora kárt okozott, és szégyent is hozott urára azzal, hogy az osztrákoknak sikerült visszaszerezni Petrinját (ahol kétezer gyalogost szállásoltak el a vár alatt, védelmükre pedig

226 Germanico Savorgnano.

227 Apardi boszniai pasa.

erős lovasságot állítottak), harmincezer törökkel és morlakkal²²⁸ felkerekedett, és a vár alá vonult, amelyet keményen ostromolni kezdett, de a védők soha nem látott vitézséggel küzdöttek.

Mikor Herberstein báró értesült erről, kiválasztott tízezer vitéz harcost, és elindult, hogy megsegítse az erődöt. Látva, hogy meghosszabbította az útját az ellenség sáncot emelt a Kulpa mentén, meghosszabbítva az utat lefelé, egészen Sziszekig.²²⁹ Amikor megtudták, hogy a törökök átkeltek a folyón, akik hitték, hogy menekülnek előlük, mert látták őket megerősített állásaikban, ezért távolodtak el a vártól, hatezer fővel az osztrákok után vetették magukat, és átgázoltak a folyón. A feljebb álló osztrákokkal ádáz küzdelem bontakozott ki, amit nemsokára a törökök feladtak, és hátat fordítva gyors futásban mentették a bőrüket. Ám előttük volt a folyó, és mivel azon nem tudtak olyan gyorsan átkelni, mint ahogy szükséges lett volna, legtöbbjük megfulladt, és még Oszmán bég is a vízben végezte. Ezt követően a báró azonnal átvonultatta csapatait Sziszek alá, ahol összecsapott Lerda²³⁰ pasával és nyolcezer katonájával, akik fölött sokukat levágva győzelmet aratott. Az ellenséges sereg maradéka arra kényszerült, hogy felhagyjon Petrinja ostromával.

Annak ellenére, hogy az évszak metsző hideget hozott, a budai pasa visszatért, de csak néhány portyára kerített sort Vác alatt. Ezeket látványosan az erőd és a környék császári őrsége szemé láttára hajtott végre, akik gyanút fogtak, hogy valamilyen cselvetésre készülnek, utánajártak és kiderítették, hogy ezzel az itteniek erejét akarták lekötni, hogy ne derüljön ki: a Győrben összegyűlt sok ezer török meg akarja lepni az óváriakat.²³¹ A magyarnak, aki ezt felfedte, meg kellett halnia ezért. A törökök nagy része ekkor visszavonult Egerbe, hogy megerősítsék a védelmét, és szokásuktól eltérően a város környékén teleltek át, ahol számukra a ruméliai beglerbég faházakat építtetett.

Ugyanebben az időben az erdélyiek, miután a kapitányaikat figyelmeztették, hogy a székesfehérvári pasa nagy mennyiségű holmit visz magával

228 A morlakok helyi irreguláris balkáni katonaság volt, amely mindkét fél alatt szolgált.

229 A mai Sisak (Horvátország).

230 Az újabb török sereget Ahmed pasa vezette.

231 Mosonmagyaróvár.

Belgrádba, egy alkalmas helyen átkeltek a Dunán, a kíséretből sokat megölttek, és számos foglyot ejtettek. Ez az eset általános reményt ébresztett, hogy a fejedelem hamarosan ismét nagyobb hadjáratra készül a török ellen. Miután értesült róla, hogy nem jött létre béke a császár és a török között, felajánlotta, hogy tavasszal hetvenezer katonával a harcmezőre száll, már csak azért is, mert az országgyűlés már megszavazta ezt a tervet. Többek között így gondoskodtak Moldva megsegítéséről, melyet a hírek szerint Sziléziával együtt tatár támadás fenyegetett, és ez a lengyeleknek is nagy kárt okozhatott volna, ha nem engedik át őket az országukon. Ezért bölcsen birodalmi herceggént ment Prágába az országgyűlésre, hogy választ eszközöljön ki a havasalföldi Mihály számára, akit ő csatlakozásra szólított fel, mert ezzel nagy bajt hozhattak volna a törökre, és nem is lett volna túl költséges. A terepviszonyok kedveztek a támadáshoz, amelyhez egy csupa tapasztalt, vitéz harcosból álló húszezer fősgyalogság és négyezer fő lovasság is elegendő lett volna, miközben a császár sikerrel kecsegtető támadásokat indíthatott volna Magyarországon, mivel a törökök által elfoglalt várak élelmiszerhiánnyal küszködtek, és egyéb kényelmi szempontokat is nélkülöztek. Azt elképzelhetetlennek tartották, hogy a szultán még egyszer kimozduljon a Szerájból és más kellemes helyekről, és kitegye magát a viszontagságoknak, miközben arra buzdította alattvalóit, hogy ragadjanak fegyvert. Különösen az Erdélyi ellen akarta őket fordítani, ezért Ibrahimnak megparancsolta, hogy várjon Komárom bevételével, Haszánnak pedig, hogy Kanizsa ostromával. Erre a császáriak nem számítottak, és inkább Kassa megtámadására készültek, ezért hozzáláttak a megfelelő intézkedések megtételéhez.

Prága elhagyása után Miksa csak lassan ért Bécsbe, mivel Ausztriában az egyre lázadozó parasztsereg ekkorra nyolcvanezer főre duzzadt, valamint elfoglalták az összes átkelőt, és ezért az utak sem voltak biztonságosak az egyszerű utazó számára. Ez a hír eljutott az egri törökökhöz is, akik azt hitték, hogy nem számítanak a támadásukra, ezért nagy számban kimentek rabolni, de a füleki császári helyőrség katonái kardélre hányták őket.

A császári udvarba érkező Erdélyt ünnepélyesen fogadták, aki egyéb részletek mellett tárgyalni kezdett a császárral, hogy cserébe Erdély átadásáért, kárpótlásul valamilyen más uradalmat kaphasson. Ezt Rudolf eleinte

visszautasította, majd mégis több szempontból fontolóra vette a kérését, amelynek teljesítését csak kellő mérlegelés után tartotta kivitelezhetőnek. Zsigmond viszont értésre adta, hogy ha ezt a megoldást nem fogadják el, a szultánnal fog egyezséget kötni, számos érveléssel alátámasztva, hogy miért nem maradhat tovább országában.

Miután ezt az álláspontot megértették, Speciano püspök, pápai nuncius,²³² valamint a katolikus király²³³ nagykövete, Don Guillén de San Clemente²³⁴ igen kitartóan tárgyalt a császárral, hogy fogadja el az ajánlatot. Végül megkapták a felhatalmazást, hogy a császári tanácsosokkal együtt döntést hozzanak a kárpótlás részleteit illetően, amely egy évi többezer tallér bevétellel rendelkező sziléziai hercegség volt. Gyorsan kellett megállapodásra jutniuk, mert azokban a napokban két császár érkezett a Portáról Gyulafehérvárra, akiket azzal bíztak meg, hogy tárgyaljanak a fejedelemmel egy számára előnyös megállapodásról, ellenkező esetben Mehmed ötszázezer harccsal személyesen tért volna vissza Magyarországra.

Az óvatosság tehát megkövetelte, hogy a fent említett ajánlatot körültekintően kezeljék –bármekkora nagy hazugságnak is tartották a császár javaslatát –, mivel biztos helyről értesültek, hogy a törökök nem kaphatnak segítséget a tatárok, a kunok, a perekopi tatárok és Ktaiz tatár herceg²³⁵ között kitört viszály miatt. Ugyanis Mehmed állítólag odaadta a moldvai vajdaságot a tatár hercegnek, aki aztán erről megállapodott Lengyelország nagykancellárjával, majd hazatért az országába. A viszály annyira elharapózott, hogy fegyvert is ragadtak, ezért a tatár kán követeket küldött Lengyelországba, és tárgyalt a szejmmel. A szultán emiatt arra gyanakodott, hogy a követeknek felhatalmazásuk van arra, hogy a császárnál is eljárjanak a vajdaság oltalom alá vételének ügyében, amennyiben nem érnék el céljukat a lengyel félnél. Ezért mutatott tehát hajlandóságot a szultán az Erdélyivel való békekötésre, amire a szultána is ösztökélte, rámutatva, hogy háborújuk akkora kárt okozott az elmúlt évben,

232 Cesare Speciano prágai pápai nuncius.

233 II. Fülöp spanyol király.

234 Don Guillén de San Clemente prágai spanyol követ.

235 Feth Giráj, akit a szultán Gázi Giráj tatár kán helyére ültetett.

hogy hadinépének kétharmada odaveszett. Azt javasolta, hogy adja értésére a fejedelemnek: nem állt szándékában ártani Magyarországnak. Azt mondta, hogy két követet bízott meg, hogy Haszán pasát megfojtsák, mert a Porta parancsa nélkül portyázott. De mindez ámtás volt, amit a bölcsek már a távolból felfedeztek, mivel a szultán hadsereget akart küldeni Horvátországba Petrinja és Karlstadt²³⁶ elfoglalására, hogy előkészítsék Bécs ostromához az utat, de ez nem volt megvalósítható, ha az Erdélyt ellenségként a hátuk mögött hagyják. A szultán számára nagyon előnyös lett volna a császárral való békekötés is, mert így képes lett volna Moszkva ellen fordulni, még ha az a lengyelek és a perzsák nemtetszését is váltotta volna ki: az előbbieket Litvánia közelsége miatt, az utóbbiakét pedig amiatt, mert összeköthette volna két folyó, a Volga és a Don hajózási útvonalát, amelyre apja, Murád egyszer már kísérletet tett. Abban a hadjáratban több mint hatvanezer törököt öltek meg a moszkoviták, a Kaszpi-tengeren keresztül pedig a perzsák támadták őket.

Az udvarban nem törődtek azzal, hogy a béketárgyalások kitudódhatnak, mert azt gyanították, hogy az Erdélyi is gondolkodik a békekötésen, bár nem mutatott hajlandóságot a tárgyalásokra: vagy úgy tett, mintha nem hajlana rá, vagy ellenkezőleg, éppen hogy kész elfogadni a szultán ajánlatát, aki ugyanezzel fordult a lengyel királyhoz is. Mivel Rudolf magára maradt, vagy jobban át kellett volna gondolnia, milyen károk érhetik Magyarországot, vagy törekednie kellett volna kedvezőbb feltételekkel békét kötnie. De nem hagyta magát becsapni, hanem éppen ellenkezőleg, buzgó fegyverkezésbe kezdett, mert a diéta véget ért, és a parasztok lázadása is lecsillapodott, mivel sokan elesetek közülük, az életben maradtak pedig ígéretet kaptak terheik enyhítésére.

Szertefoszlott azonban a császár reménye, hogy a lengyelek szövetségre lépnek vele, mert a szejm nem döntött az ügyben, ugyanakkor a békeszerződés megkötése céljából követeket küldött a törökökhöz. A császár ezért nem adott hitelt a tatár követ szavainak sem, mert kétsége támadt (amint mondta), hogy cselszövés céljából jött.

236 Károlyváros, a mai Karlovac (Horvátország).

Folytatódtak tehát a harcok Magyarországon a török csapatok ellen, amelyek egészen Vácig portyáztak, miközben máshol, súlyos veszteségeket okozva, ágyúlövésnyire Eger alá szorították vissza őket. Azt is suttogták, hogy a törökök Bécs alá akartak vonulni. Egyesek ugyanis ezt hitték, mivel állítólag a budai pasa néhány napig áruhában járkált, vagy csak ezt a hírt terjesztették, mert elköltötte a pénzt, a fizetetlen katonaság pedig emiatt kifosztotta a falvakat, neki pedig hirtelenjében valamilyen vállalkozásba kellett fognia. Urának dolgai sem mentek túl fényesen, mivel Konstantinápolyban mindenképp nagy hiányt szenvedtek, az államkincstár pedig kiürült, úgyhogy a háborúhoz szükséges ellátást sem tudták előteremteni. Ezzel szemben Pálffy és Tieffenbach katonáinak merészsége az egri helyőrséget és a ruméliai beglerbéget nehéz helyzetbe hozta, mert az utánpótlásként küldött, nagy mennyiségű lőszerrel megrakott szekereket és néhány ágyút elfogtak, a petárda²³⁷ bevetésével sok török lemészárlása árán elfoglalták Tatát, egy sok tekintetben fontos erődöt, és ezzel elbizonytalanították a környező helyőrségeket.

Ahogy beköszöntött a meleg évszak, a dolgok is élénkülni kezdtek: Bécsbe érkezett Miksa, Burgau márkí,²³⁸ Gianfrancesco Aldobrandini, aki nyolcezer olaszországi katonát várt, Giorgio Basta²³⁹ Flandriából, és más vitéz kapitányok, akik türelmetlenül várták a császár harcmezőre szólító parancsát.

Úgy látszott, hogy a törökök megrettentek attól, hogy mindennap vereség éri őket egészen Budáig. Erdélyben a temesvári és gyulai helyőrség törökjeit a váradi helyőrség váratlanul rohanta le, ennek következtében a szandzsák rendes katonaságán kívül igen sok más személy is elesett. Ráadásul, mivel hallották, hogy a fejedelem visszaküldött két csauzt a Portára azzal, hogy készen áll a háborúra, főleg ha a császártól kellő segítség érkezik, és annak ellenére, hogy Moldva ügyei még nem voltak tisztázva, azt remélték, hogy Carrillo atya, akit a pápához küldtek, elérheti, hogy valami egyezség szülessen kettejük között a szentatya közbenjárásával – miután az félretette ellenérzését, amit a lengyelek iránt táplált érthető módon, mert azok nem csatlakoztak a ligához.

237 A magyar hadszíntéren újdonságnak számító, a kapura erősíthető robbanó szerkezet.

238 Karl Markgraf von Burgau, tirolai Ferdinánd főherceg természetes fia.

239 Basta György.

Időközben Óvárnál a császári katonák száma hatvanezer före duzzadt, köztük körülbelül nyolcezer kitűnő vallon katona szolgált. Elhatározták, hogy hadászati megfontolásból nem kísérlik meg Győr ostromát, de elfoglalják a Szinán által meghódított környező várakat. Ezért a sereg Pápa alá vonult, és öt napon át nagyszámú ágyúval lőtte a várost, augusztus 19-én pedig, miután elfoglalták azt, a vár védői az életükért cserébe megadták magukat. De a császáriak nem voltak eléggé körültekintők, mert néhányan hamarabb léptek a várba, és amikor a törökök kivonulás közben felrobbantottak egy általuk készített aknát, sokan a levegőbe repültek. Jogos felháborodásukban a császáriak a szabadon távozó törökök nyomába eredtek, és közülük több mint négyszázat lekaszaboltak. Ugyanakkor a vallonok és az olaszok vérrel szennyezték be fegyvereiket a zsákmány miatt, amit az egyik el akart venni a másiktól, és ha nem kaptak volna gyorsan észbe, fennállt volna veszély, hogy az egész tábor fegyverre kel.

Mantova hercege is megérkezett néhány századnyi lovas lövésszel és vértessel, akik mindannyian kipróbált, remek harcosok Carlo Rossi vezetése alatt, és jött még udvari nemesek egy tiszteletreméltó csoportja egyéb lovagok kíséretében. Miksa, miután egy enyhébb betegségből felépült, elhatározta, hogy ostrom alá veszi Győrt, amely alatt gyorsan felállította a táborát, majd támadni kezdte. Ám ezzel Giorgio Basta nem volt teljesen megelégedve, mert azt tervezte, hogy korszerű ostrommódszert használnak: körülveszik az erődöt, és mindenekelőtt megszerzik a szigetet,²⁴⁰ majd beveszik Szent Mártont, és ezzel szorosabb zár alá veszik a várat, mint addig volt.

Közben Pálffy vitéz magyarjaival több alkalommal nagy károkat okozva egészen Budáig portyázott, akadályozva Dzsáfer terveit, aki azzal az elhatározással érkezett, hogy segítséget nyújtson az ostromlottaknak Győrben. A védők néhány merész kitörést hajtottak végre, amiknek során az olaszok jártak a legrosszabbul, mert ők a várhoz kissé közelebb táboroztak le a többieknél, mivel Mantova hercegeiben égett a harci vágy. Néhány embere azonban túlságosan merésznek bizonyult, amikor kivont karddal a kezükben, nagy veszélyt

240 A mai Győrsziget, Győr része.

vállalva, ki akarták szabadítani Marc'Antonio Andreasi mantovai lovagot, aki a törökök győri börtönében raboskodott. Az erőd árkának közelében harcba bocsátkoztak a törökökkel, elszenvedve tőlük a legrosszabbat.

Eközben a havasalföldi Mihály vajda tizenkétezer harcossal szállt szembe a Magyarországon átvonulni szándékozó tatárokkal, akikből sokat levágtak. Zsigmond fejedelem pedig húszezer katonával vonult Gyula és Temesvár ostromára, a nemesség saját hadinépével és a parasztokkal együtt követte, szállítva az utánpótlást, miközben az otthon maradók háztartásonként fegyverezték fel magukat, különös tekintettel a székelyekre, akik ígéretet kaptak ősi kiváltságai visszaállítására.

A rácok és a bolgárok is tudták, hogy a török erői meggyengültek, és a zűrzavar még a Portára is áterjedt az anyaszultána uralmi ambíciói és az ott forgalomba került hamis pénz miatt. Ez a janicsárok lázadásához vezetett, akik felajánlották a fejedelemnek, hogy minden alkalommal szolgálják őt, amikor szüksége van rájuk.

A keresztények Győr körül már három erődöt építettek, melyek védelmi funkciót tölthettek be, és megakadályozták a védők utánpótláshoz jutását. Amikor híre jött, hogy a belgrádi pasa ötvenezer harcosból álló sereggel Székesfehérvárra érkezett, Miksa joggal gyanította, hogy Esztergomot akarják megtámadni, parancsot adott tehát Pálffy-nak, hogy vonuljon vissza, és erősítse meg állásait. Eközben ő sem maradt a helyén, hogy felgyorsítsa és elősegítse Győr bevételét, mivel azt tanácsolták neki, hogy vonuljon vissza, de jól őriztesse a felhúzott erődítményeket.

Miután a törökök visszafoglalták Szent Mártont és Tatát, és az összes védőt lemészárolták – leszámítva néhányat, akiknek az éj sötétje nyújtott segítséget a meneküléshez –, a pasa nem Győr felmentésére indult, hanem Esztergom felé vette az irányt. Ezzel arra ösztönözte a császáriakat, hogy átkeljenek a folyón. Ezek kételkedtek abban, hogy a török megállapodna a vár alatt, és nem inkább csak a bolondját járattja velük, mert valójában az a szándéka, hogy eltérítse őket a fő iránytól, megossza hadseregüket Esztergomnál, a többiek pedig Gyula alá csalja, mintha annak megsegítésére sietne, így nyerve a Győrtől való elvonásuk által időt, ha mást nem is, ami ez bármilyen más kockázatos lépésnél hasznosabb lenne.

A pasa tehát szorgalmasan menetelt, megerősítve ezzel Gyula megsegítésének szándékát, azonban a császáriak azzal késleltették, hogy hátulról belekapdostak. Ennek eredményeképpen a fejedelem két, Gyulához eléggé közeli megerősített helyet birtokba tudott venni. Azután Gyula ostromzárát fenntartva hirtelen Temesvár alatt termett, ahol sok török megölése árán bevette a várost, parancsnokát börtönbe vetette, bátorságot öntve ezzel katonáiba, akik gyorsan visszafordultak Gyulára, az ostromlottakban érthető módon félelmet keltve.

A pasa, megszakítva megkezdett útját, Pestnél átkelt a Dunán, majd Vác felé indult, és nem tiltotta meg csapatainak, hogy egészen ágyúlövésnyire megközelítve az ellenséget, portyázzanak. Miksa ezért úgy vélte, hogy nem szükséges komoly erőfeszítéseket tenni, területet foglalni és azt felperzselni, hanem visszahúzódott seregével, amelyet Basta segítségével nagyon tisztességes módon rendezett el és állított fel, hogy többféle módon is képes legyen megütközni az ellenséggel. Erre azonban végül nem szánta rá magát, hanem a haditanács után, amelyen jelen voltak Burgau márki, Pálffy és Basta, parancsot adott a sereg visszavonására, és velük tartva, a szálláshelyükre vezette a katonákat. Egy tekintélyes létszámú haderőt küldött az erdélyi fejedelemhez, aki értesülve, hogy a pasa két csapattal Szolnok felé vonult, hogy felmentse az általa ostromlott várat, elindult ellene, eltérítve őt szándékától. A védők pedig megfosztva látták magukat a segítség reményétől, így átadták neki a várat.²⁴¹

Ez az ezeröttszázkilencvennyolcadik év első napjaiban történt, amikor a törökök – akik nagyon aggódtak, hogy Győr ilyen nyilvánvaló veszélybe került, mivel az ostromló tábor nem oszlott fel, hanem beszállásolták a katonákat a városhoz közel fekvő településekre – színlelt támadást indítottak Novigrad²⁴² ellen. A fő tervük az volt, hogy amíg arra a területre irányul a figyelem, Győr megsegítésére sietnek. Ennek érdekében kétezer embert hajókra szállítottak, és ezzel párhuzamosan a hadvezér, Mehmed egy nagy csapat lovassal útnak indult. Amikor a hír Pálffy fülébe jutott, egy bátor harcosokból álló csapattal

241 Szolnokot valójában nem foglalták el az erdélyi csapatok.

242 Nógrád vára.

elindult Esztergomból, és a török nyomába eredt. Sok mérföldet tett meg, megannyi ellenséget megölt, és néhány lobogót is elhozott.

Schwarzenberg bárónak, akire az ostrom terhe hárult, kételyei voltak, hogy meg tudja-e őrizni a hírnevét, látva a törökök számára egyértelműen kedvező helyzetet, mindazonáltal elhatározta, hogy kész életét áldozni a győzelem érdekében. Tudatta a terveit Pálffyval, majd március huszonhetedikén elindult Komáromból egy hétszáz főből álló francia és vallon gyalogsággal, továbbá vallon lovasokkal és a lehető legtöbb huszárral és hajdúval (ezek magyar lándzsások és gyalogosok). Átkelve a Dunán, Győrszentivánba mentek, ami Győrtől két mérföldre esett, majd éjfél előtt két órával megközelítették a várat, miközben az egyik oldalról öt huszár szóval tartotta az őrséget a felmentőssereg hírével, amire valóban vártak a bentiek.

A báró egy mozgóhidat hozatott, a másik oldalról pedig a kapura erősítettek egy petárdát, de az nem gyulladt meg, ezért azonnal elhelyezték a másodikat, ami viszont kiválóan működött. Az első kaput betörték, és a második kapunál is hasonló támadást indítottak. A törökök félig felöltözve, néhányan fegyverrel a kezükben kimentek a házaikból, hogy megnézzék, honnan jön ez a váratlan és hatalmas zaj. Eközben a katonák benyomultak, és a vár összes sáncát és bástyáját elfoglalták, hogy a törökök ne tudjanak összegyűlni. Az egyik bástyánál mégis olyan kemény és heves harc kezdődött, hogy a császáriak egészen a kapu közelébe szorultak vissza, ekkor azonban eszükbe jutott, hogy dicső hadjáratukat az ellenség vére írja meg. Emiatt új erőre kaptak, és kiinduló helyükre szorították vissza az ellenséget, amely súlyos helyzetbe kerülve és a kétségbeesés által sarkallva felgyújtotta a lőszerkészletet, ezért mindkét oldalon sokan a levegőbe repültek. A többi helyen is úgy harcoltak, hogy semmire sem voltak tekintettel, rengeteg törököt ölve meg, köztük a janicsárok agáját és magát a pasát is, aki a védelemben nagy hősiességről tett tanúbizonyságot. A maradék török menedéket remélve bevette magát a várba, de az ágyútűz hatására és a pasa feleségének könyörgésére gyerekeikkel együtt megadták magukat. A császáriak zsákmányoltak százhusz ágyút, nyolcszáz harci lovat és két évre elegendő élelmet.

A pasa fejét Bécsbe küldték, a több mint ezerötyszáz török és kétszáz keresztény haláláról, illetve ötszáz sebesült és ugyanannyi fogoly kiszabadításáról szóló hírrel együtt.

A csodás siker a császár tudomására jutott, és Miksa is rendkívül elégedett volt, amire korábban nem is számítottak, ezért hírül adták az Erdélyinek, aki cserébe tájékoztatta őket arról a győzelemről, amit generálisa aratott a belgrádi szandzsákbég és több, a nagy támadás miatt összegyűlt bég ellen.

Ugyanakkor Esztergom vízivárosát az a súlyos veszély fenyegette, hogy a törökök elfoglalják két hitvány szolga árulása miatt, akik felgyújtottak néhány házat, hogy amíg az emberek az oltáson dolgoznak, addig a törökök nyugodtan kihasználhassák az alkalmat. De fény derült a cselszövésre, és az árulók megérdemelt halált haltak, a támadókat pedig lekaszabolták, mielőtt elmenekülhettek volna.

Amikor Zsigmond visszatért Erdélybe, beszámolt alattvalóinak a császári udvarban folytatott tárgyalásairól, felszólítva őket, hogy esküdjenek hűséget a császárnak. Majd miután annyi pénzt gyűjtött össze, amennyit csak tudott, elhagyta a tartományt, és Sziléziába ment, hogy a császári tanácsosok által neki kijelölt hercegséget²⁴³ élvezze. A tatárok úgy vélték, hogy a távozása után könnyen meg tudják szerezni a fejedelemséget, ezért a tőlük megszokott nagy tömegben, törökök által kísérve, támadásba lendültek. A császári kapitányok azonban szétverték őket, kétezer-ötszáz főt megöltek közülük, elvették összes poggyászukat, és több mint hatvan török főembert és török foglyokat vittek Gyulafehérvárra, ahol ezek azt vallották, hogy abban az évben a szultán már nem küldhet ki nagy és ütőképes sereget az élelem és a tisztek hiánya miatt. Sőt maguk a törökök is, akik a parancsoknak engedelmeskedni szoktak, nagyon vonakodva vonultak a harcmezőre, mert visszatartotta őket a rendkívüli félelem a keresztények hatalmas sikerei miatt.

Erről a haditettéről értesültek az udvarban, miközben befutott annak a nagy hadizsákmánynak a híre, amelyet Pápa helyőrsége szerzett a székesfehérvári pasa fiának foglyul ejtésével együtt. Schwarzenberg gróf Pálffyval és Nádasdyval a vár ellen vonult, amelynek kapuit, csakúgy, mint a környező (fal)részeket, földdel töltötték fel a védők, a őrszemek azonban, akiket aztán megöltek, leleplezték őket, az ágyútűz miatt pedig vissza kellett vonulniuk.

243 A sziléziai Oppeln és Ratibor (Lengyelország) hercegségei.

Nádasdy négyszáz lovasával előrement, hogy felderítse az őrszemeket, a gróf pedig egy mérfölddel odébb megállt, de a védők felfedezték, és nagy csapatban kivonultak. A csetepaté Nádasdy visszavonulása és a gróf előrenyomulása után, a másik oldalon pedig a törökök előretörése miatt igazi csatává fejlődött, amiben a császáriak kerekedtek felül. Hatezren megfutottak, őket nagy lendülettel egészen a székesfehérvári vár kapujához kergették. Ott a törökök egy szűk hídhöz értek, ami a ránehezedő nagy súly miatt összeomlott, így a rajtuk álló harcosok nagy része az árokba zuhant és megfulladt, a többi pedig a roncsokba kapaszkodva egymást nyomta agyon és fullasztotta meg.

A császáriak ügyesen visszavonultak, háromezer-ötszáz török halottat hagyva hátra, míg a keresztények közül csak nyolcvanan estek el. A győztesek kétszáz zsákmányolt lovat vittek magukkal Esztergom városába, ahová elment a gróf, hogy a helyőrség zavargását lecsendesítse. Itt egy török főembert mutatnak be sok tisztjével együtt, akiket a komáromi portyázók fogtak el egy erődben, egy gyors rajtaütés során, Buda közelében. Ez a török kegyetlenül bánt a foglyokkal, kétszáz németet válogatott kínzásokkal ölt meg, pedig kifizették a kialkudott váltságdíjat. Az igazságos bosszú végül elérte.

Hasonlóképpen sikertelennek bizonyultak a temesvári pasa tervei, aki elhagyta az erődöt, hogy meglepje Lippát. Nagy szerencséje volt, hogy élve megúsza, de az általa vezetett emberek közül sokan meghaltak, és húsz ágyújuk is odaveszett. Eközben a havasalföldi Mihály tüzet vetett Újvár²⁴⁴ várára, ahol sok török lelte halálát a lángokban.

Komáromot egy huszonkétezer gyalogosból és nyolcezer lovasból álló császári hadsereg hagyta el, és további hatezer vallont vártak azokon a katonákon kívül, akiknek Aachenből kellett érkezniük. De ez nem olyan hadjárat volt, mint amelyet elterveztek. Közeledett a szeptember, amikor néhány nem túl nagy jelentőségű esemény történt az egri törökökkel, akik mindig a legrosszabbul jártak.

244 Nem világos, melyik Újvárra (Novigrado) céloz Spontone. A Temesvártól délnyugatra fekvő Újvár település váráról nincsenek adataink, Marosújvár vára viszont túlságosan messze fekszik Lippától és Temesvártól.

Nagy aggodalmat okozott a törököknek a napról napra egyre jobban tomboló konstantinápolyi pestisjárvány, továbbá az engedelmesség észrevétlen bomlása, de mindenekelőtt a karamániai Hüszejn pasa és más népek lázadása,²⁴⁵ valamint az a sok csata, amiben a kirendelt parancsnokok alulmaradtak: legutóbb a Giulapo folyó mellett fekvő Urfa²⁴⁶ erődjének elvesztése, illetve az oszmán uralkodóház elleni szervezkedés, ami a legbölcsebb portai tanácsosokat is megzavarta.

Ezért különösen jól jött számukra és a nagyúr számára a Mihály vajdával kötött megállapodás. A vajda, megbánva, hogy az erdélyi fejedelem szolgálatában fegyvert fogott a szultán ellen, követet küldött a szokásos adóval, és nemcsak hogy alázatosan kegyelemért esdekelt, hanem megígérte, hogy ezért cserébe elűzi Zsigmondot Erdélyből, és eléri, hogy a tartomány – ahová a kiválasztott emberekből megfelelő segítséget küldött volna – újra az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerüljön.

A hitetlen hitelt adott ennek, és azonnal elküldte Hafiz Ahmed eunuchot tizennyolcezer harcossal és harminc ágyúval. Hafiz fontosnak tartotta, hogy útközben levelet írjon a Portára, mert kételkedett a vajda megbízhatóságában, de fenyegetőző választ kapott, hogy induljon útnak, és kövesse, amit a hadjárat ügyében parancsolnak neki. Ezért kénytelen volt engedelmeskedni. Ekkor ismét nekiindult seregével, és mikor megérkezett Bulgáriába, Mihály táborának közelében állította fel az övét. Itt töltött néhány napot, Mihály pedig az éj leple alatt, a sűrű ködöt kihasználva, tizennégyezer katonájával megtámadta a pogány tábornokot, és mivel készületlenül érte őket a támadás, nagy vérfürdőt rendezett. Nagyon kevés török menekült meg, és az eunuchnak is csak épphogy sikerült. Mihály azonban nem állt meg, hanem Nikápoly felé vette az irányt, és mikor odaért, a pasától megszerzett ágyúkkal olyan hevesen kezdte lőni a várost, hogy néhány nap leforgása alatt elfoglalta, vitézei pedig igen nagy zsákmányra tettek szert.

245 Utalás az 1598-ban Anatóliában kirobbant nagy dzseláli felkelésre, amelynek vezetője az 1601-ben meghalt Kara Jazidzi, a „Fekete Írnok” volt. Az ő egyik vezére lehetett az említett Hüszejn.

246 Urfa (Şanlıurfa, korábban Edessza, Törökország) Kelet-Anatóliában.

Birtokba vették Vidint²⁴⁷ is, valamint a Dunán horgonyzó, a török sereg ellátmányával megrakodott négy gályát és több uszályt. Mehmed, aki ezalatt révetegen merült el az élvezetekben, a váratlan csapástól porig sújtva, zavartan adta ki a parancsot, hogy az első vezír, a janicsárok agája és a fő defterdár²⁴⁸ a teljes oszmán haderővel együtt induljanak a Havasalföldi ellen. A parancsot azonban nem hajtották végre (bár úgy tettek, mintha engedelmeskedtek volna), mert nem lett volna helyes, hogy a körülötte lévő és a többenél tekintélyesebb és tapasztaltabb pasákat eltávolítsák. Azt tervezték, hogy más eszközökkel, egy alkalmasabb időben orvosolják a helyzetet, megakadályozva ezzel a hirtelen felindulásból hozott döntés végrehajtását.

A janicsárok fellázadtak, és nyíltan kijelentették, hogy nem akarnak kimenni a harcmezőre egy másik Ahmed irányítása alatt, aki egy elnőiesedett ember volt. Ezen Mehmed feldühödött, és ötezer parasztból – elszólítva őket a kapa mellől –, janicsárt faragott, továbbá küldött még tizenötezer harcost, akik azonnal elindultak a vajda ellen. Ő már a csatamezőn volt ötezer havasalföldi gyalogossal és tízezer lovassal, akiket tizenötezer bolgár kísért, különösen nagy lelkesedéssel fogadva a harcra való felhívást. Éppen Trákia határain tartózkodtak, ahová a vajda be akart vonulni, és nagy diadalt aratva kilencezer törököt hányt kardélre, és nyolcezer foglyot ejtett, akiket szintén lekaszaboltak.

Ez a hadművelet annyira megrémítette a Szaturdzsi pasa²⁴⁹ vezette egész sereget, hogy az kénytelen volt keményen fellépni, mert katonái csapatosan menekültek, de nem sokat ért el vele. A tatár követ a császárhoz ment a béke ügyében, és a kán nevében egyebek között azt ajánlotta fel, hogy megszabadítja a szokásos éves portai adótól, de egyelőre nem kapott választ, mert az udvarban abban a reménykedtek, hogy a havasalföldi vajda, miután megkapta, amit kért, jelentősebb előrelépést ér majd el Erdélyben.

Mehmed nagy haragra gerjedt – ami egy szempillantás alatt elpárolgott –, amikor az a hír érkezett, hogy a perzsa sah erős és hatalmas sereggel táborba szállt, ezért kivonta minden korábban odaküldött csapatát Magyarországról,

247 Duna-parti város Bulgáriában.

248 Az eredetiben scrivano il grande.

249 Szaturdzsi Mehmed.

és a taurisi pasa²⁵⁰ megsegítésére küldte, aki sokszor kért már segítséget a Por-tától, mentegetőzve amiatt, ha valamilyen szerencsétlenség következtében seregét lemészárolnák, mivel nem rendelkezett elegendő erővel, hogy szembe tudjon szállni az ellenséggel.

Ezután Mehmed gondolatai ismét Magyarország elpusztítására terelődtek, amit a vörös zászló nyilvános kibontásával tett egyértelművé, annak jeleként, hogy személyesen akar hadba vonulni. Ennek azonban a törökök kevés hitelt adtak, mert gyávának tartották, akit erősen fogva tartott az érzékiség.

A döntés értelmében Ibrahim lett a szerdár,²⁵¹ aki valóban útnak indult, és Belgrádba ment, ahová összevonták a teljes haderőt, és ahol újra szárnya kapott a hír, hogy a nagyúr is hadba vonul nagyszámú mór testőr kíséretében.

A császáriak kénytelenek voltak felhagyni a budai vállalkozással (amely pedig Pálffy elhivatottsága miatt eddig jól alakult), mert egy német ezredes sok információt szivárogtatott ki a pasának a császári tábor meggyengült erőiről és az ott eluralkodó nélkülözésről. Az ezredest később Mátyás főherceg parancsára bíróság elé állították, de nem sok jót szült számukra a császárhoz való fellebbezés, mert ezt követően az udvarból gyakran érkeztek parancsok, hogy méltó büntetésben részesítsék az árulókat. A budai helyőrség katonái felszabadulva a kétségek és veszedelmek alól, a környéken tartózkodó bajtársakból egy nagyjából nyolcezer fős csapatot verbuváltak, és Erdélybe indultak, mivel értesültek Báthory bíboros odaérkezéséről. Ő magának követelte a trónt, de akik a császárnak esküdtek hűséget, nem látták szívesen, és ez olyan zűrzavaros helyzetet teremtett, ami alkalmat adott a zsákmányszerzésre.

Giorgio Basta azonban jobb és szemfülesebb hadvezér volt azoknál, akik valaha is harcoltak a háborúban, és előre látta a terveiket. Elfoglalt tehát néhány előnyös helyet, harcra kényszerítette őket, és a legtöbbjüket kardélre hányták. Egy sem maradt volna életben, ha a magyarok az ő tanácsát követték volna, de így sikerült visszavonulniuk, és háromezren megmenekültek, akik azután megpróbálták elfoglalni Esztergomot, de a helyőrség vitézül visszaverte őket.

250 Az anatóliai pasa.

251 Damat Ibrahim pasa, nagyvezír.

Báthory Zsigmond először kevésre becsülte szerencséjét és az iránta tanúsított tiszteletet, később pedig leleplezte hitványságát és állhatatlanságát. Rövid sziléziai időzés után úgy tett, mintha nem talált volna ízléséhez méltó otthonra, és becsapva Carrillo atyát, Rudolffhoz küldte, hogy könyörögje ki tőle Leitmeritzet,²⁵² Vratislav Pernestain feleségének, Donna Maria Manriche-nek a birtokát, egy nagyon szép palotával, amit – állítólag – a firenzei Palazzo Pitti mintájára építettek. Vagy akár egy másik helyet, amely Őfelsége tulajdonában volt, ami szintén megfelelő lakóhely lett volna, még ha az nem is rendelkezett olyan előnyökkel, mint az előbbi.

Carrillónak arra is volt megbízatása, hogy kérje a kialkudott kárpótlás felének kifizetését, mivel annak már lejárt a határideje, és nem tudták olyan gyorsan teljesíteni, hogy az neki megfelelt volna. Ezért ravasz fortélyhoz folyamodott. Miután a hírnök két nap múlva távozott az udvarból a szükséges pénzzel és a kért lakóhely engedélyével, a császár hírt kapott arról, hogy Zsigmond mindössze három szolgálval elmenekült Sziléziából és visszatért Erdélybe. Szekereit feltartóztatták a császár emberei, és azokat birtokba véve többek között megtaláltak két darabot az Aranygyapjas rend nyakláncából, amelyek az öt évvel korábban elhunyt Ferdinánd főhercege voltak, amelyeket most visszaküldtek Spanyolországba.

Miután a fejedelem Erdélybe érkezett, ismét hűségesküt tettek neki, a székek azonban nem akartak megjelenni, amin bárki más elgondolkodott volna, ő azonban elbizakodottan nem töprengett el azon, hogy a régmúlt idők már nem térnek vissza soha többé. A császártól Váradot kérte, úgy állítva be, mintha egyenrangú félként tárgyalnának, s megígérte, hogy a korábbi szövetséget megtartja, de a császár nem hitt neki, megjegyezve, hogy nem kapta volna vissza az országot, ha a lengyelek és a törökök fegyverei nem segítették volna.

Carrillo atya, látva e fékevesztettség gyógyíthatatlan jeleit, a háttérbe húzódott, mert nem akart szemtanúja lenni az eljövendő tragikus eseményeknek. Mivel Zsigmond üres szavainak és gyerekes fenyegetőzéseinek nem adtak hitelt az udvarban, elkezdtek erősíteni Váradot, ami alá egy nyolcvanezer

252 Litoměřice (Csehország).

harcosból álló török sereg vonult fel, akik mindent elkövettek, hogy elfoglalják azt. De minden erőfeszítésük hiábavalónak bizonyult, mert az erődöt hősieen védte Redern ezredes²⁵³ és egy bolognai lovag, Gian Marco Isolani gróf²⁵⁴, aki ma is a küzdelem dicső jeleit viseli arcán.²⁵⁵

Amikor Zsigmond látta, hogy hiábavaló terveit nem sikerült véghez vinni, bizonyos feltételekkel lemondott unokatestvére, a bíboros javára arról az országról, amely nem is volt az övé, majd Lengyelországba távozott. A bíboros nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy rendezze ügyét a császárral, és elnyerje a kegyét, mert be akart hódolni neki, hogy nyugodtan élvezhesse a trónt, de Rudolf jól ismerte a fejedelmek állhatatlanságát és gyengeségét, amiért sem a bíboros, sem mások nem irányíthatják egyedül a tartományt a török túleréjével szemben. Mivel egyéb okok miatt sem akarta meghallgatni, azt a választ adta, hogy hagyja el a tartományt, amely fölött nincs hatalma, máskülönben ő lesz a felelős annak kifosztásáért, a legnagyobb bajt azonban a saját fejére fogja hozni. Ezt annál magabiztosabban mondták, mert példaként ott állt Mihály odaadó szolgálata, aki éppen átkelt a Dnyeszter folyón, és belépett Podóliába, tűzzel-vassal elpusztítva és lerombolva a tatárok két fő székhelyét.

Schwarzenberg gróf sem kevésbé vitézül hadakozott, miután szokásos petárdával elfoglalta Zsámbékot, sok embert megölt, és gazdag zsákmányt szerzett. Ezt követően alig egy nap alatt elérte Székesfehérvárt, és ugyanazzal a petárdával megnyitotta a külváros kapuját, olyan károkat okozva, melyeket inkább elképzelni lehet, mint leírni.

A várbeli törökök, és akik ott menedékre leltek, mérhetetlenül megrémültek, és nagy fájdalommal vették tudomásul, hogy szemük láttára több mint háromszáz polgári foglyot ejtettek, és több mint százötvenezer szkúdót zsákmányoltak. De akkora volt a hiúságuk, hogy aztán nemcsak megvigasztalódtak, hanem rendkívüli örömet éreztek, miután a kapuhoz rögzítve két petárdát is

253 1598-ban védte meg váradi kapitányként a várat.

254 Giovanni Marco Isolani gróf, hadmérnök, 1602-ben Székesfehérvár átadásakor esett fogásba.

255 Utalás Isolani lóporrobbanás következtében elszenvedett arcsérülésére.

találtak, amiket a francia katonák hagytak ott feledékenységből. A petárdákat nagy ovációval az erődbe hurcolták, és több alkalommal is körbevitték a falon, mintha bálványok lennének, azt tervezve, hogy komoly hadivállalkozásokban fogják felhasználni ezeket.

Ibrahim Belgrádba érkezése miatt számos tatár és török csapat bukkant fel Magyarországon. Egy részük Esztergom felé vonult, ezeket Pálffy szétkergette. A többi egészen Kassáig portyázott, de végül szégyenszemre, vereséget szenvedve távozni kényszerültek, ami Basta érdemének tulajdonítható, aki határozottan vezette a hadjáratot.

Nem sokkal később ötezren indultak el Szolnokról, hogy eljuttassák az élelem-utánpótlást Egerbe, de rajtuk ütött négyezer bátor császári, és kétezret kardélre hányt közülük. A többieknek nagy szerencsájük volt, hogy el tudtak menekülni, és így életben maradtak, azonban nemcsak élelemmel megrakott szekereket hagytak hátra, hanem lőszer, pénz és egyéb dolgok is a győztesek birtokába kerültek.

A budai és a székesfehérvári helyőrség katonái megpróbálták elfoglalni Pápát, de nagy veszteséggel visszavonulni kényszerültek. Sokkal súlyosabb kudarcot szenvedett az anatóliai pasa, akit Budától nem messze, a Duna menti összecsapásban öltek meg a császáriak. A törökök elvesztettek két gályát és nagyszámú utánpótlással megrakott bárkát.²⁵⁶ Nem sokkal ezután a hajdúk elvittek még három, lőszerrel megrakott, Budára tartó hajót, és lezártak minden utat annak érdekében, hogy segítség egyetlen erődből se érhesse el azt a várat.

Schwarzenberg elhatározta, hogy a Buda elleni hadjáratot megpróbálja a Komáromba érkezett bécsi ezredeivel végrehajtani. Csapatai egy részével elindult tehát, azt színlelve, hogy sáncokat akar emelni. A törökök kivonultak és támadásba lendültek, de csapdába estek, és megöltek mindenkit a pasa fiával együtt. Több török, köztük sok főtiszt, akik mit sem tudtak erről, csak azt nézték, hogyan tudnának a környéken tábort verni, de a falak közelében fekvő kertekben ügyesen elrejtőző hajdúk fogságába estek, amikor menekülés közben leestek lovaikról. Schwarzenberg, látva a rémült törököket, nemcsak a

²⁵⁶ A pasa az esztergomi naszádosokkal Tolna környékén vívott csatában halt meg. Lásd a következő jegyzetet.

várat, hanem Pestet is igyekezett elfoglalni, de az előbbi túlságosan is éberen őrizték, míg az utóbbi kapuja teljesen fel volt töltve földdel. Ezért lemondott tervéről, ráadásul hírt kapott, hogy közeledik a görögországi beglerbég vezette török sereg, a helyőrség pedig felhúzódott a várba, mivel a város falai nem voltak rendesen megerősítve, ezért nem volt védhető állapotban. A visszavonulók az Esztergom alatti táborba mentek, a városból pedig az összes haszon-talan embert eltávolították, és olyan katonákat küldtek a győri helyőrségből, akiket már lecsendesített a számukra kifizetett zsold, ezért hajlandók voltak odamenni.

Pálffy és Nádasdyt figyelmeztették, hogy három erős tatár csapat Buda felé vonul, ezért otthagyták a budai tábornak, és dél felé haladva kifosztottak két fontos várat, majd bevették Zulne falut, lerombolva a Dráva fölött átívelő hidat.²⁵⁷

Ibrahim mindent felprédált a hadserege körül, hogy tábornak bontsanak, és hogy megakadályozza katonái dezertálását, akikben azonban kevés hajlandóság mutatkozott egy súlyos és veszélyes kórság terjedése miatt, amelyben legnagyobb csapásként Ibrahim is súlyosan megbetegedett. A hajdúk kedvező alkalmat látva ebben, minden oldalról folyamatosan zaklatták az ellenséges sereget. Megérkezett Mátyás főherceg is a harcmezőre nagyszámú főúr kíséretében.

Zsigmond nagyon össze volt zavarodva, mivel a túloldalon találta magát, és most könyörgött a pápának, hogy segítsen ügyei elrendezésében, valamint Rudolftól is próbált kieszközölni valamilyen megoldást, sok udvari ember és a havasalföldi vajda útján, és bár úgy tűnt, hogy erőfeszítéseit nem koronázza siker, a bizonytalan helyzetet a hasznára fordíthatta.

Erdélyben ugyanis nagyszámú fegyveres kozákkal megjelent egyik rokona, Báthory István, aki a tartomány egy részét követelte. Zsigmond ismerte Báthory bíboros eltökéltségét, hogy nem adja át a kormányzást, ezért ő hevesen ajánlgathatta azt hol a lengyeleknek, hol pedig a töröknek, akiknél csekély

²⁵⁷ Spontane valószínűleg a szabad hajdúk 1599 júniusában végrehajtott tolnai rajtaütésére céloz (a település eltorzított neve Tolna lehet). Bár tervben volt, a drávai eszéki híd felgyújtására nem került sor.

esélye volt a sikerre, miközben egyáltalán nem akart ujjat húzni a császárral, és úgy tűnt, hogy a török is lemondott a tartományhoz fűződő jogairól, vagy csak nem akarta bevetni az erőit, amelyek minden oldalról meggyengültek. Ezért akadtak olyan erdélyiek, akik nem hódoltak be a töröknek, de nem engedelmeskedtek a bíborosnak sem, aki nem számíthatott segítségre a tatároktól, mert nem sokkal azután, hogy beléptek az országba, uruk parancsára indultak is tovább, mert az békeszerződést akart kieszközölni a császárnál. Ez azonban nem sikerült, hazafelé menet pedig a havasalföldiek több mint húszezret lemészároltak közülük, és kiszabadítottak tízezer foglyot. A bíborost még jobban megvetették, miután Basta elvette követeitől a töröknek küldött adót, amit nem volt hajlandó visszaadni, bármennyire is szorgalmazta azt bizalmi emberein keresztül a bíboros.

Basta korábban elindult Szolnok és Hatvan közötti táborából, hogy Egert körbezárja, de közben azt terjesztette, hogy Esztergom alá indul. Ennek hihető jelét is adta, mert elküldött kétezer katonát, miközben tízezerrel gyorsan Tokaj felé vette az irányt, hogy csatlakozzon Mihály vajda csapataihoz, aki huszonkétezer emberével már bevonult Erdélybe, ahol készségesen átadták neki a császárhoz hű várak kulcsait.

Eközben Ibrahim ezer lovast küldött, hogy visszaszerezze Esztergomot, de közülük hatszázan pórul jártak és fejvesztve elmenekültek. Basta háromezer gyalogost küldött oda, miután visszatért Erdélyből, és újra letáborozott Szolnok és Hatvan között, azzal a fő céllal, hogy megszorongassa Egert, és ösztönözze a Havasalföldit, akinek a császár nem tiltotta meg a törökkel való megállapodást, hogy az erdélyi vállalkozást eredményesebben végre tudja hajtani.

A Pestre visszahúzódó Ibrahim nem kapott urától parancsot a támadásra, ennek ellenére foglalkoztatta Esztergom vagy Kanizsa megtámadásának gondolata, mert ha e két vár bármelyikét megszerezte volna, lehetősége nyílt volna, hogy tisztességes békefeltételeket alkudhasson ki. Az egyezség megkötésére eljött az esztergomi érsek²⁵⁸ megbízottja, a császár nevében Pálffy, Mehmed két követe és Paleologus, a tatár kán követe. De csak a szót vesztegették, mert a

258 Kutassy János esztergomi érsek.

török Gyórt és Esztergomot kérte vissza, az elsőt azért, mert alattvalói vérével szerezte meg, a másikat pedig különleges ajándékként kérték többször is. Miután ezt nem kapták meg, már csak Esztergomot kérték, de még kevesebbel is beérték volna. Ibrahim tehát tízezer törököt küldött Vác alá, mire a helyőrség tagjai, tudván, hogy nem tudják a várat megtartani, felgyújtották és elhagyták azt. Ennek hatására felújították a béketárgyalásokat, de mivel jól ismerték Ibrahim szándékát, aki ilyen eszközökkel próbálta kicsikarni, hogy elérhesse a célját, semmiféle megegyezésre nem jutottak, leszámítva a fegyverszünetet. Ennek ellenére mindennap kemény összecsapásokra került sor, nem csekély veszteséggel a törökök részéről, úgyhogy Ibrahim visszavonult Palánkhoz,²⁵⁹ és úgy tett, mintha Morvaországba akarna menni.

Mivel a karamániai Hüszejn felkelése miatt visszarendelték a Portára, elindult Konstantinápoly felé, de nagyon tanácstalannak mutatta magát, mint aki nem tudja, hogyan vonulhatna el, mivel az egyik oldalon Schwarzenberg állomásozott négyezer lovassal és ugyanennyi gyalogossal (akik mind nagyszerű harcosok voltak), a másik oldalon pedig ott volt Basta és Pálffy szintén nagyszámú vitéz katonával, akik mindannyian nagyon vágytak a dicsőségre, és hogy megfürödjenek a megrettent ellenség vérében. De Ibrahim terve lelepleződött, amikor a császári udvarba menekült titkára elárulta, hogy a Felső-Magyarországra küldött csapatokon kívül tizenötezer katonát hagyott Budán, a sereg többi részével pedig útra kelt, hogy maga után csalja a császáriakat, mert azt tervezi, hogy egy alkalmas helyen szembefordul velük, és a budaiakkal együtt körbekeríti őket.

Miközben a császáriak a tatárok után indultak, hogy visszaszerezzék tőlük a gazdag zsákmányt, Basta számos győzelmet aratott, a Hatvan felé kiküldött portyázók pedig sokakat megöltek, ötszáz foglyot kiszabadítottak, és hatalmas hadizsákmányt szereztek. De emiatt nem tudták kivárni az ugyanekkor Egerbe beérkező élelmiszerszállítmányt.

A pápa rendkívül elégedett volt a törökkel szemben elért sikerekkel, és elhárította, hogy az addig több alkalommal nyújtott segítségen felül, mivel a török

259 Ez a Nógrád vármegyei Drégelypalánk török palánkvára, tehát nem a vár lehetett.

ereje napról napra fogyatkozik, létrehoz egy ligát, amellyel ő és a császár leköt-
heti azokat Magyarországon, a spanyol király pedig hatalmas hajóhaddal és
olasz fejedelmek segítségével, jelentős erővel avatkozott volna be Afrikában
vagy másutt. Mindezt abban a reményben, hogy a minden oldalról szoron-
gatott törökök rá fognak kényszerülni, hogy megosszák erőiket, amelyeket a
perzsák és a lázadók elleni harc is lekötött.

Amíg erről a kiemelt fontosságú ügyről tárgyaltak, a Havasalföldi kiválóan
haladt Erdélyben, a szászok pedig a legnagyobb mértékben kivették a részüket a
birodalom szolgálatából. A bíboros, alattvalói állhatatlansága miatt, és bizton-
ságra törekedve hasztalan kért segítséget a töröktől, mivel számára fontosabb
volt máshol fellépő problémáinak orvoslása. Miután későn szánta rá magát a
döntésre, harcra kényszerült, ami szerencsétlenül végződött: nyolcezer katonát
vesztett, Mihály pedig kétezret. A bíboros nagy fáradtság és kockázat árán át-
jutott a Giulia²⁶⁰ folyón, majd leszállt a lóról, és hogy az életét mentse, gyalog
indult a hegyek közé, de hiába öltözött parasztnak, egy bolgár²⁶¹ tiszttel felismerte,
és nyakon lőtte, majd amikor a földre esett, a hadnagy azonnal levágta a fejét,
és átadta azt a Havasalföldinek, aki miután megtalálta a test többi részét, feje-
delemhez méltó módon eltemette, és utána elküldte a képmást²⁶² a császárnak.

Ezzel a győzelemmel a Havasalföldi elnyerte az udvar bizalmát, és külö-
nösen Rudolf nagyrabecsülését, aki már azt hitte, hogy végre övé lesz a tar-
tomány. Miközben hírnökei az udvarban tartózkodtak, hogy számot adjanak
a folytatásról, ő nemcsak a császárra, hanem önmagára és a fiára is letetette a
hűségesküt, arra hivatkozva, hogy őfelsége nevében kormányozza azt a tarto-
mányt. Rudolf többezer tallért és egy értékes nyakláncot küldött ajándékba,
amelynek a végén egy harmincezer szkúdónál is nagyobb értékű ékkő függött
– mindezt azért, mert több okból sem sikerült megtalálnia azt a személyt, akit
kormányzóként odaküldhetett volna, pedig szükségesnek látta, hogy a lehe-
tő legalkalmasabbat találja meg erre a tisztségre. Mindenesetre csatlakozott

260 Ilyen nevű folyó nincs a közelben, csak az Olt.

261 A hagyomány szerint egy Ördög Balázs nevű székely fejezte le a Naszkalát hegyen, Csík-
szentdomokos határában.

262 A képmást Ortelius is közölte krónikájában.

hozzá Giorgio Basta, akit Gyulafehérváron tiszteletteljesen fogadott, de lelki beállítottságuk miatt távol álltak egymástól, és a személyiségük nagyon különbözött. A Havasalföldi állandóan új dolgokra vágyott, és sokszor nem volt elégedett a saját döntéseivel sem, hatalma nem a születéséből vagy az utódlásból, hanem a fegyveres erőszakból és a barbárságból táplálkozott, és minden gondolatát, cselekedetét fia jövőbeli előmenetelére fordította. Basta éppen ellenkezőleg, nemesi születésű volt, akit a veleszületett erények ifjúkorától kezdve olyan szilárd léptekkel vezettek természetes urának, Spanyolország királyának a szolgálatába, amilyenekkel a flandriai hosszú háború²⁶³ óta senki nem rendelkezett, és most, hogy Rudolf Magyarországra hívta, megmutathatta, milyen körületekintő a tervezésben, állhatatos az elhatározásban, eltökélt a végrehajtásban, milyen ügyesen ismeri ki magát a vélemények sokféleségében, milyen biztosan választja a legjobbat, mennyire szomjazik az igazi dicsőségre, mennyire vágyik a győzelemre, és milyen nemes lélekkel tűri a balszerencse folytonos csapásait; szerény, szívélyes, mértékletes, bőkezű, hűséges és a háborúban sikeres.

Azokban a napokban Schwarzenbergtől szép számmal mentek katonák Sziget alá, ahonnan, a falvakat felperzselve, igen gazdag zsákmányt hoztak magukkal. Pálffy sem tétlenkedett: a hideg, zord időjárás ellenére megerősítette Vácot, és ellátta mindennel, amire szükség volt. Az évszak nem kedvezett egy nagy erejű támadásnak, mivel épp akkor kezdődött az újesztendő, amelyre meghirdették az egyetemes búcsú évét.²⁶⁴ Sok magyar portyára indult Komáromból, és az esztergomi helyőrségből sokakat elhívtak, akik a császári katonákkal együtt voltak elszállásolva, és Buda felé vették az irányt. Útközben nagyszámú munícióval megrakott szekeret kísérő török és tatár csapatokkal találkoztak, akik szintén Budára tartottak. Megtámadták őket, nagy részüket levágták, elvették a felszerelésüket, és sok foglyot kiszabadítottak. Csaknem egy nap telt el, mire a vidéken felbukkant az ellenség, de velük már nem csaptak össze. Bár a károk nem voltak jelentősek, mégis nagy gondot okoztak Ibrahimnak, aki kiváló katona volt, és a fő gondja az volt, hogy ura számára

263 Utalás a németalföldi szabadságharcra.

264 1600-ra VIII. Kelemen pápa szentévet hirdetett.

valamiféle békeszerződést csikarjon ki így vagy úgy. Visszaküldte tehát két csaszát Pálffyhoz, aki azonban nem rendelkezett az udvartól felhatalmazással, ezért elbocsátotta és megfenyegette őket, hogy ha visszajönnek, fogságba ejti őket. Mindazonáltal Pálffy elküldte Pezzen tanácsost a császárhoz utasításért, aki ott találta a Havasalföldi követeit nagyon gazdag ajándékokkal, kifejezve az érdekeikből fakadó alázatot és odaadást, amivel elérték, hogy uruk, kívánsága szerint, Erdély kormányzója maradjon. Ugyan hatalmát bizonyos tekintetben korlátozták, mégis elégedettséget mutatott. Felajánlotta, hogy fia a moldvai Jeremia ellen indul, akit már a kormányzó három leghűségesebb tanácsadója félrevezetett, mivel úgy tettek, mintha el akarták volna árulni urukat, elhítelve Jeremiával, hogy most könnyű lenne megszerezni Erdélyt, és teljesen kiirtani Mihály családját.

A moldvai vajda mindezt elhitte, és a lengyel nagykancellárhoz²⁶⁵ fordult segítségért, amit meg is kapott; az általa küldött emberek a Báthory család egyik tagja vezette. Az egyezség a Havasalföldi tudomására jutott, aki ugrásra készen várt, hogy megindítsa támadását. Közben Basta az embereivel Huszton, Lengyelország határában maradt, mivel az nagy jelentőséggel bírt, de a folytatásra már nem került sor, mert Báthory tartott a saját katonáitól, ezért visszafordult, Bastát pedig a betegsége kényszerítette rá, hogy visszahúzódjon a korábban jól megerősített Kassára.

A Havasalföldi, látva, hogy a lengyelek tiltakoznak a császárnál a károk miatt, amelyeket a moldvai vajda elszenvedett, szintén visszavonult, értésére adva öfelségének, hogy örömmel lemond a kormányzásról, mivel szándékában áll egy nagy hadjáratot indítani a tartományon kívül, harmincezer jó katonával, akikhez készségesen fog csatlakozni tízezer válogatott, félelmetes hírű katona élén az a bolgár, aki megölte Báthory bíborost. Abba az országba készült, amelyben sokmértöldnyi járásra nem maradt sem élő ember, sem ház a föld színén, mert tűzzel-vassal elpusztítottak mindent. Elindult tehát Ungnád²⁶⁶ az udvarból a vajdának szánt százezer tallérral, mert úgy vélték, hogy

265 Jan Zamoyski.

266 David Ungnad von Sonnegg, 1601-ben Székely Mihállyal együtt Erdélybe küldték Mihály vajdához.

emiatt továbbra is a császár hűségese marad. A vajda nagyon komoly dolgokat ígért, többek között Eger, Gyula, Szolnok visszafoglalását, és el is kezdte serege mozgósítását, de ezen kívül semmi más nem történt. Ungnád távozása után visszavonta önkéntes lemondását a kormányzásról, és az aranygyapjas rendet, valamint a birodalmi hercegi címet kérte, amivel újra okot adott arra, hogy kétkedjenek a megbízhatóságában. Sőt minden cselekedetében természet adta hitszegő állhatatlansága mutatkozott meg, amelyet Basta nagyon világosan a császár tudomására hozott, gyakran beszámolva arról, hogyan bánik a törökekkel, amit már a császár sem is tagadott, sőt azt bizonygatta, hogy Zsigmondot azért hívta Erdélybe, hogy aztán fogolyként az udvarba küldje.

De mivel ezzel semmit sem ért el Rudolfnál, ennél a különösen jószágos uralkodónál, azt akarta elhitetni vele, hogy Basta pénzt vett el a néhai Báthory bíborostól, miközben nem fogta vissza magát, és hatalmával erőszakos és elviselhetetlen módon élt vissza. Rudolf újabb igen értékes ajándékokkal elküldte Pezzen tanácsost néhány hasznos dolog elintézése végett, aki a határon megállva várta a választ az érkezéséről küldött üzenetére.

Basta közben gondosan előkészítette az egri hadjáratot, és kétségtelenül vissza is foglalta volna a várat, ha a hajdúk, akik ritkán túrték a halogatást, és nehezen lehetett féken tartani mohóságukat, megvárták volna a generális parancsát, és nem indultak volna el, nem lévén más céljuk a meggazdagodásnál, ami a terület kifosztásával meg is történt. Emiatt többet itt már nem lehetett tenni, mert a törökök visszahúzódtak a várba.

Terve mégsem esett teljesen kútba, mert később, miután Kál környékén a törökök a tatárokkal összekeveredve nagy csapatokban portyáztak, Basta válogatott katonái lest vetettek nekik, és a rengeteg sebesültön felül, a mohamedánok közül kétezret kardélre hánytak. Hasonlóképpen kétezren estek el a moldvai hadjáratba küldött havasalföldiek közül is, mert Zsigmond, Jeremia és a nagykancellár katonáinak heves ellenállásába ütköztek.

A győri helyőrség francia katonái annyira elszemtelenedtek, hogy már nem lehetett őket elviselni, amire a polgárok nem találva más megoldást, elhittették velük, hogy sok török portyázik a környéken, komoly károkat okozva. Amikor a dicsőséges haszonszerzés lehetőségétől fellelkesedve valamennyien harcra készen kivonultak a várból, a kaput gyorsan becsukták mögöttük. A franciák

felháborodva vették tudomásul, hogy csúfot űztek belőlük, ezért Pápára mentek, amit birtokba vettek, és elkergették az összes tisztet, nyíltan megmondva, hogy addig nem mennek el, amíg elmaradt zsoldjukat ki nem fizetik. És mivel a számuk ezer körül mozgott, attól tartva, hogy az élelem nagyon gyorsan elfogy, lefoglalták az várban talált ellátmányt, és ezzel arra kényszerítették a helyőrség magyar katonáit, hogy saját érdekükben menjenek portyázni. Ekkor a franciák azt a parancsot kapták, hogy vonuljanak a tatárok ellen Felső-Magyarországra, majd kaptak valamennyi zsoldot, de nagy részük nem akart elmenni, és megátalkodott makacsságukban szilárdabbak maradtak, mint valaha. Ráadásul nyugalmat színleltek, és amikor megérkezett Schwarzenberg, lesből váratlanul rajta ütöttek, és a legjobb embereiből kétszázat levágtak, a zsoldfizetőt pedig kidobták a falon, majd az erődöt a törökök kezébe adták. De még ezzel sem elégedtek meg, mert meg akarták mutatni, mennyire nem jelent nekik semmit a császárnak tett eskü, börtönbe vetették tehát a pápai kapitányt, kiszabadították annak összes török foglyát, és Székesfehérvárra küldték őket. Ők is nagyrészt oda vonultak vissza, ahol megtagadva Krisztus hitét, nyilvános árverésre bocsátották az összes fogságukba esett magyart és németet.

Mivel nem vonult be olyan sok török Pápára, nem lett volna annyira nehéz visszahódítani, Schwarzenberg ezért tizenötezer harcossal odament, és ostromsáncokat ásatott. A bentiek már úgy látták, hogy mindannyian meg fognak halni, ha nem érkezik valamilyen segítség. Mégsem csüggedtek, többször is kitörtek, de ez mindig rosszul sült el. A sok fogoly között volt egy francia, akit Schwarzenberg megnyúzatott, és miután a bőrét szénával megtöltötték, egy kopjafára tűzték a földes kapuval²⁶⁷ szemben, ami tényleg nagy rémületet keltett.

Az élelmiszerkészletek rendkívüli lecsökkenése és az eluralkodó kétségbeesés miatt a védők újabb váratlan kitörésre szánták el magukat (bár úgy tettek, mintha meghunyászkodva kegyelemért könyörögnek, amiről jól tudták, hogy úgysem kapnák meg), és ezzel súlyos károkat okoztak. A legsúlyosabb veszteség Schwarzenberget érte, akinek egyik unokaöccsét a szeme láttára fogolyként Pápára hurcolták, és elevenen megnyúzták, felnyársalták és a táborból

267 Ez valószínűleg a vár melletti tízes vagy tüzes kapu lehetett.

jól látható helyen megsütötték. Ekkor Schwarzenberg a fájdalomtól eltelve a kelletténél erősebben sarkantyúzta meg a lovát, ezzel nyílt életveszélynek téve ki magát, és egy muskétagyólyótól holtan esett le a lóról. A császárt ezzel rendkívül nagy veszteség érte, és a bánata még nagyobb lett, amikor szembesült vitéz kapitányainak hiányával, lévén, hogy korábban betegség következtében Pálffy is elhunyt.²⁶⁸

Az álnok lázadók tettük után, hogy életüket mentsék, legvégső menedékként az éjszaka nyújtotta sötétséget használták ki, mert már semmilyen segítségre nem számíthattak. Mivel a császári lovasság az összes utat megszállta, a törökökkel egyesülve hagyták el a területet, de mivel tervüket egy táborba menekült francia felfedte, szinte mindannyiukat kíméletlenül kardélre hányták, azt a szépszájú csapatot pedig, amely a mocsáron keresztül próbált menekülni fa, derékalj és minden egyéb, szükségből felhasznált eszközök segítségével, részben szintén lekaszabták, részben fogságba vetették, de másnap ezeket is lefejezték, az összes tisztet pedig Bécsbe küldték, hogy itt bűneikért elnyerjék méltó büntetésüket.

Jeremiát, Zsigmondot és a nagykancellárt tájékoztatták a havasalföldi vajda tervéről, ezért ötvenezer katonával, három helyen várták őt készenlétben, hogy valamelyikük állásához odaérjen, és akkor könnyedén legyőzzék, de a vajda bölcs kapitányai tanácsára, ellenségei tudtán kívül, egy nagyon szűk hágon gyorsan átkelt Moldvába, ami két napot és éjszakát vett igénybe. Amikor erről értesültek, azt hitték, hogy a vajda csapatai a nehéz terep miatt szétszóródtak, ezért azonnal támadásba lendültek, ami azonban nem a reményeik szerint alakult. A Havasalföldöt ugyan nem kis veszteség érte, megközelítőleg nyolcezer emberét ölték meg, de a szövetségesek közül több mint kétszer annyian haltak meg, a többiek pedig menekülni kényszerültek, és a Dnyeszter folyóba fulladtak, ezért Báthory és Jeremia nagy nyereségnek tartotta, hogy az óriási vereség ellenére a pusztá életüket meg tudták menteni.

A vajda továbbra is Moldva ura maradt, alattvalói pedig egymással versengtek, hogy melyikük adja át előbb az erődök kulcsait, és esküszik hűséget

²⁶⁸ Adolf von Schwarzenberg 1600. július 29-én, Pálffy Miklós pedig április 23-án hunyt el.

neki. Az évszak hátralévő részében egészen szeptemberig a szemben álló felek csak portyáztak, amikor az egyik rátört egy területre, és találkozott a másik féllel, összecsaptak, kifosztották és fogságba ejtették egymást, zsákmányoltak, visszaszerezték a zsákmányt, egyszer békéről tárgyaltak, máskor árulást kiáltottak, mintha ez valami véletlen, ám szükséges fordulat lenne, ami szinte mindig a hadviselés velejárója.

Volt min elgondolkozniuk az osztrákoknak, mert a törökök Horvátországban elfoglalták Bobaszt,²⁶⁹ és egy ötvenezer fős hadsereggel felvonultak Kanizsa ostromára, Ibrahim ugyanakkor úgy tett, mintha egy másik sereggel Várad alá készülné, hogy megossza a császári haderőt, és meggyengítse a császár unokatestvérének, Ferdinánd főhercegnek az erőit, hogy fő célját könnyebben elérje, és a kulcsfontosságú várat elfoglalja.

Míg Rudolf tépelődött, kapitányai többsége, különösen testvére, Mátyás főherceg és a generális²⁷⁰ ezzel a hadjáratral voltak elfoglalva, addig a havasalföldi vajda, bár ritkán alkalmazott erőszakot, tolvaj módon vette el az erdélyiektől még a gyerekeiknek szánt kenyeret is, hogy kielégítse a háború szükségleteit. Emiatt az egész tartomány fellázadt. Feldühödött népe tudta jól, hogy a vajda nem szilárd odaadással és nemes lélekhez illő őszinteséggel szolgálja a császárt, élvezve azt a hatalmat, amelyet ennek a jóságos uralkodónak a kegyéből kapott, hanem, szeszélyeinek végtelen változatosságától és határtalan becsvágyától féktelenül elragadtatva, képes lenne nemcsak a már legyőzött Zsigmond és Jeremia ellen, hanem egyenesen a nagykancellár ellen fegyvert rántani.

Mindazonáltal a főherceghez mégis pusztán segítségért folyamodott, Basta katonái azonban olyan mértékben kimerültek, hogy ekkor képtelenek lettek volna bármiféle hadivállalkozásra, amihez Basta sem akart hozzájárulni. Viszont világosan felismerték Mihály szándékait, ezért a generális azt a parancsot kapta, hogy hatezer jó katonával menjen Erdélybe, ezért szeptember 4-én elhagyta Kassát. Útközben találkozott az erdélyiek követeivel, akik segítséget kértek a vajdával szemben, panaszkodva, hogy többé nem akarják alávétetni

269 Feltehetően a Somogy megyei Babócsáról van szó.

270 Philip Emanuele de Lorraine, duc de Mercoeur 1600–1601-ben a császári hadsereg főhadparancsnok-helyettese volt.

magukat az ő zsarnokságának, és ha nem nyögnének ilyen súlyos és elviselhetetlen iga alatt, a számukra legelőnyösebb módon próbáltak volna kiutat találni.

Basta meg volt győződve arról, hogy a császárt el kell idegenítenie a vajda módszereitől, mert így elveszítheti alattvalói rokonszenvét, mivel ők adják a fejedelemségek erejét, és nem a városfalak. Ezért az ő segítségükkel számolva először is szabályos hűségesküt tétetett Őfelségére, azután Tordára vonult, ahol csatlakoztak hozzá a szövetségesei, mintegy tizenkétezer ember négy ágyúval, így összesen már tizenkettővel rendelkeztek. Tizennyolcezer ember állt készen arra, hogy Basta vezetésével fegyvert ragadjon, és megszerezze a győzelmet a vajdával szemben. A harcosokat az iránta érzett gyűlöletük és az elszenvedett sérelmek miatt érzett bosszúvágy, valamint becsületük, életük és vagyonuk megmentése egy táborba egyesítette.

Velük állt szemben a vajda huszonkétezer katonájával, köztük székelyekkel, akikre jó okkal számíthatott, mert szabadságuk megőrzése érdekében szálltak harcba. A többiek féktelen és inkább a rablásra, mint háborúra termett emberek voltak, akiket egy, a hadművészetet náluk is kevésbé ismerő kapitány vezetett.

Basta határozottan tört előre, hogy ne hagyjon időt az ellenségnek külföldi segítség megszerzésére, és az említett hónap tizennyolcadikán, a Maros folyó és a Miriszló falut környező hegyek között állította fel a seregét, a vajda pedig a patak túlsó oldalán verte fel a táborát. A generális felismerve, hogy hasztalanul vesztegeti itt az idejét, ki akart szabadulni ebből a kényelmetlen helyzetből, ennek érdekében ravaszul félelmet színelve, csaknem egy olasz mérföldnyire hátrahúzódott, szövetségesei nem csekély elégedetlenségét kiváltva, mert ők nem voltak tisztában a hadművészettel. A hiúságtól felfuvalkodott vajdát elvakította a becsvágy és a mohóság, hogy akár fegyverrel is tönkregye Basta hírnevét, akit már többször is gonoszul ócsárolt nyelvével. Meggondolatlanul arra a következtetésre jutott, hogy Basta óvatossága valójában gyávaság, ezért elhagyta a táborát, és attól tartva, hogy nem tudja utolérni a saját tetszése szerint, néhány lovas osztagot küldött utána, főképpen kozákokat, akik mesterien bántak a muskétával (a többi egység sorban követte egymást), hogy távolról észrevétlenül kövessék. A vajda nagy elégedettséget érzett, és abban reménykedett, hogy utolérheti és csatára kényszerítheti Bastát, aki közben szép lassan haladt előre, hogy a vajdát erődített állásaiból kicsalja, hogy

miután azt ostobán elhagyja, és a nyomába ered, ő lehessen az, aki a számára előnyös helyen vívja meg a csatát. Ezután a harci vágytól eltelve válogatott, remek katonákból összeállított utóvédjével megfordult, és az ellenségétől alig különböző, de előnyösebb csatasorba állítva embereit, jelt adott a támadásra. Elöl a németek rohamoztak, a jobbszárnyon a vértések egy része az ellenséges gyalogságra, míg másik része a balszárnyon a háromezer lándzsásra támadt, akik nem számítva erre, először tüzet nyitottak, majd gyáván megfutottak, a többi egység pedig összeomlott a lovasság támadásától. Így szenvedett rövid időn belül vereséget a vajda, több mint tizenötezer emberét elveszítve. Sokan a Marosba fulladtak, és senki sem menekült volna meg, ha nem kedvezett volna nekik a beköszöntő sötét éjszaka. Basta a faluból lovascsapatokat küldött a menekülők után, különösen a fontos fogarasi vár irányába és a hágó felé, ami Havasalföldre vezetett, ahol Mihály minden vagyonával együtt menedékre akart lelni. A vajda reggel ezer lovast küldött az említett irányba, de mégsem akart továbbállni, mert értesült róla, hogy a nagykancellár és Zsigmond hatalmas sereggel Moldávia határán várakoznak, Székely Mózes pedig ezer katonával a Székelyföldre küldték.

Miután Fogarast elfoglalták, Basta Brassóig vonult, Mihály pedig, mivel nem érezte magát biztonságban, tárgyalásokba bocsátkozott, de közben egyenesen Havasalföld felé vette az irányt, ahol először a lengyelektől, majd a hátában felbukkanó Mózesről szenvedett vereséget, és az emberein kívül elvesztette a poggyászát is.

Bastának, miután legyőzte halálos ellenségét, azt tanácsolták, vegye fel a harcot belső ellenségeivel szemben is, akikben felbuzgott a pártoskodás és a vágy, hogy szabadon, a maguk módján éljenek, távol az engedelmesség szigorától. Erre ösztökelte őket a Zsigmond visszatérésébe vetett reménykedés, bár nem értették gyors járását és beszédét, és hogy miért hajt térdet még az alacsony rangú emberek előtt is, miért nem látja át tisztán a helyzetét, és miért nem gondol bele, hogy korábbi dicsősége csak egy múlt pillanat volt.

Ha valaki otthagyja az országot, mert nem elégszik meg a császár által ajánlott feltételekkel, az egyrészt a gyávaság jele, másrészt az ingatag lelkialkaté. De az még rosszabb, ha újra lemond mások javára, megfosztva ezzel szilárd alapjaitól a kormányzatot.

Viszont ha valaki kiszolgáltatta magát a török kegyetlenségének vagy valamely más idegen zsarnok érdekeinek, ami jóllehet hiábavalóság, mégis a legjobb módja volt annak, hogy álcát öltve szálljon szembe a császárral. Basta mindezt előre látta, s ezért ügyesen szétosztotta seregét a táborhelyeken azok segítségével, akik mindig hűségesek maradtak a császárhoz. Ő maga Gyulafehérvárra ment, ahol diétát tartottak, és miután a sok nehézségen úrrá lett, úgy rendezte el a dolgokat, ahogyan az idő és az alkalom engedte, és nem úgy, ahogyan szerinte a legjobb lett volna.

Az év vége felé közeledve, a hátralévő hónapok során a törökök Kanizsa ostromával próbálkoztak, ahová Ibrahim azzal az elhatározással érkezett, hogy mindenképpen megszerzi a várat, ezért sok rohamot indított, jelentős veszteségeket okozva mind az ostromlottaknak, mind az ostromlónak. Az előbbieket helyzetét még jobban megnehezítette a pestis, az utóbbiaknak pedig az élelmiszerhiány, mert Mercoeur herceg ostromgyűrűbe fogta őket, ezért nem jutott el hozzájuk az élelem, a folyamatos esőzések pedig tovább fokozták a kényelmetlenséget, és ez arra kényszerítette őket, hogy a mocsárban lakjanak. Mindkét oldal folyamatos csatározásokkal töltötte az időt, miközben Esztergomban a békéről tárgyaltak. A császárt, de még inkább az unokatestvérét, Ferdinándot rendkívüli módon nyomasztotta, hogy elveszik ez a kulcsfontosságú vár. Viszont Ibrahim is tisztában volt azzal, hogy a halogatással végső szükségbe juthat, és szégyenszemre visszavonulni kényszerülhet, még ha ezt szabadon meg is tehetné. Különösen hogy kétszáz katona bejutott a várba, akiket az előbb említett herceg küldött, és ez a tett a legnagyobb dicséretet váltotta ki, ugyanis a vízen át, egy nagyon veszélyes útvonalon, tizennyolc font puskaporral a vállukon jutottak be.²⁷¹ Minthogy sem a fegyverek ereje, sem a hadművészet nem használt, Ibrahim az arany varázserejéhez folyamodott (ahogy ő mondta), rábírva Paradeiser²⁷² kapitányt és katonáit, hogy gondoskodjanak életükről és biztonságukról. De Mátyás főherceg lefogatta és Bécsbe vitette a kapitányt, ahol lehetőséget kapott magyarázatot adni mentegetetlennek ítélt tette indítékaira.²⁷³

271 Más forrásunk nincs e haditettre.

272 Georg Paradeiser.

273 Paradeiser kapitányt végül bíróság elé állították, és több társával együtt Bécsben lefejezték.

Ibrahim azonnal megerősítette a megvásárolt várat, s egyidejűleg portyákat indított különböző irányokba, mert itt akarta átteleltetni csapatait, amelyeket a környéken kvártélyoztak be, nagy riadalmat keltve a lakosokban.

Ezzel szemben a császári hadsereg a felbomlás határáig jutott, mert csak kevesen voltak hajlandók elvégezni mindennapos szolgálatukat, hogy szigorúan fellépjenek az elszemtelenedő törökök ellen, akár a csekély fontosságú dolgokban is, nem törődve például azzal, hogy sok török lovasegység majdnem Ljubljanaig jutott el, ahol nagy károkat okozhattak volna, ha Zrínyi gróf, Nádasdy és Kollonich²⁷⁴ nem szálltak volna szembe velük szokásos vitézségükkel.

De a törököt sem kímélték a csapások: Basta hajdúi többször is eljutottak egészen Belgrádig, hatalmas hadizsákmányt szerezve. A generális Erdély határán vonta össze a katonáit, mivel arra gyanakodott, hogy a tartomány lakossága Zsigmond pártjára állt, és mert a moldvai vajda nagyszámú tatár kíséretében Havasalföldre érkezett, de az időjárás mindenkit megakadályozott abban, hogy hadműveletet indítson. Így ebben a helyzetben ért véget az ezerhatszázas év, amelyben Krisztus földi helytartója a szokásos és egyetemes megváltás emlékének tiszteletét hirdette meg.²⁷⁵

Megmaradt a határozott remény, hogy a tavasz visszatértekor megvalósul Rudolf legnemesebb szándéka, aki Felső-Magyarország kormányzására meghívta Ferrante Gonzagát²⁷⁶ igen tisztes feltételekkel. És immár ismert volt a tény, hogy Ferdinánd főherceg minden erejével vissza akarja szerezni a gyáván eladott Kanizsát. Miközben a császár körültekintő tanácsait követve Felső- és Alsó-Magyarországon sokfelé várták a háborúhoz szükséges ellátmány beérkezését, az ezerhatszázegyedik év első két hónapjában nem vonultak ki a csapatok, és a fegyverek csörgését is csak amiatt lehetett hallani, mert a keresztény katonák és a törökök önszorgatra érdekeiket követve egymást fosztották ki, legfontosabb feladatuk, uraik szolgálata helyett.

274 Siegfried von Kollonitsch.

275 Azaz szentévet hirdetett a pápa.

276 Ferrante Gonzaga kassai főkapitány volt.

Egyedül a kanizsai helyőrség tagjai éreztek késztetést, hogy Pápát és Tatát elfoglalják, miután kémeiktől arról értesültek, hogy a vallonok elégedetlenedtek zsoldjuk késlekedése miatt, és sokan már lázadoztak. Amikor azonban látták közeledni a várakhoz a törököket, esküjükhöz híven, minden rossz érzést félretéve, az egyik és a másik helyőrségből is dühödten kitörttek, és közel kétezer embert öltek meg. A holtak között páratlan elégtételként szép számmal találtak francia renegát katonákat, akiknek bizonyosan nagyobb lett volna a számuk, ha többüknek nem sikerült volna elmenekülni.

Ezzel megszolgálták azt a zsoldot, amivel Rudolf tartozott, és amit azonnal el is küldött nekik, hogy fedezze szükségleteiket. Erdélyben a gyanakvás olyan mértékűre nőtt, hogy Bastát, aki nem talált elegendő embert a minden oldalról fenyegető baj elhárítására, rendkívül felzaklatta ez a helyzet. Néhány fontos erődből visszarendelte a helyőrséget, közben várta az udvartól kért segítséget, előre látva, hogy közléről fenyeget a tartomány elvesztésének veszélye, mivel Jeremia, a nagykancellár és a tatárok sokfelé a határokon vártak Zsigmondra, hogy bevezesse őket Erdélybe. Nem törhette ezen sokat a fejét, mert megjelent Báthory István jó néhány erdélyi lázadóval, és ha Bastát nem segítette volna néhány nemes, akik hűek maradtak a császár iránti esküjükhöz, könnyen fog-ságba eshetett volna. De megmenekült a veszélytől, és a lázadás vezérét számos követőjével együtt bebörtönözte, ezután pedig sietve megpróbálta a többieket is kézre keríteni, de azok a hír hallatán azonnal elmenekültek. Míg az udvar parancsára várt, hogy mitévő legyen velük, hozzálátott Várad és a többi vár megerősítéséhez, hogy erőit, amennyire csak lehetséges volt, egyben tudja tartani. A székelyek is támogatták, akik nem akartak a felkelés mellé állni, és alaposan ellátva állomásoztak Gofflenben,²⁷⁷ miközben több kompániányi katonaság érkezett Sziléziából, akikkel Petz ezredes²⁷⁸ lezárta az összes átjárót, hogy senki ne tudjon a lázadók segítségére sietni.

Míg Mátyás főherceg Pozsonyban tartózkodott az országgyűlésen, testvére, Miksa pedig megnyerte a Birodalom fejedelmeit a török elleni segítség ügyében, Báthory Zsigmondot titkos egyezség állította vissza a trónjára,

²⁷⁷ Gofflent nem tudtuk azonosítani.

²⁷⁸ Johann Baptist Petz, Basta egyik ezredese.

amivel Bastát a markában tarthatta volna (de szerencséje volt, és ebből a nagy veszélyből ismét ki tudott menekülni). Elfogatta a havasalföldi vajda feleségét és fiát, akik Basta túszaik voltak, emiatt Mihály először az udvarhoz fordult, kieszközölve, hogy a császár elé járulhasson, és a lehető legkörülmények között eljárva súlyos panaszt tett Basta ellen, aki állítólag megsértette őt, és egyúttal ígéretet tett Erdély visszaszerzésére. A császár kegyesen meghallgatta, mivel az adott körülmények között erre volt szükség, és adományozott neki százezer tallért, valamint sokezer forintnyi hópénzt, hogy erre a célra toborozzon hétezer gyalogos és négyezer lovas katonát.

Időközben Zsigmond kiengedte Báthory Istvánt és társait a börtönből, akik felfegyverkezve indultak el tízezer emberrel, és letáboroztak Kővárnál,²⁷⁹ amelynek kapitánya jó ideig tarthatta magát, mert István nem vitt oda tüzérseget, és ha hűtlensége nem kerítette volna hatalmába, évi háromezer forintnál magasabb jutalmat is kaphatott volna, és elkerülhette volna az örökös gyalázatot, amely értelemszerűen végérvényesen megbélyegezte.

Zsigmond keble mérhetetlenül dagadt a büszkeségtől, mivel az erdélyiek odaadásuk különleges jeleként adták tudtára, hogy mennyire kívánják a sikerét, és könyörögtek, hogy soha többé ne hagyja el őket. Ugyanakkor látta, hogy Basta serege egyre növekszik, s Ferrante Gonzaga kiválóan gondoskodik mindenről, ami Felső-Magyarország megmentése és megőrzése érdekében lehetséges volt, ezért a császár parancsára fogadta Bastát és Mihályt Kassán, ahol igen jól megválogatott szavak után kibékültek egymással (Mihály viszont végig nem nézett Giorgio szemébe, bár jobbukat nyújtották egymásnak). Ezért Zsigmond nem bízva saját erejében, tárgyalásokba bocsátkozott a törökökkel, hogy a nyilvánvaló veszedelemben segítsék meg, és hatalma megmentéséért cserébe megkapták volna Lippa, Jenő és Lugas²⁸⁰ fontos várait. Másrészt azt hitte, hogy a császárt vagy nem tájékoztatták ezekről a tárgyalásokról, vagy csak olyan ostobán követelőzött, hogy a császár részesítse különleges kegyében, mintha barátja lenne, akinek szívélyes gesztusokkal kísérelt meg újra a kegyeibe férkőzni, de süket fülekre talált. Ekkor fegyvert ragadott, és azzal

²⁷⁹ Berkeszpataka (Berchezoaia, Románia).

²⁸⁰ Lugos (Lugoj, Románia).

fenyegetőzött, hogy ostrom alá veszi Váradot. Talán abban a reményben cselekedett, hogy tizenkétezer tatár fog segítségére sietni, és hogy mindent elrendezett, amit szükségesnek tartott. Szerencsétlenségére Basta emberei keresztülhúzták számításait, mert a havasalföldi vajda serege mellett vártak még nem egészen ötszáz magyar és ezerötyszáz sziléziai lovast, hogy szembeszálljanak és csatát vívjanak vele.

Eközben más területen is történt néhány dolog, de ezek kevésbé voltak figyelemreméltóak, hacsak az nem, hogy a Szentandrás²⁸¹ helyőrség katonái tizenhat szekérnyi munícióból és száz ökörből álló zsákmányt szereztek, melyet Egerbe szántak. Ibrahim parancsot kapott, hogy bocsátkozzon béketárgyalásokba a császári biztosokkal, ám – mivel ura éppen a perzsa helyzettel volt elfoglalva – szokás szerint csak az időt húzta, hogy a tárgyalásokból némi hasznot húzzon, de megegyezésre végül nem került sor.

Ugyanígy fogatkozott Zsigmond reménye is, hogy megkapja a kért segítséget, és mivel nem volt pénze a kíséretében lévő, lázadózó katonák talán túlságosan is mohó vágyainak kielégítésére, jó okkal tartott attól, hogy ismét kiűzik Erdélyből. Félelmét csak megerősítette, hogy mindenfelől az a hír járta, hogy a hatalmas hadsereggel rendelkező havasalföldi vajda csatlakozott Bastához. Éppen ezért az erdélyiek Giorgiónak könyörögtek, hogy fogadja őket a császár kegyelmébe, és hogy alávetik magukat minden újonnan hozandó törvénynek, feltéve, ha épségben megszabadítja őket Mihálytól.

Eközben Zsigmond arra gondolt, hogy ismét kivonul a tartományból, noha a császár elleni lázadók feltüzelték, mert jobban féltek a megérdemelt büntéstől, mint hogy az életükért könyörögjenek. Megállt a csatamezőn, megmutatta magát, és indított néhány portyát, de ekkor Basta úgy határozott, hogy véget vet ennek, és hadseregét, amely tízezer gyalogosból és nyolcezer lovasból állt, két mérföldnyire Szatmártól, Erdély határán felsorakoztatta. Tudta, hogy Zsigmond harmincötezer fős seregével Somlyó közelében tartózkodik, háttal az említett helynek, ahol egy keskeny út vezet a területen keresztül Erdélybe. Bastának az volt a célja ezzel, hogy Zsigmondnak ne legyen ideje megnövelnie

281 Valószínűleg a Temesvártól északnyugatra fekvő Temesszentandrás (Sânadrei, Románia).

haderejét a tatár és török sereggel való egyesüléssel, amivel pedig számolt, és ami miatt két követe Ibrahimnál járt.

Július utolsó napjaiban Basta sziléziai lovasságból, vallonokból és két kompánia magyar lándzsásból álló elővédje a Zach²⁸² kompánia lovas lövészeivel, továbbá Petz ezredes regimentjével, három kompánia vallon gyalogossal és hat ágyúval együtt támadásba lendült.

A csatába követte a havasalföldi vajda a szolgálatában álló magyar, moldvai és kozák katonákkal és hat ágyúval. Basta azt a parancsot adta Rottalnak²⁸³ és ezer lovasának, hogy cseréljenek helyet Flatz²⁸⁴ öt kompánia lovas arkebúzosával, és az előbbi álljon az utóvédbe, amelyben ezerötyszáz Szentandrás környékén felfogadott hajdú és három kompánia Felső-Magyarországról ide vezényelt arkebúzos lovas lövész volt.

Ezt a sereget Basta négy táborhelyre osztotta szét az ellenség szeme láttára, aki úgy döntött, hogy kitér a találkozás elől, és először Somlyót, majd Körösfőt²⁸⁵ hagyta el, visszahúzódva az erdélyi szorosokhoz, arra gondolva, hogy megszállja azt a hágót. Hanem augusztus harmadikán reggel a két sereg a völgy egy pontján találkozott egymással, ahol az Erdélyi, aki előrébb volt, egy dombra állt fel, míg Basta egy valamivel alacsonyabb helyet foglalt el úgy, hogy fedezze az embereit. Így maradtak a derékhad és az utóvéd megérkezéséig, miközben Zsigmond ágyúi folyamatosan tüzeltek, amit a másik fél viszonzott. Mivel a császári csapatok nagyon kimerülten érkeztek, Basta örült volna, ha az ellenség aznap és a következő éjszakán folytatja az útját, míg katonái erőre nem kapnak. Éjfél körül járhatott, amikor észrevette, hogy Zsigmond serege visszavonult, ezért megparancsolta, hogy a havasalföldi vajda és Rottal szedelőzködjenek fel, majd miután ez megtörtént, ahogy az illő egy hadsereghez, az ellenség után eredt, az arcát mutatva felé.

Basta elől állt a balszárnyon, a havasalföldi a jobb oldalon, Rottal pedig középen tartotta a frontot, mert Giorgio fő célja az volt, hogy elfoglalja a vele

282 Michael Zäckl kapitány.

283 Hans Jakob von Rottal szendrői kapitány.

284 Joachim Pflanz (Flanz) kapitány.

285 Körösfő (Izvoru Crișului, Románia).

szemben lévő dombot, ahol a tüzérséget felállították. De mivel úgy látta, hogy az ellenséges lovasság, mely ebből a célból a völgy végében állt fel, hátulról megtámadhatta volna, hatszáz muskétásnak parancsot adott, hogy úgy helyezkedjenek el, hogy őt fedezhessék, miközben tervének megfelelően előre nyomul. A muskétások vitézül tartották távol az említett lovasságot, akik az oldaluknál húzódó sziklafal miatt nem tudtak veszteséget okozni nekik.

Akkor a tüzérség által védett gyalogságot hatalmas lendülettel megtámadták, azok azonban igen vitéz ellenállást tanúsítottak. Néhány császári katona meghalt, és Basta páncélját is eltalálta egy golyó. Végül az gyalogságot rövid időn belül lekasabolták, és elfoglalták a dombot, a tüzérség pedig a kezükbe került.

A muskétások tüze hátul szétzilálta az ellenséges lovasságot, amelyet a beérkező császári lovasság néhány egysége oldalba kapott, amit azok ellentámadással próbáltak elhárítani. Ekkor Basta az övéivel olyan erővel hajtott végre ellenlökést, hogy bár ellenállásba ütközött – amit makacsnak nevezhetünk –, az ellenségnek mégis csak az a választása maradt, hogy vagy meghal, vagy elmenekül. És mivel az ilyen döntések káoszt eredményeznek, nagy veszteségeket kellett elkönyvelnie, amit a saját tüzérségük által okozott veszteség tetézett. Zsigmondnak nagy szerencséje volt, hogy el tudott menekülni.

A másik oldalon a Havasalföldi és Rottal verték szét a megmaradt erdélyi seregrészt olyan mészárlást rendezve, hogy az ellenség soraiból több mint tízezeren veszítették életüket, míg a császáriak közül mindössze százötvenre rúgott a halottak és a sebesültek száma.²⁸⁶ Negyvenöt ágyút, valamint százötven zászlót és lobogót zsákmányoltak, ezeket Basta Tomaso Cavrioli gróffal²⁸⁷ beküldte.

A császár parancsára a grófnak a csata minden pillanatáról részletesen be kellett számolnia, amit már csak azért is tudott mindenkivel jobban teljesíteni, mert a hadseregben főtörzssőrmesteri rangot töltött be.

Basta a győzelem után itt két napra megállt, hogy felügyelje a zsákmányolt ágyúk Somlyóra vitelét, és hogy egyéb szükséges és fontos dolgokat elrendezzen. Hatodikán indult el, és szerencsésen bejutott Erdélybe a vajdával együtt,

²⁸⁶ A goroszlói csata (1601. augusztus 3.) leírása.

²⁸⁷ Tomaso Cavrioli, Basta kapitánya, lovassági tiszt.

aki ismét utat engedett szokásos ördögi szeszélyeinek, melyek abban a gondolatban nyilvánultak meg, hogy ő legyen a tartomány teljhatalmú ura. Ezen felül Mihály megfélekedezett arról, hogy Bastának mint tábornoknak engedelmeskednie kell, és sutba dobva a köteles tiszteletet, lassanként csak a saját népevel kezdett vonulgatni, saját nevében írogatva parancsokat a városoknak, adót követelve minden felhatalmazás nélkül. Sőt féktelen vágyai arra vezették, hogy kegyetlenül, tűzzel-vassal pusztította a településeket, amelyek megtagadták az engedelmisséget. Több mint százmérföldnyi területet perzseltek így fel Moldva irányában a havasalföldiek (székelyek) és a rácok, akik a vajda fékezhetetlen étvágának legkészségesebb végrehajtói voltak.

Nemcsak Bastához jutottak el hírek a vajda tetteiről és terveiről, hanem naponta érkeztek az igen súlyos panaszok Tordára is, ahol Mihály akkoriban a katonaságával tartózkodott. Végül kiderült, hogy kapcsolatban áll az egri pasával, akivel augusztus 19-én szövetekezett, amelynek megpecsételésére elküldte Léka ágát,²⁸⁸ leghűségesebb kapitányát négyszáz lovassal a pasával való találkozóra, aki Lippánál várta a határon.

Giorgio meg volt győződve arról, hogy ha tovább vesztegeti az időt, az összes hazaárulás elleni orvosság hatástalan lesz. Ezért még este, mielőtt Mihálynak indulnia kellett volna, parancsot adott, hogy tanácskozásra jöjjön a sátrába – ahogy általában ezt tenni szokta –, azt tervezve, hogy fogságba veti, majd elküldi a császárhoz, hogy elnyerje méltó büntetését. Ám ő vagy a rossz lelkiismerete tanácsára, vagy mert nem akart időt vesztegetni dolgai rendbetételére, nem volt hajlandó a tanácskozáson megjelenni. Erre Basta kiválasztott néhány vitézsége és töretlen hűsége miatt megbízható kapitányt, és megparancsolta nekik, hogy másnap kora reggel fogják le saját hadi sátrában. Amikor azok a meghatározott időben odamentek, és azt tapasztalták, hogy a vajda kész megvédeni magát, egy vallon kapitány a többiek elé ugrott, és egy alabárdal úgy mellbe vágta, hogy az szinte holtan esett össze, egy másik pedig azonnal levágta a fejét.²⁸⁹

288 Léka aga Komis Mihály vajda főlovászmestere volt.

289 Istvánffy Miklós leírása szerint puskákkal is rálóttek.

Hirtelen nagy zaj támadt a katonái között, de Basta is nyeregben maradt, rajta tartva a szemét a zavargáson, és amikor minden elcsendesedett, kihasználta az alkalmat, hogy a tartomány kormányzását jobban a kezébe vegye. Először Kolozsvárra ment, ahol erős helyőrséget szervezett német katonákból, akik ugyan nem sokan maradtak, mert szinte mindenki eloszlott, akik korábban a Havasalföldit követték. Basta reménykedett abban, hogy természetes ügyességével elnyerheti az erdélyiek rokonszenvét, és a császár iránti engedelmesség irányába fordíthatja őket.

Közben meghalt Ibrahim, mire a császáriak felbátorodtak, és véghez akarták vinni a budai hadjáratot. A törökök számítottak erre, ezért fogták feleségeiket, gyermekeiket és az öregeket, elküldték őket Székesfehérvárra, minden vagyonukkal együtt: a sajátjukkal, a zsidókéval és azzal, amit Esztergom átadásakor hoztak magukkal. A gyanú tovább erősödött bennük, amikor látták, hogy Russwurm tábornagy²⁹⁰ felbukkant egy nagy lovascsapattal, és miközben az említett városba igyekeztek, Mercoeur herceg hirtelen Székesfehérvár alatt termett, és megpróbálta berobbantani petárdával az egyik kaput. Szándéka lelepleződött, mert egy arkebúzzal rálöttek az egyik katonára, de a külvárosokat mindenesetre elfoglalták, ezután pedig a várost is megrohamozták. Egy, a vidéket nagyon jól ismerő magyar katona elmondta a hercegnek, hogy mivel a törökök minden erejüket a megtámadott falszakaszra összpontosították, a többi őrizet nélkül maradt, ezért azonnal küldött egy szakasz vallon katonát az ilyen alkalomhoz illő fegyverekkel, akik – mivel néhány helyen a víz csak térdig ért – könnyedén megmászták a falat, aztán behatoltak a városba, és birtokba vették a fontosabb helyeket. Miután a sereg kívül maradt része is bevonult, sok törököt megöltek, a többiek pedig a várba vonultak vissza, ahol négy napig tartották magukat. A császáriak azonban erővel ezt is elfoglalták, lekasabolták a védők nagy részét, és a kivívott dicsőségen túl hihetetlenül gazdag hadizsákmányra tettek szert.

Nem sokkal később érkezett a táborba Mátyás főherceg, elkezdte helyreállíttatni a falakat, gondoskodva a szükséges dolgokról, mivel hírért vette, hogy

290 Hermann Christoph Graf zu Russwurm.

közeledik seregével a vezír, akinek fő célja Kanizsa felmentése volt, de emellett meg akarta próbálni elijeszteni a főherceget Székesfehérvár alól, amit a törökök véletlenül majdnem ugyanabban az időben vesztek el, amikor ezt a másikat elfoglalták. Fölösleges volt ezen gondolkodnia, mert október közepén a főherceg visszavonult a várostól két mérföld távolságra, hogy nagyobb biztonságban fogadhassa a Duna felől a szárazföldön érkező utánpótlást. Ezért megállt a város és a császáriak között a bal oldalon, tábora védelmét illetően nagyon előnyös helyzetben, azonban kevésbé szerencsésen a támadás és a város megközelítése szempontjából, ugyanis nem tudta megakadályozni, hogy az ellenség az oda vezető utat használja.

Mivel a főtábormester²⁹¹ kétezer lovassal támadásba lendült, nem tudták rendesen kijelölni a táborhelyet, viszont remekül felkészültek az összecsapásra az ellenséggel, amely hatalmas lovas sereggel közeledett. Heves közelharcra került sor, lovasok törtek elő nagy számban mindenfelől, szárnyas huszárpajzsokkal, tollal ékesített fejfedőben, egyesek lovuk hátán tigrisbőrrel, mások azt a hátukon és a mellkasukon hordva.²⁹² Még az éjszaka beköszöntekor is égett bennük a harci vágy, ezért a császáriak kissé magasabbra húzódtak az ellenséges táborral szemközt, hátuk mögött a sajátjukkal, és ott egy erődítmény építésébe kezdtek, amelybe válogatott gyalogosokból álló őrséget helyeztek. Hajnalban a császári lovasság nagy része ismét kivonult, hogy kikémlelje az ellenség táborát, melyet ugyanott találtak, ahol előző nap voltak, és ezután visszatértek az erődítési munkálatokhoz. Ekkor nagy csapat lovas tűnt fel, akik rájuk rontottak, a császáriak azonban bölcsen kikerülve az ellenséges ágyúkat, a Mercoeur herceg által odaküldött muskétások segítségével sokukat kardélre hányták. Ezekre viszont rátámadt egy háromezer lovasból álló egység, akikre hatszáz, az út őrzésére kirendelt hajdú heves puskatűzet zúdított, mert tudták, hogy miután a törökök nem jártak sikerrel, rájuk fognak támadni. Ez be is következett, mert a törökök, akik az említett császári csapattól megeresztett kantárszárral messze elfutottak, előrevágtattak, hogy kikémleljék a hajdúkat, amikor meglátták, hogy a gyalogosok rájuk támadtak. Ezek pórul jártak volna,

291 Az eredetiben *maestro di campo generale*.

292 Spontone itt a korabeli magyar huszárt írja le.

ha Mercoeur herceg már említett csapata nem viszonzta volna a kapott segítséget, és nem siet a megmentésükre. A hajdúk bebizonyították, hogy méltók voltak erre, mert képesek voltak a baráti lovasság által közre fogva úgy visszavonulni, hogy miközben épségben foglalták el korábbi posztjukat, nagy veszteséget okoztak a töröknek. Nagy segítség volt nekik, hogy a főherceg az általa emeltetett erődben maradva számos osztagot küldött ki azokra a veszélyben forgó helyekre.

A vezír látta, hogy ezzel a harcmodorral apránként elveszítheti katonáit és a hírnevét, ezért másnap egész seregét a császáriak ellen indította, olyan remekül taktikázva, hogy déltájban sikerült elfoglalnia egy erődöt és egy redutot,²⁹³ majd annak ágyúival hevesen lövetni kezdte a császári tábor, ami úgy tűnt, nemsokára elesik, különösen hogy a katonáknak egyáltalán nem volt hová visszavonulniuk, mert a hátuk mögötti és a két oldalt fekvő területeket is megszállták. Ekkor az a döntés született, hogy a főherceg leeresztett sisakrostéllyal, megsarkantyúzott lóval általános rohamot rendel el, aminek mindenki engedelmeskedik. Ezt a parancsot a lehető legkészségesebben teljesítették, így rövid időn belül mindent visszaszereztek, a törököket pedig igen nagy veszteség érte: visszamenekültek a táborukba, és ha nem szállt volna le az éjszaka, rosszabb is történhetett volna velük. Ráadásul elvesztettek tíz ágyút azokon felül, amelyekkel a csatatéren harcoltak.

A főherceg látta, hogy Isten vele van, mert mögötte állt Lorenzo Brindisi atya,²⁹⁴ a németországi kapucinusok általános rendfőnöke, aki kereszttel a kezében a csapatok élén lovagolt, és buzdította a katonákat. Ezért elhatározta, hogy hajnalban tábor bont, és egy jobb helyet foglal el egy magaslaton, az ellenséges tábor felé a jobb oldalon, ahonnan jobban rá lehetett látni Székesfehérvárra. Így álltak a magaslaton, fegyverben egész nap, szakadatlan harcok közepette, még éjjel is. De ez a hely mégsem felelt meg a célnak, így arra az elhatározásra

293 Földsánc.

294 Brindisi Szent Lőrinc a kapucinus rend általános rendfőnöke volt. A harcokban játszott fontos szerepét a török foglyok tanúvallomása is megerősítette, akik szinte földöntúli személynek hitték, ahogyan kereszttel a kezében bízta a keresztény sereget.

jutottak, hogy mivel az ellenség a síkságon áll, a csatát ott vívják meg, ezért egy órával napfelkelte előtt elkezdtek csatarendbe állni.

Kollonich néhány lovasszázaddal az elővédet vezette, a magyar csapatoknak Prainer ezredes²⁹⁵ és Collalto²⁹⁶ parancsoltak, akik előző nap érkeztek Győrből sok jó katonával és néhány ágyúval, utánuk pedig Mercoeur herceg következett a kíséretével és sok hajdúval.

A főherceg a derékhadban tartózkodott a csapataival, amelyet della Torre gróf²⁹⁷ morvaországi és bajorországi regimentjei alkottak Nádasdy magyarjaival, akiket Torsi követett lovasaival, továbbá Collalto gróf a regimentjével. Utánuk vonult a tüzérség, amelyből néhány ágyú az utóvédben is volt a sváb regimenttel és némi lovassággal a vérteseken, illetve a magyarok és a hajdúk csapatai, akik közül sokan a szekereket őrizték. Időnként ezek kiléptek a sorból, de nem bontották meg a rendet, és a hadsereg nagyon szépen mutatott, bár valójában jóval kisebb volt, mint amilyennek látszott. Az egyre növekvő számú ellenséges sereg feléjük tartott, és mert lovasságuk egy része felfedezte a császáriakat, rátámadt az utóvédre. Ezért ezek elhatározták, hogy magasabb helyen foglalnak állást, olyan zárt rendben, amennyire csak lehetséges ebben az előnyösebb pozícióban. De végül a síkságon maradtak, mivel nem tudták elérni a kiszemelt helyet, így az elővéd, a derékhad és az utóvéd ugyanazon a helyen, a menetfelszerelést maguk mögé helyezve a hegy lábához, szembefordult az ellenséggel.

Egy tízezer főből álló nagy tatár seregnek, amely szokása szerint elszakadt a többiektől, rohammal majdnem sikerült megszereznie egy dombot a túloldalon, ahol a poggyász volt, Prainer ezredes azonban csapatával bátran elindult, hogy visszavegye. Csatlakozott hozzájuk Gian Marco Isolani gróf szekerekkel és két ágyúval, amelyekkel tüzet nyitottak, majd védelmi helyzetbe álltak.

Ekkor a tatárok leereszkedtek, és a törökökhöz csatlakozva támadni kezdték az utóvédet, amely balkézre esett a derékhadtól, a másik oldalon pedig a

295 Hans Breuner Freiherr zu Stübing, Stabitz und Rabenberg.

296 Antonio Rambaldo conte di Collalto egyszerű zsoldosként állt 1595-ben Ferdinánd főherceg szolgálatába. Katonai karrierje a harmincéves háborúban bontakozott ki.

297 Heinrich Matthias von Thurn (de Turri, Torriani).

jobbszárnyon is túlmentek, ahol az elővéd állt az egyik oldalon, a másikon pedig a nap kezdetétől folyamatosan lövöldöző tüzéség. Délután kettő óráig dült a harc. Ekkor a főherceg elment, hogy felmérje az erődöt, közben az ellenség létszáma sok ezer főre duzzadt, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy elfogják őt, de egy bátor harcosokból álló osztag kimenekítette szorult helyzetéből.

Időközben az ellenség elhatározta, hogy megtámadja az utóvédet egy tízezer fős lovas egységgel, amelyet egy több mint húszezer főnyi katonaság követett, köztük nagyszámú janicsárral, akiket elől két másik, összesen negyvenezer főre rúgó sereg követett, mögöttük pedig további egységek vonultak.

A sváb regiment azonban egyáltalán nem mozdult, hanem bátran ellenállt, ahogyan Adam Gall Poppel²⁹⁸ csapata is. Poppel páratlan bátorsággal küzdött, sebet kapva az egyik karján, helyette pedig két lovat is veszített. A törökök is súlyos veszteséget szenvedtek, ami még súlyosabb lehetett volna, ha a magyar csapatokat nem zilálta volna szét a támadás, ami átragadt az egész császári seregére. Mercoeur herceg figyelme azonban mindenre kiterjedt, ahogy az egy gondos parancsnokhoz illik: határozottan lépett fel, amikor szembejöttek menekülő katonái, akiket az ellenség üldözött. A törökök a kezdeti sikerek után kemény ellenállásba ütköztek, mivel a sváb regiment ellenlökést hajtott végre, a hajdúk pedig jól irányított muskétatűzzel és hangos csatakiáltásokkal támadtak. Így az ellenség a veszteségek miatt olyan gyorsan hátat fordított lovaival, hogy szinte repült, amikor szembetalálkozott a rohamozó császári lovassággal.

A budai pasa²⁹⁹ nem tudott célt érni, bármennyire is jól ülte meg a lovat, többszöri segélykérése hiábavaló volt, mert utolérték és megölték, majd azonnal a fejét vették, de ugyanez történt a fiával, a hadnagyával, a tihájával³⁰⁰ és sok más főemberrel is.

Amikor a törökök rátámadtak a császári utóvédre, elől sokezer lovas és végtelen számú janicsár csapott össze, de itt még keményebb ellenállásba ütköztek,

298 Adam Gall Popel von Lobkowicz császári kamarás.

299 Mankirkusi Muhammed 1601 áprilisában lett budai pasa.

300 A tihaja itt a pasa helyettesét jelenti.

és igen nagy veszteségeket szenvedtek el, hála a tüzéségnek, mely Sulz gróf³⁰¹ parancsnoksága alatt nagy mészárlást rendezett.

Pedig a keresztények részéről megfogytakozott számú pikással és jó darabig csupán karddal hadakozó katonákkal találkoztak, mivel nem maradt semmi lőszerük. Csodával határos módon azonban csekély veszteséget tudtak csak okozni nekik, hiába álltak csupán háromszáz lépésnyire tőlük, mivel a kapucinus barát magasba emelte a keresztet, és úgy tűnt, mintha a sereg fölött azzal irányította volna az ágyúgolyókat a harcoló katonák sűrűjében állva, olykor több mint ezer szablyával körülvéve, amelyek jól megedzett vasukkal öldököltek, miközben ő papi öltözkéiben sértetlen maradt.

Az ellenség megállt a császáriakkal szemben, ugyanakkor nem hagytak fel a heves rohamokkal, megnyitva a sereg frontvonalát, hogy hátulról újabb lovas egységek jöhessenek előre, a már harcban álló társaikhoz csatlakozva. De amikor látták, hogy a császári csapatok a félelem semmilyen jelét nem mutatják, háromszáz lépésnyire visszahúzódtak állásaik felé, majd hátulról támadtak, ahol az erőd élén álló Isolani gróf három ágyú és jónéhány hajdú kíséretében fogadta őket. Itt tehát csak csekély veszteséget tudtak okozni, leszámítva a poggyászok felügyeletére kirendelt négyszáz asszonyt, akiket a török sereg előtt haladó tatárok szokásuk szerint hangos csatakiáltásokat hallatva lemészároltak.

De Mercoeur hercegnek és tábornesterének köszönhetően, akik biztosították a szükséges dolgokat, a törökök semmilyen kárt nem tudtak okozni, és minden oldalról előreszegzett pikákkal és az arkebúzosok lövedékeivel tállták szembe magukat. A keresztények valóban nagy veszélyben forogtak, de a törökök vesztesége nagyobb volt, mert nem bizonyult helyes döntésnek, hogy csak a lovasságot vetették be, de ezek támadása a másik oldal lovasságát mindig a gyalogságukkal együtt érte, így az összecsapások is alaposan elhúzódtak, mivel a császáriak mindig ügyeltek rá, hogy fedezzék a muskétásokat. A közelgő éjszaka beköszöntő sötétsége arra készítette mindkét felet – jóllehet akaratuk ellenére –, hogy hosszan tartó kürtszóval összegyűjtsék csapataikat,

301 Karl Ludwig I. Graf zu Sulz, a tüzéség parancsnoka.

és visszavonuljanak. A táborok egymással szemben feküdtek: a császáriak egy mérföldre, a város közelében állították fel kvártélyukat a hegy lábánál, ahol Prainer és Isolani gróf erődje volt két másik, a csatamező bal oldalán emelkedő erőddel együtt. Ezeket jobb oldalról egy nagy mocsár védte, ahonnan az arcvonaltal biztonsága érdekében hosszú sáncot húztak az erődig, illetve az utóvédtől a másik oldalig, hogy a hátuk mögé essen Palota és Veszprém. Ezt követően az ellenség többször is megpróbált Székesfehérvár másik oldalán támadni, terveit azonban megghiúsították, mert az ágyúk hatásos tüzével meg tudták akadályozni, hogy a császáriakat kívülről és több oldalról, hol rajtaütéssel, hol beszállva támadják.

És mivel ez nem sikerült, továbbá a folyamatos esőzések következtében nem voltak képesek tovább ott időzni, ahol sátraik úgy álltak, mintha a mocsárba verték volna fel őket, egyszer csak fogták magukat, felszedelőzködtek, és útnak indultak, otthagynak Székesfehérvárat és Kanizsát is segítség nélkül. Utóbbi egy kicsi, gerendákból épült, ötszög alakú erőd volt egy mocsár közepén, ahol a falak köré húzott árok a bástyáknál körülbelül tizenhat, a bástyák között lévő kapunál pedig húsz láb széles volt. Két kapuja közül az egyik keletre nézett, ahol egy folyócska eredt, amely az esőzések miatt olykor megduzzadt, megemelve a mocsár vizét is.

Áthaladva a vár közepén, nyílt egy másik kapu dél felé, ahonnan Stájerországba lehetett eljutni. Az erődöt három oldalról hegyek vették körül, s a nyugat felé eső területek magasabban helyezkedtek el, onnan át lehetett látni a szemközti oldalra, a csúcsokról pedig jól látszott, hogy mit csinál a terület lakossága, mivel a hegyek lábától a vár mindössze puskalövésnyi távolságra feküdt.

Körülötte Ferdinánd főherceg serege táborozott, amely már három hónapja ostromolta a várat. Sátraik keletre helyezkedtek el, délre helyettese, Mantova hercege, jobbán Gaudenzio Madrucci,³⁰² a katolikus király csapataival, és Don Giovanni de Medici tábora állt. Közelebb a főherceghez, a folyó bal oldalán, a szigetre vezető út túlfelén Francesco del Monte táborozott a nagyherceg embereivel, az erőd túloldalán pedig nyugat felé terült el a pápai csapatok tábora,

302 Gaudenzio Madrucci (Gianangelo Gaudanzio di Madruzzo).

amelyet Flaminio Delfino³⁰³ irányított Gianfrancesco Aldobrandini tábornok helyett, akit láz vitt el jó néhány nappal korábban.³⁰⁴

A törökök azonban, bár csak kilencszázan voltak, nem mutattak félelmet. Ők főképp a közeli helyőrségekből verődtek össze – mint ahogy azt a kanizsai pasa Herberstein³⁰⁵ lovassága által foglyul ejtett helyettese vallotta, közülük is háromezren megsebesültek, s ugyanennyien a muskétások lövései, az ostrom-ágyúk, illetve a bent dúló pestis következtében haltak meg. De remélték, hogy a korábbinál jelentősebb segítséget kapnak a vezirtől (akinek a pasa³⁰⁶ írt, a rabok vallomásából ugyanis kiderült, hogy a hírnökök ki tudtak jutni a mocsár alatti utakon). Ez annak az önzésnek a gyümölcse volt, ami Unizuarrenál³⁰⁷ történt, amikor a főhercegnek azt tanácsolták, ne engedje meg, hogy Mantova hercege felkeresse őt, bármennyire is készen állt már a herceg az indulásra. Pedig ő biztosan meg tudta volna akadályozni, hogy beérkezzen az a segítség, amely azon az éjszakán csakugyan be is érkezett, ugyanis az ostromlottaknak akkor még nem volt lőszerük, ezért a szállítmány nélkül rákényszerültek volna az erőd átadására. A Székesfehérvár környéki sikerről sem tudtak, és el sem hitték volna, ha a harcok közepette, amikor Herberstein tárgyalni hívta őket, meg nem mutatja nekik a budai pasa és helyettese kopjára tűzött fejét, hogy belássák, hiába várnak a megígért segítségre. Ám ezek, ahelyett, hogy megadták volna magukat, nagy számban sorakoztak fel a falakra, és nemsokára folyamatos és heves ágyútűzzel fejezték ki, hogy mennyire nem törődnek a fenyegetéssel, és bátor kitöréseket hajtottak végre, fáklyákkal világítva be a környéket. De ezeket az akciókat nem tudták befejezni, miután a császári csapatok visszaűzték őket egészen a várig, ahol ismét fellángolt a harc. Az ostromlottak komoly károkat okozó golyózápporral vágtak vissza, amelyek közül az egyik, miután levitte egy német kapitány, Horatio Ravani³⁰⁸ fejét, a mantovai herceg

303 Flaminio Delfini a pápai lovasság parancsnoka volt, aki Aldobrandini halála után átvette az egész pápai hadsereg vezetését.

304 Aldobrandini Kanizsa felé tartva Varasdon halt meg 1601 szeptemberében.

305 Jemisci Haszán nagyvezír.

306 Tirjáki (Terjaki) Haszán kanizsai pasa.

307 Talán Zalavár.

308 Róla közelebbit nem tudunk.

testőrparancsnokának bal combjába fúródott. Hasonló okból vesztette el az egyik lábát egy lövedéktől egy gyalogos, miközben ugyanabban a sátorban tartózkodott, ahol a főherceg, kinek lábához a golyó nagyon közel csapódott be.

A főherceg egész nap fáradhatatlanul munkálkodott, mindenütt felbukkanva, hogy minden szükséges dolog készen álljon az ostromhoz, de mit sem használt a tanács, a tanácskozás, a sáncok, az ütegállások, a rőzsehalomok, az erődök szemléje, a hidak, sem a gyorsaságra és harcra buzdítás. Keveset ért a veszélyes helyek feltérképezése, és hogy amikor felharsant a riadó, elsőként pattant nyeregbe, akár éjszaka volt, akár nappal, valamint hogy kétszer is megakadályozta az ellenség utánpótlását. Igazi harci szellemre lett volna szükség, amely szabad kezet kap a parancsolásban, és odaadást az engedelmességben. Az első Orfeo mérnök ezredes³⁰⁹ tette lehetetlenné, mert annyira kiszolgálta a főherceg és a tanácsosok kívánságait, hogy emiatt értelmetlenné vált a másik parancsnok jelenléte, pedig éppen hogy úgy tűnt, Kanizsa visszaszerzésének biztosítéka egyedül az ő kezében van. Azért nem hallgattak a hozzáértő vezetők véleményére, mert haszontalannak tartották, ahogy azt is, hogy részt vegyenek a herceg döntéseiben.

A herceg abban reménykedett, hogy bár előre látta – ahogyan mindenki más is, aki a szemét nyitva tartotta – a később bekövetkező kellemetlenségeket, és jóllehet nagyon szenvedett attól, hogy az elvártakhoz képest is eltérő módon bántak vele, mégsem akart mást, csupán annyit, hogy tájékoztassák arról, mi lenne a teendője. De soha nem közöltek vele, csak lényegtelen, alacsonyabb rangú emberhez illő dolgokat. És hogy ennek milyen súlyos következményei lesznek, az eseményekből világosan látszott, mivel Orfeo ezredest olyan feladattal bízták meg a várat illetően, amellyel nem volt tisztában, emiatt a helyzet, amivel találkozott, mindenben különbözött attól, amit mondtak neki. Ennek következtében sok lényeges dolog hiányzott, amely elengedhetetlenül szükséges lett volna, különösen a tábori tüzéség az ellenség védelmének leküzdésére, de ennek érdekében fel kellett volna hagyni a csekély eredménnyel járó ágyúzással és a lőpor pazarlásával. Ez igen gyorsan kiderült, úgy az ágyúgolyókat, mint

309 Orphinio Galliani, a keresztény hadak tüzéségért és hadianyagért felelős tisztje.

a löport illetően, amikor abból a hatezer ágyúgolyóból, amit ő kért, ezernyolc-száz elmerült a Mura folyóban,³¹⁰ valamint abból az ezer lóból, amelyeknek a tüzéséget kellett volna vontatnia, háromszáznál több soha nem érkezett meg. Ráadásul ezeknek a száma a háború okozta mindennapos szenvedések miatt is napról napra csökkent. Az ágyúkból már az első napokban sem állt rendelkezésre a szükséges mennyiség, a dolgok halogatása pedig több mint két rendkívül fontos héttel késleltetett mindenféle ostromműveletet.

Az ezredes azzal is áltatta magát, hogy azt képzelte, vannak olyan eszközei és gépei, amelyekkel átkelhet a mocsáron, és könnyedén megtámadhatja velük a várat. Ugyanis sokáig semmi mozgást nem tapasztaltak, ellenkezőleg: könnyűszerrel végig lehetett menni a sáncok megszokott útvonalán, de hiányzott a föld, és emiatt nehezen lehetett a szokásos műveleteket elvégezni. A földet nem lehetett se kiásni a mocsár miatt, sem pedig odahozni, mert olyan óriási volt a távolság a sáncokig. Ezeket fából fabrikáltak fáradságos és hosszan tartó munkával, mivel, ahogy az események később megmutatták, a mocsár, amelyben a vár elhelyezkedett, széles volt és mély. Ráadásul ezeket a faszerkezeteket a német katonák a lehető leglassabban építették meg, a zászlókat utászok tűzték ki, akiknek a száma el kellett volna érje az ezret, de soha nem voltak háromszázan sem, és az alapanyagot túl messziről kellett szállítaniuk személyszállításra készült szekereken, amelyeknek nem ez volt az eredeti rendeltetése.

De talán még így is elkészülhetett volna vele az ezredes, ha nem ölte volna meg egy muskétagyolyó, a hátánál sebezve meg, miközben a mocsárból az ostromárokhoz kivezető öt út valamelyikén várta, hogy befejeződjön a munka.³¹¹ Viszont nyugodtan ki lehetett jelenteni, hogy ezt magának köszönhette, mert például Giorgio Albenga kapitány megtagadta, hogy azon a veszélyes helyen dolgozzon.

Az ostromlottak előtt közismert volt a császáriak bizonytalansága, zavarodottsága és ellátásuk hiányossága, ezért ahelyett, hogy elbátortalanodtak volna, új erőre kaptak, és rövid időn belül magukhoz térve az őket ért veszteségekből, bátor kitörést hajtottak végre, ami a toszkánokat érte, és sok ember

310 Valójában ez nem a Mura, hanem a Kanizsa-patak (a mai Principális-csatorna).

311 A helyére Federico Ghislieri került.

halálával végződött. Köztük volt a sienai Panolino lovag, aki nagyon reménykedett abban, hogy híres katonává válik. És bár néhány török is meghalt, több mint egyórányi ütközet után visszavonultak.

Éjjel tüzeket gyújtottak a falakon, hogy lássák, a császáriak az árok melyik oldalán mentek át, és szűnni nem akaró muskétatűzet nyitottak, amitől a többiek felül, csak az egyik toszkán században huszonhét katona esett el. Maga a főherceg megúsza, pedig vacsora közben egy ágyúgolyó csapódott be a sátra mellett, de nem okozott sérülést a jelenlévőkben.

A lövöldözés október huszonhetedik napján megszűnt, reggel pedig a pasa helyettese megjelent társaival az árok közelében, hogy tárgyaljanak. Elmondták a császáriaknak, hogy milyen veszteségek érték a felmentésükre küldött seereget, mik Haszán nagyvezír tervei, és hogy meg kellene adniuk magukat, mivel a főherceg nem fog a vár visszafoglalása nélkül távozni. Az egy órán át tartó szüntelen győzködés azonban nem hatotta meg őket, ezért ebéd után a tanács, látva, hogy néhányan késleltetni próbálják, úgy döntött, hogy másnap reggel megindítják az általános rohamot. Abban reménykedtek, hogy a cudar időjárás kellő ürügyet szolgáltat a tisztességes távozás látszatának fenntartásához.

Flaminio Delfino kapta a parancsot, hogy az ő oldalán megindítsa a rohamot a két bástya ellen, amelyek között volt a kapu, és ugyanezt kellett tennie Madrucci embereinek is. Francesco del Monte a nagyherceg embereivel támadta meg a kaputól balra eső bástyát, Herberstein szlavóniai katonáinak jutott a három jobb oldali közül a sérült bástya. Ascanio Sforza a bal oldalon indított támadást, hozzá csatlakozott a mantovai herceg lombardiai véreseivel, Bisaccione ezredesnek³¹² pedig a pápai csapatokkal a másik oldalról, Herberstein és Sforza katonái között kellett megrohamoznia a bástyát.

Úgy határoztak, hogy hajnalban fognak hozzá az előkészületekhez, napkeltekor pedig két trombitajellel, dobpergés kíséretében adják meg a jelet a terv végrehajtására. Másnap reggel és vasárnap napközben a Simon és Júdás apostolnak szentelt napon,³¹³ a kitűzött időpont előtt Mantova hercegét, Madruccit és Federico Ghislierit katonáikkal Carlo Rossi ütegénél állították csatasorba,

312 Bisaccione Bisaccioni kapitány mindhárom magyarországi pápai hadjáratban részt vett.

313 Október 28.

Don Giovanni de' Medici, Flaminio Delfino, Francesco del Monte és Madrucci őrmestere³¹⁴ pedig Francesco Roberti oldalán vonultak fel.

Mindegyik egységnél előreküldték a hidakat, ötven embert rendelve az első reduthoz, százötvenet a többihez és ötszázat minden ágyúálláshoz, hogy szükség esetén be lehessen vetni őket. Mindenkit elláttak kapával, golyóval és fejszével, hogy készen álljanak, ha úgy adódna; vagy inkább ha nagyobb utat kellene megtennie azoknak, akik az elsőként rohamozókat követték. Itt állították fel az ostromszerkezeteket és minden egyebet, amire szükség lehetett.

Miután a megbeszélt jeleket megadták, az öt redut katonái elindultak a három híddal. A pápai csapatok a nagyherceg és Madrucci hadinépével együtt nagy bátorságról tettek tanúbizonyságot, de mivel az öt út befejezetlen maradt, többek között a mostoha időjárás, az állandó eső és hó miatt, fedezék nélkül, több mint harminc lépésnyire kellett cipelniük a hidakat, hogy elérhessék az árkot, és ezalatt teljesen ki voltak szolgáltatva a védők muskétatüzének, ezért majdnem mind meghaltak vagy megsebesültek. Ezek különösen a pápai csapatok katonái voltak, akik kétszer is megpróbálták átvinni a hidat, látva, hogy mennyien estek el. Igaz ugyan, hogy ez a háromszáz alacsony származású katoná volt, mivel a tisztek nem akarták, hogy a nemesek kockáztassák az életüket, de azok sem maradtak sértetlenek a török muskétások tüzétől, és a védők ágyúinak bámulatos hatékonysága miatt is többen estek.

Eberstain olyan mélynek találta a vizet, hogy embereivel nem tudott érdemben előre jutni, Sforza pedig jelezte, hogy elindulna hozzájuk, de a víz térde fölé ért, a katonák pedig majd megfagytak. Az arkebúzok is megáztak, a hideg pedig olyan elviselhetetlen volt, hogy Sforza akarata ellenére kénytelen volt visszafordulni.³¹⁵

Ez után az akció után elkészült az öt út (ebből hármat kezdettől fogva fölöslegesnek, sőt károsnak ítélték a hozzáértők, mert az építésük sok időt emésztett fel, pedig időre mindennél nagyobb szükség lett volna). Elég lett volna belőle kettő az egyik, illetve a másik oldalon, a többit rossz helyre tették, ezért újra kellett építeni őket. Mindezzel együtt a toszkánoké soha nem ért el az árok elejéig. Közben a

314 Az eredetiben *sergente*.

315 A rendkívül rossz időjárást jól bizonyítja, hogy szeptemberben már havazott Kanizsán.

törökök ismét Madrucci embereire támadtak délben, kibontott zászlóval, de nagy kárt azonban nem tudtak okozni. Ellenkezőleg: őket érte a legrosszabb, mert kénytelenek voltak visszavonulni, többek között hátrahagyva egy török zászló-tartót a zászlójukkal, amelyek egy vitéz őrmester érdemeként kerültek hozzájuk.

Ferdinánd főherceg a császár segítségét kérte, mivel látta, hogy a katonák napról napra egyre kevesebben vannak, ezért Mátyás főherceg kérésére a Székesfehérvár körüli győztes hadjárat után elküldte Russwurm marsallt ötezer gyalogossal és kétezer lovassal.

Miután november tizennegyedikén megérkeztek a táborba, a többi körlet-től külön szállásolták el őket azzal a szándékkal, hogy ne csak akadályozzák az ellenség segítségét, hanem alapos tájékoztatás után megrohamozzák a várat arról az oldaláról is, amelyet az időjárás figyelembe vételével is megfelelőnek ítélték, a következő éjszaka azonban annyi eső és hó esett viharos szél kíséretében, hogy a hideg elviselhetetlenné vált.

Azok az emberek, akik korábban Székesfehérvár ostromában és a körülötte kialakult harcokban részt vettek, a kegyetlen időjárás miatt nagyon rossz fizikai állapotba kerültek. Nem volt felszerelésük, mivel a rossz idő miatt hátrahagyták a Veszprémtől a táborig tartó úton, ezért kénytelenek voltak a puszta földön, sátor nélkül, térdig érő hóban megpihenni.

A marsallt társaival tanácsba hívták, ahol néhány tisztje a főherceg felszólítására elmondta a véleményét, hogy mit lehetne tenni a vár bevétele érdekében. Különböző vélemények hangzottak el, de egyik sem volt derűlátó. Mindenki arra a következtetésre jutott, hogy az árok fölé hidakat kellene fektetni, amelyekről megtámadhatják a falat.

A mantovai hercegnek viszont az volt az álláspontja, hogy megpróbálkozhatnának mással is, mint hogy az embereket vágóhídra küldik, anélkül, hogy ebből bármiféle hasznuk származna – ilyen tanácsot nem akart adni, és a lelkiismerete sem engedte volna. A főherceg ezután a tisztekhez fordult azzal, hogy belőle soha nem hiányzott a tetterekészség, és a költségeket sem kímélve mindent az ő kívánságaiknak megfelelően rendelt el, hogy feltölthessék a vár-árkot a siker érdekében. Erre azt válaszolták, hogy őfelségétől valóban minden támogatást megkaptak, ennek legvilágosabb jele volt, hogy folyamatosan felügyelte a munkálatokat, a zsákok készítését, amelynek során nem kímélték sem

a mantovai herceg, sem a főherceg saját sátrát sem, és a cél érdekében darabokra hasogatták azokat is. Ezen kívül sok zsákot a saját pénzükön vásároltattak annak érdekében, hogy a kanizsai vár magasságát elérő sáncot emelhessenek.

A főherceg ezután a marsallhoz és társaihoz fordult, és kérte a véleményüket. Ők világosan látták, hogy ilyen hosszú idő alatt, de még a kedvező évszakban sem történt semmi, és hogy még csak egy bástyafület sem sikerült elfoglalni az ellenségtől, amely a hatékonyabb védelem, illetve támadás miatt a tüzéségét a falakra vonta vissza, ráadásul a várat éppen a legerősebb részén, a két bástya közötti szakaszon³¹⁶ támadták, továbbá az ellenséget soha nem szigetelték el, ezért ők rőzsekötegeket és takarmányt tudtak gyűjteni, majd sértetlenül vissza is tudtak menni. Sem a marsall, sem pedig a társai még soha nem láttak ilyen ostromot, ezért nem is találtak megoldást, mert mind a múltbéli fáradság, mind pedig az összes befektetett munka, hogy ily módon foglalják el az erődöt, teljesen hiábavalónak bizonyult. Ahhoz viszont, hogy valaminek haszna legyen, újra kellene kezdeni az ostromot, de teljesen más módszerrel.

Russwurm elhárította a felelősséget a múltban történétekért, és nem kevésbé azért, ha visszavonulásra kerülne sor. Felajánlotta szolgálatait a főhercegnek, bár az általa idehozott emberek a legnagyobb együttérzésre méltó állapotban voltak, és képtelenek arra, hogy tovább tűrjék a megpróbáltatásokat, ezért végül a visszavonulásról döntöttek. Ehhez azonban sem Mantova hercege, sem Delfino, sem pedig Francesco del Monte nem akart hozzájárulni, mert abban reménykedtek, hogy jobb idő jön, és a vágy is sarkallta őket, hogy némi haszonra tegyenek szert. Ezért még néhány napig ki akartak tartani, ami lehetetlennek bizonyult, mert olyan metsző hideg köszöntött be, hogy sok őrszemet holtan találtak kirendelt őrhelyükön.

Ezért november tizennyolcadik napján éjjel a főherceg útnak indult, mögötte Mantova hercegével, parancsban meghagyva, hogy a marsall vezesse az utóvédet a saját és Herberstein katonáival, az elővédet pedig az olaszok alkossák, elkövetve mindent annak érdekében, hogy a visszavonulás a lehető legnagyobb méltósággal következzen be.

316 Azaz a keleti, az egykori város felé néző oldalon, ami a félkész vár legjobban kiépített része volt.

Először a tűzéség biztonságáról gondoskodtak, amihez nagyszámú lovat vontak el a legénységtől, mert a hó miatt a közeli helyekről sem a szekerek, sem az állatok nem tudtak eljönni. Miközben befogtak néhányat Wachenstein ezredes lovai közül, kiderült, hogy hiányoznak az alkatrészek a többi ágyúhoz, amelyek a használat során teljesen tönkrementek, mert szétrepedtek.

Néhány szekér puskaport elvittek, de az összes sátrat elégették a bennük fekvő betegekkel együtt, és ott hagyták a teljes poggyászt, amiről világosan látszott, hogy az ellenség kezébe fog kerülni, aki összeszedi azt, mert ismeri a háború törvényeit.³¹⁷

Nem következett volna be ekkora zűrzavar, ha az emberek erős akaratúak lettek volna, akiknek jó okuk volt arra, hogy kellemes emlékek nélkül, két nappal a kitűzött időpont előtt távozzanak. Mivel sehol nem találtak hidakat, arra lehetett számítani, hogy vagy meghalnak a vízben, a hóban, vagy a lovak tapossák el őket. Mégis sikerült átvergődniük a mocsár folyója fölött átvetett hidak segítségével, majd a Mura folyón, és amennyire csak lehetőségük nyílt rá, elkerülve a kellemetlenségeket, a felbomlott sereg Petovia³¹⁸ felé vette az irányt. Itt mustrát tartottak a pápa és a nagyherceg csapatai felett, és megparancsolták, hogy Karintián keresztül Fiume³¹⁹ felé térjenek vissza Itáliába. Madrucci Grácba vezette csapatait, ahol megtartotta a szemlét, kifizette a zsoldot és elbocsátotta a katonákat.

Ugyanakkor Székesfehérvár és Kanizsa környékén súlyos volt a helyzet, és Basta sem pihenhetett Erdélyben, aki a több napon keresztül szakadó eső ellenére szükségesnek látta, hogy néhány várba erős helyőrséget állítson. Segítséget kért a császártól, de erre nem is volt szükség, mivel Prainer ezredesnek és Pernausernek³²⁰ megparancsolták, hogy vonuljanak Fülek felé, Ferrante Gonzagának pedig megírták, hogy azonnal küldje eléjük a megbízottjait, hogy egyenesen Erdélybe vezessék őket. Ez utóbbiak Mercoeur herceggel Esztergomból Székesfehérvár alá mentek, amiből Basta arra következtetett, hogy

317 A kanizsai történelmi emlékezet ismerni véli e helyet, s a 17. század vége óta Katona temető vagy Katona temetés néven hívja.

318 A mai Ptuj (Szlovénia).

319 A mai Rijeka (Horvátország).

320 Hans Wendel von Pernhausen.

hiányzik az akarat és a beígért zsold, miközben a havasalföldi vajda halála óta napról napra csökken katonái száma, mert a többezer hajdú a zsákmány megszerzése után szép lassan eltűnt.

Október közepén Zsigmond segítségére Erdélybe érkezett közel húszezer tatár és török, akik Báthory megmaradt híveivel egyesülve készültek a támadásra. Mivel kevés emberét elosztotta Kolozsvárra, Kővárra, Újvárra, Husztra és Váradra, Zsigmond arra kényszerült, hogy az első két település között Désen³²¹ vegyen fel egy igen előnyös pozíciót, ahol elsáncolta magát, várva az ellenség felbukkanását. Nem tartott tőlük, mivel állásait Felső-Magyarország határai irányában keskeny, hegyes területek fedezték, amit egy nagyobb számú sereggel szemben kevés emberrel is könnyen lehetett védeni. A szélsőséges időjárás, amely már az ő terveit is keresztezte, az ellenséget is akadályozta, hogy jelentős hadműveleteket hajtson végre. Zsigmond hajlott arra, hogy más megoldást keressen, és ügyeit tárgyalással oldja meg, bár összegyűjtötte az embereit, hogy megmutassa, képes felvenni a harcot a császár erőivel.

Felbujtotta a tartomány néhány előjáróját, többek között Csáky Istvánt, Székely Mózes és Borbély Györgyöt, hogy elfoglalják Dévát, a legfontosabb várat Lippa és Jenő irányában. Basta embereit eközben folyamatosan zaklatta az ötezer Erdélybe érkező török és tatár, akik mivel állandóan a harcmezőn tartózkodtak, arra kényszerítették Zsigmondot, hogy az ő szeszélyeiket kövesse.

Érthető módon Zsigmond igen rosszul viselte, hogy a török előtt nyitva állt az út a tartományba, és ha ebből valami az ő javát szolgálta volna is, hogy a törökök nem akarnak majd kivonulni onnan. Ez viszont könnyen arra kényszeríthette, hogy érdekeitől vezérelve újra a császár kegyeire bízza magát.

Ebben az állapotban voltak Erdély és Magyarország ügyei, és anélkül, hogy bármi más történt volna, a Krisztus Urunk születésének ezerhatszázadik éve utáni első év végére értünk.

VÉGE.

321 Dés (Dej, Románia).

Kiadja a Magyarságkutató Intézet és a L'Harmattan Kiadó.
Felelős kiadó: M. Lezsák Gabriella, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója
és Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója.

Magyarságkutató Intézet
1062 Budapest, Andrássy út 64.
mki.gov.hu
E-mail: info@mki.gov.hu

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.:33.1.40.46.79.20
E.mail: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
T.: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
E-mail: harmattan.italia@agora.it

A fordítást az eredetivel összevetette: Hajdú Zita
Korrektúra: Sembery Gábor
Borítóterv: Gembela Zsolt
Nyomdai előkészítés: Csernák Krisztina
Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila